תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר מועד

מהרש"א - חידושי אגדות על יומא

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על יומא

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-יומא/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 5
דף ג. 6
דף ד. 6
דף ד: 6
דף ח. 8
דף ט. 9
דף ט: 9
דף י. 10
דף יא. 12
דף יב. 12
דף יח. 12
דף יח: 13
דף יט: 13
דף כ: 15
דף כא. 16
דף כא: 17
דף כב: 18
דף כג. 21
דף כג: 21
דף כו. 22
דף כח: 22
דף כט. 25
דף לה: 26
דף לו: 27
דף לז. 29
דף לח. 29
דף לח: 30
דף לט. 33
דף לט: 33
דף מד. 35
דף מד: 35
דף מז. 35
דף נב: 36
דף נג. 36
דף נג: 36
דף נד. 38
דף נד: 39
דף נז. 40
דף סו: 41
דף סז. 42
דף סז: 43
דף סט. 44
דף סט: 44
דף ע. 46
דף עא. 47
דף עא: 48
דף עב. 48
דף עב: 49
דף עג. 51
דף עג: 51
דף עד: 52
דף עה. 52
דף עה: 55
דף עו. 57
דף עו: 59
דף עז. 60
דף עז: 61
דף עח. 62
דף פא: 62
דף פב: 62
דף פג: 62
דף פד. 63

דף פה. 63
דף פה: 63
דף פו. 64
דף פו: 67
דף פז. 70
דף פז: 73
דף פח. 73

דף ב.

שבעת ימים קודם יום כו'. מסכת זו נקראת יומא ע"ש שיום כפורים הוא יום אחד קדוש בשנה ומתחלת בלשון שבעת ימים ע"ש הקדושה כי הז' קדוש בכ"מ וקדושת יום הזה בגדר הז' כקדושת יום השבת ויוה"כ נקרא שבת שבתון כמו השבת משא"כ שאר י"ט שלא נקראו רק שבתון וזה שנתן לנו הש"י י"ט ששה דהיינו ר"ה יום א' ושני ימים סוכות ושני ימים פסח ויום א' שבועות שהם קצת בדמיון ימי החול שמותר בהן מלאכת אוכל נפש ונתן לנו יו"ט יום ז' יוה"כ שהוא בדמיון קדושת השבת שאסור בכל מלאכה וכמו שהשבת דוגמת עוה"ב כן הוא יום הכפורים ויותר ממנו שיוה"כ אין בו לא אכילה ולא שתיה דוגמת עוה"ב וגם הוא יום א' שאין כח בשטן לקטרג כמ"ש השטן גימטריא שס"ד וזהו כמו עוה"ב שאין בו שטן. ובענין זה ניחא מה שאמר הכתוב בשבת ובכל המועדים מקרא קדש שנדחק בזה התרגום מלשון מקרה והזדמן ורש"י פי' קרא אותו קדש לאכילה ולשתיה וכסות עכ"ל זהו הפירוש אינו ביוה"כ דאסור באכילה ושתיה ולענין שינוי כסות בפ' כל כתבי יליף ליה מדכתיב ביוה"כ ולקדוש ה' מכובד זה יוה"כ כו' כבדהו בכסות נקיה אמאי לא יליף מקרא דכתיב באורייתא מקרא קדש גבי יוה"כ גם הרמב"ן שפירש בפרשת אמור שהוא מלשון אסיפה כמו קרואי העדה הוא דחוק ונראה לפרש שקראן מקרא קדש ע"ש כי השבת וכל המועדות נקבעו על יסוד סוד האותיות שם הקודש והיינו מקרא של אותיות משמו הקדוש שהוא שם הוי"ה והן אותיות אהו"י שהם בשם אהיה אשר אהיה ובשם י"ה ובשם המיוחד של ד' וכמ"ש אבן עזרא בחידתו על קדושת אלו אותיות אהו"י והם מורים על קדושת המועדים שבתשרי אל"ף רמז על קדושת ר"ה שהוא א' בחדש יו"ד היא רמז על קדושת יוה"כ שהוא י' בחדש ה"א רמז על קדושת חג סוכות שהוא ביום ה' אחר יוה"כ וי"ו רמז על קדושת הושענא רבה שהוא ביום ו' אחר יום ראשון של סוכות וכל מספרם כ"ב רמז על קדושת שמיני עצרת וכדאמרי' פ' החליל פר יחידי בשמיני למה כנגד אומה יחידה משל למלך בשר ודם כו' וכן תמצא קדושת המועדים שבחדש ניסן א' בר"ח אותו יום נטל עשר עטרות כו' כדאמרי' פ' ר"ע יו"ד רמז על שבת הגדול מקחו בעשור שבו נעשה נס גדול ה"א רמז על קדושת חג הפסח שהוא יום ה' אחר שבת הגדול וי"ו רמז על קדושת שביעי של פסח שהוא ביום ו' אחר יום ראשון של פסח גם וי"ו רמז על חג השבועות שהוא ו' ימים בחדש. מצורף לזה קדושת ז' שהוא מורה על כל מיני קדושות ז' כגון השבת והשביעית והיובל והספירה ושבעה רקיעים וכל הקדושות והטהרות בעו ז' ועוד הרבה נמצא שאלו ה' אותיות אהו"י וז' הם מורים על קדושת השם ושאר ה' אותיות מהיחידים שהם בג"ד ח"ט מורים על סטרא

דשמאלא ולפתח חטאת רובץ דהיינו לפתח שלמטה בח' חטאת רובץ דלא לעייל בהך כדאמר התם פ' הקומץ כי זה לעומת זה עשה אלהים וכמ"ש בזה בפרק ע"פ ע"ש:

דף ג:

משלך כו'. עיין פירש"י ועי"ל דה"ק דהעולם ומלואו שלו הוא ולא ה"ל למיכתב רק קח סמים אבל כתב לך כביכול כאילו הוא אינו שלו אלא של משה וכמ"ש שהעולם כולו לא נברא אלא בשביל משה וזה שמסיים לכך תלה במשה ולא בכל ישראל בשלך אני רוצה וכאילו הוא שלך וק"ל:

כאן בזמן שישראל עושין כו'. ולקמן פרק בא לו דרשינן מהנך רמיות מקראות שמכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו ושקולים הם הדרשות דאינו נראה דפליגי ופרש"י בזמן שהן עושין רצונו של מקום נקראת העבודה על שמם ועי"ל בהיפך בזמן שעושין רצונו של מקום נחשב מלאכתן כאילו עשאן משה ובזמן שאין עושין רצונו של מקום לא נחשב מלאכתן [כאילו עשאן משה] ונקראת על שמם כאילו עושין מלאכה בעלמא:

טעון פרישה ששה כו'. ע"פ הכוונה שאמרנו בר"פ דששה י"ט נגד ו' ימי חול שהם פרישה ליום הקדוש יוה"כ דכתיב ביה שבת שבתון כמו בשבת משא"כ בי"ט דלא כתיב בהו רק שבתון שהוא רמז שהם כעין ז' ימי פרישה ליום הקדוש יוה"כ:

דף ד.

ונתכסה בענן כו'. בקרא מפורש ויבא משה בתוך הענן ויעל אל וגו' ולר' יוסי הגלילי דקדק לומר עלה בענן כו' לומר לך דלכך תחלת עלייתו כאן בענן כדי שיתכסה בו להתקדש בו בפרישות ו' ימים אחר עשרת הדברות בתחלת מ' יום משא"כ באותן ימים מר"ח לא הזכיר דבתוך ענן עלה דהא כתיב ומשה עלה אל האלהים וגו' משום דלא היה שם פרישה כלל ולא כסהו הענן אז אבל לר"ע דהנך ו' ימים מר"ח למה הזכיר כאן דעלה תוך הענן ולא הזכיר כן בפ' יתרו בתחלת עלייתו מר"ח:

דף ד:

ע"ב למרק אכילה כו'. פירש"י דס"ל כריה"ג דפרישה כו' ולאיים עליו הוא נמי ס"ל כריה"ג כו' ע"ש ועוד נראה לקיים דאדסמיך ליה אדר"ע שפיר קאי דביום הז' שניתנה התורה קרא למשה קודם שקרא לכלל ישראל כדי למרק אכילתו שבמעיו באותו זמן הקדימה וכן כדי לאיים עליו באותו זמן קדימת קריאתו לכלל ישראל:

תהא רעדה כו'. עיין פירש"י ותוס' הכא לענין מתן תורה הכי אבל לענין תפלה דמייתי לה בר"פ א"ע עיין בתר"י באורך בע"א:

והא אסתלק כו'. ויש לדקדק דאימא קושטא דמששה בחדש קבילו להו עשרת הדברות והדכתיב ויקרא אל משה ביום השביעי לקבולי שאר תורה דהא למאי דמוקי נמי הנך ו' לאחר עשרת הדברות מוקי לזה ויקרא אל משה ביום ז' לקבולי שאר תורה ולר"ע נמי מנין דס"ל דביום ז' ניתנה תורה והיינו ויקרא אל משה ביום השביעי ואימא דס"ל כת"ק דביום ו' ניתנה תורה והא דויקרא אל משה וגו' היינו לקבולי שאר תורה וי"ל דעיקר קושיא הוא הא אסתלק ענן משה ר"ל דאי בו' ניתנו הדברות ובז' שאר תורה למה אסתלק הענן מהר ביום השביעי כדכתיב ויכסהו הענן ששת ימים דמשמע דו' ימים כסהו להר ובז' אסתלק כיון דקבלת שאר תורה היה ביום ז' למה אסתלק בו הענן טפי מו' ימים של קבלת עשרת הדברות אבל השתא דנתינת עשרת הדברות והתורה היה ביום ו' ולא כסה הענן כלל אלא למשה אחר י' הדברות משום פרישה ניחא דביום ז' מהפרישה שקבל שאר תורה נסתלק הענן אחר ו' ימי הפרישה וכן לר"ע לא כסה הענן להר אלא ו' ימים קודם מ"ת ובז' שקבלו התורה נסתלק מלכסות ודו"ק:

קול לו קול כו'. הריטב"א פי' בשם ר"י דדריש ליה מדכתיב תרי זימני בהאי קרא מדבר אליו וידבר אליו כו' ע"ש והלשון קול לו קול אליו לא משמע כן ותרווייהו אליו צריכי חד למעט ישראל וחד למעט אהרן כדאיתא בילקוט אלא דמיתור לשון אליו ולא כתיב לו דריש ליה כפירש"י ועי' בע"י:

הא באהל מועד כו'. ר"ל באהל מיעט דלא שמעו בו ישראל ומפורש במדרש יכול קול נמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח אהל מועד היה נפסק ולא יצא לחוץ ע"כ:

הא בקריאה הא בדבור כו'. ר"ל היכא דכתיב קריאה כי הכא ויקרא אל משה ביום וגו' כל ישראל שמעו ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה אבל היכא דכתיב דבור בלא קריאה כי התם לא שמעו בו כל ישראל ולכאורה להאי תירוצא דלא מפליג בין אהל מועד ובין סיני הוא סותר למאי דאמרינן בסמוך למה הקדים קריאה לדבור לימדה תורה ד"א שלא כו' דמשמע דלכל הדבורים היה קריאה מקודם משום ד"א וכן הוא בת"כ והביאו רש"י בחומש בר"פ ויקרא וז"ל ויקרא אל משה לכל הדבורים ולכל צוויים קדמה קריאה כו' ע"ש ויש ליישב דודאי לכל דבור היה קריאה כדלקמן וכדאיתא בת"כ ומ"מ היכא דכתיב קריאה במפורש כי הכא שמעינן מיניה דכל ישראל שמעו בו והיכא דלא כתיב קריאה במפורש כי התם היינו משום דלא שמעו בני ישראל:

מלמד שתפסו הקב"ה כו'. ויש לדקדק אמאי לא רמי קראי דאהל מועד גופייהו אהדדי דכתיב ולא יכול משה לבא אל אהל וגו' וכתיב ובבא משה אל אהל מועד וגו' ויש לומר כמפורש במדרש ילקוט והביאו רש"י בחומש דיש ליישב הני רומיא דקראי דבא הכתוב השלישי והכריע ביניהם דכתיב כי שכן עליו הענן דכל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא נסתלק הענן נכנס לדבר עמו כפרש"י בסוף פ' פקודי אבל בתוך הענן משמע דעדיין לא נסתלק הענן בא משה בתוך הענן ואין נראה לו לחלק בזה בין אהל מועד ובין סיני ולהכי הוצרך לתרץ דלא יכול משה מעצמו עד שתפסו הקב"ה כו' ותנא דבי ר"י פליג ואמר דנאמר כאן בתוך כו' מה להלן שביל אף כאן שביל דהשתא יש לחלק בין סיני דכתיב בתוך הענן ובין אהל מועד דלא כתיב בתוך ולא הוה התם שביל ולא היה יכול לבא באהל מועד עד שנסתלק הענן כדאיתא התם:

אא"כ קורהו כו'. דהיינו שקורהו בשם כי הכא שקראו משה:

שהוא בבל יאמר עד כו'. מפרש"י נראה דדריש לאמר במלה מורכבת לא אמור והא' מושכת למטה ולמעלה ולולי פירושו נראה דלאמר כמשמעו דמדאיצטריך לאמר דהיינו שיאמר לאחרים שמעינן מיני' דאם לא אומר לו כן שהוא בבל יאמר והכא בפ' ויקרא ובכמה כתובים לא איצטריך לאמר שיאמר לאחרים דהא כתיב בתר הכי מפורש דבר אל בני ישראל וגו' אלא ללמד ד"א באומר לחברו כו' ונראה עוד בזה ע"פ מ"ש לעיל הא בסיני הא באהל מועד כו' דהשתא בסיני ל"ק להו כיון שהיה הדבור עם כל ישראל וכולם שמעו ולא היה הקריאה למשה רק דרך כבוד שהיה אמצעי ביניהם אבל בתחלת ת"כ שהיה באהל מועד שלא היה הדבור רק למשה למה הקדים הקריאה לדבור וקאמר למדה התורה ד"א כו' כעין נטילת רשות מחבירו לדבר והשתא נמי בהאי קרא קאמר מאי לאמר דכל הני לאמר דכתיבי בסיני יש לפרש כפירש"י בחומש צא ואמור להם והשיבני אם יקבלו כמ"ש וישב משה את דברי וגו' אבל באהל מועד שלא היה הדבור רק למשה וכבר קבלו עליהם מסיני נעשה ונשמע ולא היה צריך לתשובת משה לכך דרשו מיניה ד"א שהוא בבל יאמר כמו לא אמור:

דף ח.

ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת כו'. כתבו התוס' תימה לפרוך מה לציץ שכן השם בגלוי תאמר בתפילין שהן מחופין עור כו' ע"ש מיהו בכמה דוכתין איכא ק"ו ואע"ג דאית ביה שום פירכא גם מה שכתבו ועוד דציץ איכא שם המיוחד בן ד' אותיות כו' לא הבנתי דבתפילין נמי כותבין כל שם הוי"ה בשם המיוחד בן ד' אותיות ואפשר דאשם שדי

שמבחוץ כתבו כן והענין מבואר ע"פ מ"ש בפרק האומר דהציץ הוא רמז על כתר כהונה והתפילין רמז על כתר תורה ואם על כתר כהונה קאמר שיהא נזהר מהיסח הדעת מכ"ש בכתר תורה שהיא חשובה מן כתר כהונה ולכך יש בכתר תורה כמה אזכרות ודו"ק:

דף ט.

יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש כו'. ר"ל שנים וימים שנגזרו לאדם כפי מזלו אם מעט אם הרבה כפי הגזרה יראת ה' תוסיף לאדם ימים על ימי הגזרה כמו שמצינו בחזקיה והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה וכן בהיפך ברשעים שנותיהם שנגזרו להם תקצורנה ועיין בזה בס"פ החולץ ונקט ימים גבי יראים ע"פ מ"ש פ"ק דסוטה הקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום:

כל האומר בנו עלו חטאו אינו אלא טועה מתוך ששהו את קיניהן כו'. מפורש שבת פ' במה בהמה:

דף ט:

ע"ב קצר המצע זה וגו'. פורש"י צלם שהעמיד מנשה בהיכל וכו' ע"ש בפרק חלק מוקמינן ליה באמון שהכניס ע"ז לבית קדשו הקדשים ושם מפורש:

נטויות גרון שהיו מהלכות כו'. כולי מלתא מפורש במס' שבת פ"ו:

אבל מקדש ב' כו' ששקולה שנאת חנם כו'. כמפורש פרק הנזקין בעובדא דקמצא ובר קמצא שהוא היה תחלת החורבן ע"ש:

לפיכך הביא עליהם הקב"ה ג' כו' כנגד כו'. כי האי סוגיא איתא פרק תולין והכא משמע דג' עבירות הן ע"ז ושפיכות דמים וגילוי עריות אבל התם לא משמע כן אלא דקאי אג' עבירות שהוזכרו בהאי קרא ע"ש פרש"י וג' פורעניות כו' מפורש שם:

מגורי כו' שאוכלין כו'. מגורי הוא מלשון דירה כמו בבית מגורי דהיינו שהאדם דר עמהם ואוכל ושותה עמהם ולא ידע להזהר ממנו וע"י זה דוקרין זה לזה בחרבות שבלשונם נגד אחרים דבחרב ממש דהיינו שפיכות דמים לא ה"ל למתלי באדם שדר עמהם:

לא נתגלה עונם כו'. כדלעיל שהיה להם שנאת חנם בלב ולפנים כאילו אוהבים כדאמרינן שאוכלין ושותין זה עם זה כו' ועונם זה קשה יותר מעון שבגלוי כהך דאמרינן דעונש הגנב קשה טפי מעונש גזלן דזה השוה כבוד קונו לכבוד הבריות וזה לא כו' ויש ליישב דלא תיקשי ההיא דאמרינן דילבש אדם כו' וילך למקום שאין מכירין אותו ויעבור עבירה בסתר ואל יתחלל ש"ש בפרהסיא:

מכריסן כו'. משל בבהמה שאין בה דבר קשה כצפורן שבה ואינו ראוי לכלום ואין בה דבר רך ככריסה כן הסכל בראשונים הוא יותר טוב מחשוב שבאחרונים וכעין זה בב"ר פרשה מ"ז צפרנן של אבות ולא כריסן של בנים:

א"ל בירה תוכיח כו'. עש"ה כי לא לאדם הבירה כי לה' אלהים וגו' שהוא רמז זאת הבירה לה' במדת רחמים שחזרה בבית ראשון ואלהים הוא רמז על מדת הדין:

בבירה. זו בית שני שעדיין לא חזרה:

כחומה כו'. נראה לפרש לפי מה שמפורש בקרא שהיו צריכין חומה בירושלים בימי עזרא מפני שלא עלו כולם והיו בה אנשים מעט להשמר מפני אויבים בלי חומה כדכתיב ונבנה חומת ירושלים וגו' וכתיב הבונים בחומה וגו' באחת ידו עשה במלאכה וגו' וז"ש אם עשיתם עצמכם כחומה דהיינו שהייתם עולים כולכם ולא הייתם צריכין חומה אז נמשלתם ככסף שאין רקב כו' דהיינו שהיתה הנבואה נשאר ביניכם עכשיו שלא עליתם כולכם וצריכים חומה להשמר מפני האויבים והמיעוט שעלו עשיתם עצמכם כדלתות דהיינו לשמור רק פתחי העיר נמשלתם כארז כו' שהנבואה נסתלקה מכם וע"ז אמרו בפרק חלק ופרק א"נ עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שניה מכאן שהיו ראוים ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא אלא שגרם החטא היינו נס שיהיו נשמרים בלא חומה אלא שגרם כו' היינו שלא עלו כולם:

ססמגור כו' בת קול כו'. עי' בפרש"י ובערוך פירש הארז מגור מן הסס שאין שולט הרקב בכל עץ כמו בארז ע"ש כל הענין:

דף י.

דיפת אלהים ליפת כו'. ולפי זה לא יהיה יפת בלשון תרגום מלשון הרחבה כפירוש רש"י בחומש אלא יפה ממש דהיינו שהמקדש נקרא כך כמ"ש מציון מכלל יופי וכתיב יפה נוף משוש וגו'. ואמר

דאין השכינה שורה אלא באהלי שם כו'. אמר אהלי בלשון רבים דהיינו שריית השכינה במעשה ידינו כוננה עלינו דהיינו במשכן ועוד מעשה ידינו כוננהו הוא בנין המקדש ראשון וק"ל:

גומר זו גרממיא כו'. ר"ל שם מדינה של גומר היא גרממיא וכן בכולם וכן הוא בתרגום ירושלמי ובת"י ושום אפרכיותיהם כו' ע"ש:

תירס זו פרס כו'. וכפרש"י בחומש וכתב הרא"ם בב"ר ומה שפירש זה השם לבד ולא כו' מפני שמדי ופרס סמוכין זו כו' עכ"ל ע"ש ונעלם ממנו סוגיא דשמעתין דאדרשה דלעיל

אע"ג דיפת אלהים ליפת וגו' דהיינו שזכו פרסיים לבנות המקדש קאמר מנלן דפרסאי מיפת קאתי ומייתי דתני תירס זו פרס ורש"י נמי בחומש שהביא הך דרשה דהכא דיפת אלהים ליפת שבנה כורש שהיה מלך פרס את בית שני הוצרך לפרש נמי דתירס זו פרס שהיה מבני יפת וק"ל:

אשור זו סילק כו'. בפ"ק דכתובות מייתי לה אקרא ונהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת אשור וגו' ניחא דההוא משמע שם העיר כמפורש בתוספות שם ובחדושי' ע"ש אבל הכא מייתי ליה אקרא דמן הארץ ההיא יצא אשור וגו' שהוא שם האיש כפירוש רש"י שיצא שלא להיות בעצת דור הפלגה הוא מגומגם קצת מאי מייתי עליה אשור זו סילק שהוא שם העיר ולולי פירש"י הכא נראה לפי סוגיית תלמודינו הכא דמן הארץ ההיא יצא אשור וגו' נמי משמע ליה שם העיר ועיין בפי' הרמב"ן ודו"ק:

אם נינוה העיר הגדולה כו'. מאמר זה איתא ג"כ בב"ר וכתב הרא"ם ע"ז ולא הבינותי דבריהם כי היה להם להסתפק גם בכלח הסמוכה למלת גדולה עכ"ל גם בכאן נעלם ממנו סוגיא דהכא דהא תלמוד ערוך הוא בידינו והוא כתבו בשם ב"ר וגם הדבר שהניח בקושיא הרגישו בו התוס' ותרצוהו דאדרבה משום דמינה סליק אם איתא דעלה קאי לא הוי ליה למימר היא העיר וגו' אלא העיר הגדולה עכ"ל ועוד נראה כיון דהקדים בקרא דלקמיה גם בהאי קרא את נינוה קודם לכלח ליכא לספוקי כלל בין נינוה ובין כלח דודאי נינוה יותר גדולה מכלח כיון שהקדימה בקראי אבל ברסן שבא ליתן סימן היכן היא בין נינוה ובין כלח איכא למימר שפיר דהיא העיר הגדולה אי לאו האי קרא ונינוה היתה וגו':

ושם אחימן וגו' מיומן שבאחים כו'. מפורש במס' סוטה פרק אלו נאמרין:

והצפיר והשעיר כו'. אע"ג דכה"ג כתיב גבי חורבן בבל שמעו עצת ה' אשר יעץ על בבל וגו' אם לא יסחבום צעירי הצאן וגו' והתם ע"כ על פרס נאמר שהם החריבו בבל וארץ כשדים ולא יון מ"מ בהאי קרא דגבי חורבן אדום אימא דהיינו יון שהוא בכלל צאן שהוא לשון כולל מין כבש ומין עז:

זוטרא דאחוהי כו'. ר"ל זוטרא בבני יפת דהיינו תירס שהוא פרס:

שתפול ביד פרס כו'. ובפ"ק דע"ז אמרינן דהני תרי מלכיות חשיבי ומשכה מלכותייהו עד דאתא משיחא היינו עד סמוך לביאת משיח אבל אח"כ סמוך לביאת משיח תפול רומי ביד פרס וכ"כ התוס' שם למ"ד דעתידה פרס שתפול ביד רומי ע"ש:

אין בן דוד בא כו' עד שתפסו מלכות כו'. מפורש פרק חלק וע"ש:

דף יא.

שלוחי מצוה אין נזוקין כו'. פסחים פ"א קידושין פ"א וע"ש:

דף יב.

ירושלים לא נתחלקה לשבטים. ויתיישב בזה שני הפסוקים שאמר דוד באו גוום בנתלתך וירמיה אמר נחלתנו נהפכה לזרים כי ירמיה אמר נחלתנו וגו' על כלל א"י שנתחלקה לשבטים משא"כ דוד אמר באו גוים בנחלתך על ירושלים שלא נתחלקה לשבטים וזה שמסיים ביה טמאו את היכל קדשך וגו':

ורצועה היתה יוצא כו'. היה מצטער לבלעה כו' מפורש פרק איזהו מקומן:

דף יח.

שיהא מכיר ורגיל כו'. אינו נראה דר"ל שיהא מכיר במינים הללו דודאי כל אדם מכיר אותן שפיר ויש לפרש דר"ל דמעבירין לפניו אותן פרים ואילים וכבשים שנקרבין בו ביום דהיינו פר של אהרן לחטאת ופר של מוספין לעולה ואילים היינו אילו ואיל העם ואיל של מוספין וע"י זה יזכור את עבודתו בהן ויכיר את כל א' מהם להבחין בהן לאיזה עבודה כל א' הוא מוכן ושלשה שעירים נמי דהיינו שני שעירים של העם ושעיר המוספין היה ראוי ג"כ להכיר בהן ולהבחין בעבודתם כתנא דברייתא אלא דתנא דמתני' סבר כיון דעל חטא קאתי חלשא דעתיה כו' כדלקמן:

והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בנוי כו'. דרשו כן משום דה"ל למכתב והכהן המשיח תחתוו כמ"ש במקום אחר בפרשת צו וע"כ דרשו בו שיהא גדול כו' בנוי בכח בחכמה כו' שהם המדות טובות שזוכין מאב לבן כמ"ש במס' עדיות ואחרים דדרשו גדלהו משל אחיו כו' היינו דמאחיו לא איצטריך דסגי ביה אם הוא גדול במעלות אלו גם אם אחיו ג"כ גדולים:

ליהושע בן גמלא כו'. בפ' לא יחפור משמע שהיה לו מעלות החכמה שהוא תיקן להושיב מלמדים בכל עיר ועיר מ"מ מייתי מיניה שהיה דרכם בבית שני למנות כ"ג ע"י ממון ואפשר שנמנו גם אחרים בכ"ג ע"י ממון שלא היה להם חכמה:

ולא כל דבר שמביאין לידי טומאה כו'. ובירושלמי פריך והלא מן הנסים שבבהמ"ק הן כמ"ש בעשרה נסים ולא אירע קרי לכה"ג ביוה"כ ומשני א"ר אבין ע"ש לא תנסו ור"י בר בון אמר כאן במקדש ראשון כאן במקדש שני:

דף יח:

ע"ב ועל זה נאמר ומלאה הארץ זמה כו'. ר"ל בדוגמא זה כתיב גבי לא תתן את בתך להזנותה גו' דהיינו שאין זרע הזונה ידוע מי שהוא אביו ונמצא באים לישא את קרוב' האסורים להם וק"ל:

במי ששכן שמו בבית הזה וכו'. נקטו האי לישנא הכא בשבועה זו שלא ישנה לעשות כצדוקים דבפרשה זו במעשה יוה"כ כתיב וכן יעשה וגו' השוכן אתם בתוך טומאתם ומיניה ילפינן בפרק הוציאו לו בשילה ובבית עולמים מנין ת"ל השוכן אתם וגו' ע"ש:

קורין לפניו באיוב כו'. לגבי ט"ב דאסור ללמוד תורה הותר לקרות באיוב דיש בו דברים המצערים נפש שומען ומ"מ הם ממשיכים הלב לשומען ולא ובא לידי שינה ועי"ל דה"נ קורא בו הכ"ג ביוה"כ כדי שיתן לבו לשוב בתשובה שלימה כמו שאמרו בפרק היה קורא בר"מ כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר סוף אדם למות כו' אשרי מי שגדל בתורה כו':

דף יט:

והיו תולעין יוצאין מחוטמו כו'. פרש"י שהוא ראשון לאברים שנכנס לבית כו' ע"ש והריטב"א מפרש לפי שהריח מריח הקטרת חוץ לקדשי קדשים ע"ש:

רגל עגל כו'. כתב הריטב"א הקשו התוס' דהא כתיב וכל אדם לא יהיה באוהל מועד וגו' ודרשינן אפי' אותם שנאמר עליהם ודמות פניהם פני אדם ותירצו דשאני הכא שלא נעשה הקטורת כמצותה עכ"ל והוא דחוק אבל הנראה דלא קאמר דבכניסתו לקדשי קדשים ניגף מה"ט שלא היה רשות שם למלאך ליכנס שם לנוגפו אבל דקדק לומר דביציאתו מבית ק"ק ובא להיכל שם ניגף ע"י מלאך שאז היה רשות למלאך לבא לאהל מועד כדכתיב עד צאתו וז"ש כששמעו אחיו הכהנים בעזרה קול יוצא מהיכל נכנסו להיכל במקום שהותרו ליכנס ומצאו כף רגל כו' ותו לא מידי ובירושלמי מצאתי כמ"ש התוס':

ולא אותי קראת יעקב כו'. מבואר בכמה מקומות ששם ישראל ע"ש המעלה והחשיבות ושם יעקב ע"ש העקב ושפלות ולזה בק"ש מתחיל שמע ישראל באם קרא כדינו אבל כשאינו קורא כהוגן כהך דקורא ק"ש ומרמז בעיניו כו' נקרא בשם יעקב וקאמר ולא אותי קראת בק"ש שלא נתכוונת בקריאתך ושמעתי בזה ע"פ המדרש כשבא יעקב למצרים כתיב וירא יוסף וגו' ויבך על צואריו וגו' ויעקב לא נפל שקרא את שמע ע"כ וז"ש ולא אותי קראת יעקב שלא רמז בעיניו כו' ולא הפסיק בק"ש וק"ל:

ולא בתפלה כו'. עיין בפרש"י והתוס' פירשו שם שואל מפני היראה כו' ולא בתפלה כו' ע"ש וכה"ג יש לפרש לענין האומנים קורין בראש האילן מה שאין רשאין לעשות כן בתפלה ועוד יש דברים מותרים בק"ש ולא בתפלה:

עשה אותן קבע כו'. מפורש בילקוט שלא יהא משאך ומתנך אלא בהם כו' שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת אומות העולם כו' ע"ש:

עובר בלאו שנאמר כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר. ויהיה לא יוכל כמו לא תוכל לאכול בשעריך וגו' דלפי פשוטו דלא יוכל שא"א מפני רבויים לא איצטריך דהא כבר אמר שהם יגעים מלדבר ועוד אם המניעה בהם שא"א מפני רבויים ה"ל למיכתב לדברם שהמניעה תלוי בהם אבל לדבר משמע שהמניעה תלוי בו מפני איסורו ודו"ק:

צרדא אמר ר"י צרתה דדא כו'. פרש"י באצבע הסמוכה לגודל היה מחבר לאגודל כו' ע"ש אבל בערוך פי' שהיא אצבע הארוכה האמצעית ועי' בתוס' פרק הקומץ:

על חדת מאי היא כו'. אחוי קידה כו'. שהוא דבר חידוש כמ"ש פ' החליל דרשב"ג עביד קידה ואין כל בריה היה יכולה לעשות כן בדורו וק"ל:

לא בנבל ולא בכנור כו'. גם שהם כלי זמר שמפיגין השינה כמ"ש עורה כבודי עורה הנבל וכנור וגו' לא היו מנערין ומפיגין שינת הכ"ג אלא בפה:

ומה היו אומרים אם ה' לא יבנה בית וגו'. זה המזמור נאמר על בנין הבית ומסיים ענין זה שהיה להם ביוה"כ ואמר שוא לכם משכימי קום ביוה"כ לבא למקדש כמו בשאר ימים וכן מאחרי שבת בשאר הימים שהיו אוכלים לחם העצבים אבל ביוה"כ שהוא יום שאין בו אכילה אינו כן אלא כן יתן לידידו שנה למנדדים שינתן כל הלילה זו וכה"ג דרשינן ליה לגבי ת"ח בפ' יוה"כ:

אמריתו אמאי לא אתי משיח כו'. משמע שהם חשבו בדור ההוא שראוי שיבא משיח וקשה אם לפי הזמן הא אמרי' ובעונותינו שיצאו מה שיצאו ואם סמכו עצמם בדור ההוא על זכות וכמ"ש זכו אחישנה זה אין סברא גם אם ידעו בנגלות מי יוכל לידע בנסתרות ונראה מתוך דבריהם שהיה זה ביוה"כ שהש"י מכפר עונם ומנוקים מכל עון כמה"ש וחשבו אמאי לא אתי משיח מיד בצאת יוה"כ שהרי עתה אין להם חטא שנתכפר להם ביוה"כ וע"ז השיב להם דאל תחשבו כן דהא האידנא יוה"כ כו' וחוטאים וזה ודאי לא נתכפר דיוה"כ אינו מכפר אלא ע"י תשובה. ואמר

הקב"ה אומר לפתח חטאת וגו'. פרש"י יצה"ר מחטיאן בע"כ עכ"ל גם שניתן לאדם הבחירה וכמו שכתוב ואתה תמשול בו וגו' מ"מ יש להם קצת התנצלות בזה שהקב"ה ברא היצה"ר ואילו לא נברא לא חטאו כדאמרי' אלמלא ג' פסוקים הללו נתמוטטו

ח"ו רגלי שונאיהם של ישראל דכתיב ואשר הרעותי וכתיב כי הנה כחומר וגו' וכתיב והסירותי לב האבן וגו' ועי"ל דה"ק לפתח שיתנו לבא לידי חטאת רובץ ומביא לידי חטא וע"ד שאמרו פרצה קוראה לגנב שע"י שאינן ישינים בביתם בלילה ומשחקין ביחד וחושבים לעשות מצוה זכר למקדש זה מביא להם לידי עבירה זו. ואמר **והשטן** מאי אמר כו'. גם שהוא מפורסם במדרשות שביוה"כ אין רשות לשטן לקטרג לפי שהם מנוקים מעון אבל האידנא שיש כמה עונות ביוה"כ ע"י נדנוד השינה מאי קאמר השטן. והשיב אעפ"כ אין לו רשות ביוה"כ דהשטן גימטריא שס"ד וכו' מפורש בנדרים פ"ד:

דף כ:

א"ל אבוב לחרי כו'. יש לפרש המשל ממש דומה לנמשל שהאבוב הוא כלי זמר חשוב קול ערב מימי משה כדאמרי' בערכין והוא אינו מקובל לגרדאי שהם רגילים בכלי זמר הגרועים כן הוא גבר מלשון גברא בלה"ק בכמה מקומות במקרא והוא קול אדם והוא מכריז בקולו עמדו כהנים כו' אינו מקובל בעיניך אלא כקול תרנגול הגרוע בכל זה וק"ל: **אי** תגרת ליה פוץ עמריה כו'. עי' פרש"י ובערוך פי' נשכר עני בן טובים כו' נתן לו צמר לנפץ ונעצב הנשכר שהגיע לזו הפחיתה והרגיש בעה"ב וא"ל הניחהו והשיב לו מאחר שנשכר ינפץ הצמר עכ"ל ולפי זה נראה לפרש הא דקא"ל נינח מר היינו מאחר שאתה רב תניח מפירושי דגבר היינו תרנגול ותתרגם כפירושך גבר היינו גברא וע"ז א"ל רב המשל כיון שנשכרתי לך אעמוד לתרגם כפירושך:

וא"ד א"ל מעלין בקודש כו'. שהסכים על דבריו וא"ל מעלין בקודש שהוא פירוש דגבר היינו גברא ואין מורידין לפרש דגבר היינו תרנגול ודו"ק: והכא **ליכא. חולשא כו'. דע"כ לאו ביוה"כ הוה עובדא דגביני כרוז דהא אמר שבא המלך בדרך וביוה"כ היה בו איסור תחום ושאר תענית לא הוו בזמן שבהמ"ק קיים וק"ק ביוה"כ נמי מאי חולשא דתעניתא איכא בלילה:** מפני **גלגל חמה כו'. למאי דאמרי' פ' מי שהיה לדעת חכמי ישראל דביום החמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מהרקיע אינו נשמע קול המנסר דחמה בלילה לפי שהיא רחוקה יותר מן הארץ גם הרקיע מפסיק בלילה בין הלוכה דחמה ובין הארץ ולדעת חכמי אומות העולם דביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע ניחא טפי שהארץ מפסיק בין האדם ובין החמה בלילה ויש להשיב בזה גלגל הלבנה ההולך גם בלילה ודאי גם הוא מנסר ברקיע ולמה נשמע בלילה קול אדם יותר**

מביום ויש ליישב גם שגלגל הלבנה הוא קרוב יותר לנו מגלגל החמה נסורו של גלגל חמה נשמע ביותר שהוא גדול הרבה ונסורו משמיע קולו ביותר: והאי חרגא דיומא לא שמיה כו'. מפורש פ"ק דנדרים וע"ש: אלמלא **כו'. משמע דע"י קול גלגל חמה אין קול המונה של רומי נשמע ויש לדקדק מההיא דספ"ב דמכות שאמרו וכבר היו ר"ג כו' ושמעו קול המונה של רומי ק"כ מיל כו' ויש ליישב דהתם בלילה קאמר דליכא קול גלגל חמה כ"כ כדלעיל ועוד נראה דדברים אלו אינן ממש כמשמען אלא ע"פ מ"ש במדרשות דישראל מונין ללבנה ועובדי כוכבי' לחמה וכמו שהחמה אינה שולטת רק ביום ולא בלילה כן עובדי כוכבי' יהיה להם לילה בעוה"ב כמ"ש פ' חלק אקרא למה זה לכם יום ה' הוא חושך ולא אור משא"כ ישראל יהיו שולטים בעוה"ז ובעוה"ב דומין ללבנה שהיא שולטת ביום ובלילה ואמרו בפ' הישן כשחמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים וז"ש אלמלא גלגל חמה שאנו רואין בו שהוא המאור הגדול ואעפ"כ הרי הוא מחשיך אורו בלילה היינו חושבין שיהיה ח"ו נשמע קול המונה של רומי לעולם אבל עתה בגלגל חמה רואין אנו שאין הצלחתם לעולם שיהיה מחשיך לעתיד וכן בהיפך ואלמלא קול המונה כו' נשמע קול גלגל חמה. שהוא מאור גדול לומר שיש בו ממש שהרי ממשלתו בכל העולם אבל השתא אנו רואין שגם בני אדם כמו כן ממשלתן רב כדאמרי' דמלכה רומי בכפה והיינו כדאמרי' דמשמיא מוקמי להו:** שלשה

דף כא.

וי"א אף רדיא. שהוא מלאך הממונה להביא המטר שמנהיגו מארץ לארץ עד סוף עולם. ואמר

דבעו רבנן רחמי אנשמה כו'. דהיינו לבטלה שיהיה לה הפסק כמו שמצינו בכמה מקומות דרבנן בתפלתן בטלו גזירת מיתה בעולם ודו"ק:

היוצא לדרך קודם קריאת הגבר דמו כו'. ובכמה מקומות תלה הדבר בכי טוב שהוא אור והיינו הך שיעורא עד שישלש ובתרנגול בינוני וק"ל:

משתחוים רווחים כו'. עיין פרש"י שהמקום מרחיב עד שיש ביניהם ד' שלא כו' עכ"ל גם שאמרו בפ' א"ל הממונה דוידוי של כ"ג היה בעמידה מ"מ וידוי של כ"א מישראל היה בהשתחויה משום שכ"א פרט חטאו שלא יכלם מחבירו מיהו בלאו הכי בהשתחואה כשהיו שומעים את השם מפי כ"ג היו צריכין הרווחה ד' אמות שהשתחואה בשיטוח פניו על הארץ דהאדם מחזיק ד' אמות בכ"מ וק"ל:

לא הפילה אשה כו' ולא הסריח בשר הקדש כו'. מכלל נסי בהמ"ק קחשיב להו גם שהיה בשר קדש כגון קדשים קלים נאכלין בכל העיר אפשר שלא היו נסים אלו אלא בקדשי קדשים או גם בקדשים קלים ובמקדש:

ולא נראה זבוב בבית המטבחיים כו'. כדאמרי' פ"ק דגיטין זבוב משום מאיסות:

ולא אירע קרי לכ"ג ביוה"כ כו'. ודאמרי' לעיל שלא היו מאכילין אותו ביוה"כ דבר המביא לידי קרי היינו משום דלא סמכינן אנס והכי איתא בירושלמי:

נחש ועקרב וכו'. שאר מיתות שמתו בחטא היה שם אבל מיתת נחש הוא הוראה בלא חטא כלל בעטיו של נחש כדאמרי' פ' במה בהמה זו המיתה לא היה שם בירושלים שהיתה מגינה על מיתה זו:

לא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים כו'. משום שבירושלים בעי לינה נקט האי לישנא וק"ל:

לא כבו גשמים כו'. היינו דאפי' אש דהדיוט שהיה שם לא כבה דבהכי מוקי לקמן הך דעשן המערכה כו' דקתני נמי הכא:

נס גדול נעשה בלחם הפנים סלוקו כו'. מפורש ספ"ב דחגיגה:

מקום ארון אינו מן המדה כו' וכרובים בנס היו עומדין כו'. מפורש פ' המוכר פירות:

נמי נסי דגוואי כו'. ק"ק ואימא דגוואי לפני ולפנים דהיינו ארון וכרובים שהיו בקדשי קדשים משא"כ לחם הפנים דלא בא בקדשי קדשים אלא בהיכל ומקרי בראי לגבי קדשי קדשים ודו"ק:

דף כא:

ע"ב בשעה שבנה שלמה בהמ"ק נטע כו'. מפורש פ' טרף בקלפי:

רבוצה כארי כו'. ע"ש שבית ראשון נבנה ע"י שלמה המלך משבט יהודה שנמשל לאריה כמ"ש גור אריה יהודה וגו' אבל בית שני נבנה ע"י מלכות פרס ולא היה אש רובץ בו רק ככלב ומצינו בו שנדמה לכלב כמ"ש בפ"ק דר"ה והשגל יושבת אצלו כלבתא:

וברה כחמה ויש בו ממש כו'. כי הוא אש היסודי משא"כ אש שלמטה שהוא מורכב מיסודות אחרים ולכך אין בו ממש ונכבה ע"י יסודות האחרים כגון אש שלנו שהמים מכבים אותו וז"ש לעיל דמעולם לא כבו גשמים אש של עצי המערכה היינו נמי מפני שהיה בו אש של מעלה היסודי ודכתיב בתורה אש תמיד וגו' לא תכבה היינו בדהדיוט דמצוה להביא מן ההדיוט כדלקמן:

אע"פ שאש יורדת כו'. מפורש פרק הדר:

ארון וכפורת וכרובים כו'. בפ"ק דכריתות ופ"ג דהוריות יליף ליה מקרא דארון יאשיהו גנזו ובכללו כפורת וכרובים שעליו ובחד חשיב להו כפרש"י ועוד חשיב שם שמן המשחה וצנצנת המן ומקלו של אהרן כו' שגם הם נגנזו עם הארון והכא לא חשיב אלא הנך חמשה דברים החשובים וצורך בהן הרבה והם נחשבים חסירים בבית שני דמחסרון ה' של ואכבדה יליף לה דהיינו ה' דברים מכובדים שהיו חסרים בבית שני:

שש אשות הן יש כו'. אם נעיין בזה יש בהן ג' חלוקות מג' עולמות מלמטה למעלה כי שנים מהן שהם אוכלת ואינו שותה דידן ושותה ואינה אוכלת דחולה הם מעולם התחתון ועוד ב' מהם אוכלת ושותה ואוכלת לחין ויבשין דמערכה הם שירדו משמים מעולם האמצעי ועוד שנים מהם אש דוחה אש דגבריאל ויש אש אוכלת אש דשכינה הם מעולם העליון ובכ"א מג' החלוקות יש בכ"א מהשנים הא' מימין והרחמים והב' מהשמאל והדין:

במוצאי יו"ט אחרון מהחג כו'. מפורש פ' מי שמת ע"ש:

שלחן בצפון ומנורה בדרום כו'. מפורש פרק לא יחפור וע"ש:

דף כב:

אסור למנות את ישראל כו'. והא דלא מייתי ליה איסורא ממנין דמשה בחצאי שקלים ולא מנה אותן להדיא כמפורש ביה ולא יהיה בהם נגף גו' דמשמע שהמנין שולט בו עין הרע להביא נגף י"ל דאיכא לפרושי דלקח מהם חצאי שקלים לכפרה על שחטאו בעגל כמ"ש לכפר על נפשותיכם ולהגין בכך עליהם שלא יהיה בהם נגף אבל במנין בזק לא שייך לכפרה אלא משום איסור מנין וכן המנין בטלאים ליכא למימר משום כפרה באו לקרבן דהא כולהו מדשאול הוו כדלקמן ואין אדם מתכפר בדבר שאינו שלו ועוד דלא הוזכר בהן לכפרה ודו"ק:

עובר בלאו שנאמר והיה מספר גו'. ויש לדקדק אמאי לא מייתי בכה"ג מקרא דבדאורייתא דכתיב ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב וי"ל דההוא קרא לאו משום איסורא נגעו בו אלא דקאמר שלא יספר מרוב דהיינו מחמת ריבוי כ"כ שילאה הסופר למנותם אבל בהאי קרא דהושע לא מסיים ביה מרוב דמשמע דאיסורא קאמר שלא ימד ולא יספר וק"ל:

כחול הים וכו'. פרש"י אלמא אית להו מנין עכ"ל ויש לדקדק לכאורה דהאי קרא דתורה סותר זה דכתיב כחול הים אשר לא יספר וגו' דמשמע דלית מנין לחול וי"ל כדלעיל דההוא קרא אינו מוכח דלית ליה מנין לחול אלא דמחמת ריבוי נמנע הסופר למנותו

כדמסיים ביה מרוב ועד"ז מסיק כאן בידי אדם שלא יוכל למנותן משום שהוא נלאה מרוב המנין ונראה לפום הך דרשה יהיה לא ימד ולא יספר כפשטיה ולאו משום איסורא נגעו בו כדלעיל ודו"ק:

בבזק כו'. השתא לא חש להך קושיא דלעיל דלמא שמא דמתא הוא דלבתר דמיותי ויפקדם בטלאים משמע ליה נמי דומיא דהכא ויפקדם בבזק היינו בדבר שמנה אותן ולא שמא דמתא הוא וק"ל:

א"כ מאי רבותא כו'. ר"ל א"כ מאי רבותא דמלתא שלא מנה אותן עתה ג"כ בבזק ולמה שינה לבסוף למנותן בטלאים אי לאו משום דלבסוף נתעשר וק"ל:

על עסקי כו'. ור"ל שעשה מריבה עם קונו והכי מפורש בפ' במה בהמה נצא בר נצא כו' והיינו שצוה לו לך והכית את עמלק וגו' מעולל ועד יונק משור וגו' והוא אמר ומה נפש אחת וכו' כל הנפשות הללו עאכ"ו וכו' ובפ' במה בהמה הביא רש"י זה הדרש ולא נקט במלתיה בהמה מה חטאה והיינו דעיקר מלתיה דכל הנפשות הללו כו' לא משמע אלא נפש אדם דמביאין עליו עגלה ערופה ובפרש"י בספר שמואל לא נקט במלתיה קטנים מה חטאו אלא בהמה מה חטאה ונראה דהיינו משום דלא מצינו בקרא שחמל שאול על הקטנים כלל אלא על מיטב הצאן והבקר וגו' ויש ליישב תלמודינו כיון דכתיב דחמל על אגג מסתמא דחמל נמי על הקטנים שלא חטאו כלל והוציאו קרא דוירב בנחל מפשוטו שעשה מלחמה ומריבה עם עמלק בנחל משום דמשמע בקרא דעמלק יושב בהר דכתיב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר וגו' ודו"ק:

אל תהי צדיק הרבה. דהיינו לרחם גם על הרשעים וקאמר כשאמר ליה שאול לדואג כו' א"ל בת קול אל תרשע הרבה כו' דכתיב בשאול ובכל אשר יפנה ירשיע דהיינו שהיה מרשיע להיות אכזרי באומות שזכר שם בהאי קרא וקא"ל בת קול אל תרשע הרבה להיות אכזרי גם בכהנים וק"ל:

כמה לא חלי כו'. כבר נתקשו בזה המפרשים וכי משוא פנים יש בדבר ותירצו בזה דחטא שאול הוא גדול ביותר לפי שהוא דבר הנוגע במלוכה כמ"ש לך והכית וגו' מעולל ועד יונק וגו' משא"כ בחטא דוד שהוא חטא הכולל בכל ישראל אבל לישנא גברא דמריה סייעיה לא משמע כן ונראה לפרש בזה על פי מה שאמרו הבא לטהר מסייעין אותו מן השמים והיינו גברא דמריה סייעיה לפי שהוא בא לטהר והודה על חטאיו וקבל עליו יסורים כדלקמן ולכך מן שמים סייעוהו לשוב בתשובה שלמה כמפורש בכמה מקראות בספר תהלים משא"כ בשאול דלא מצינו בו שהודה על חטא זה לפניו יתברך ב"ה ולא קבל עליו יסורין ולכך עלתה לו ודו"ק:

במעשה דאגג כתיב נחמתי וגו'. וא"ת אכתי אמאי קאמר שאול באחת במעשה דאגג הא כבר כתיב מקודם זה במעשה דעולה שהקריב שאול קודם בוא שמואל שא"ל נסכלת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום וגו' וי"ל דשמואל אמר לו כן שאם לא תקיים עוד מצות ה' לא תקום ממלכתך אבל לא היה חטא זה דעולה כדאי שינטל ממנו המלכות משא"כ במעשה דאגג שהקב"ה אמר לשמואל כן נחמתי כי המלכתי את שאול:

איפרעו מיניה כו'. ומסיק דאיפרעו נמי מגופיה שנצטרע כו' נראה בזה שאמר ישלם ארבעתים כדין הגונב צאן של חבירו וטבחו דישלם חמשה דהיינו הא' שהוא הקרן ועוד ארבעתים נוסף וה"נ בת שבע שנלקחה מבעלה הוי כעין גניבת הכבשה ולזה נפרע דוד מגופיה שנצטרע דוגמת הקרן ועוד ד' ילדיו נוסף ובזה יתיישבו כל מה שדקדקו התוס' בזה ואין להאריך ובענין זה לפי שדימה את אוריה לעני שיש לו כבשה אחת ודוד לעשיר אמר דוד על עצמו בתפלה שגם הוא עני כמ"ש כי עני ואביון אני וע"ש שבבנין בהמ"ק אמר ואני בעניי הכינותי לבית ה' וגו' שעשירותי אינו שלי רק כולו לה' וק"ל:

ששה חדשים נצטרע כו' דכתיב ישובו לי וגו'. מפורש פרק חלק:

קבל דוד לשון הרע כו' ולא קבל. מפורש פרק במה בהמה ע"ש:

הא איפרעו מיניה כו'. יש לדקדק דהא לאו מיניה איפרעו וא"כ הדרא קושיא לדוכתיה דכה"ג לאו מיניה איפרעו בהסתה ויש ליישב דחלוקת המלכות כאלו איפרעו מיניה חשוב ודו"ק:

כבן שנה שלא טעם טעם חטא כו'. דאחר שמלך חטא בא' במעשה דאגג אבל במלכו היינו קודם שמלך לא היה בו שום חטא:

נעניתי לכם עצמות כו'. נראה דנקט עצמות משום דיש לחשוב בו חטא גדול במה שרדף אחר דוד מצד הקנאה בו לפי ענינו ואמרי' פ' שואל כל מי שיש בידו קנאה עצמותיו נרקבין ע"כ אמר נעניתי לכם עצמות שאול דכמו שנקבר בעצמות כדכתיב ויקחו את עצמותיהם וגו' כן הן עדיין קיימין ולא נרקבין מצד קנאה לדוד ודו"ק:

תלויה לו מאחוריו כו'. נראה דנקט מאחוריו דלא הוה איצטריך ליה אלא לאשמועינן דלא איירי אלא בדופי שאינו נגלה ומפורסם כ"כ דוגמת אחוריו וכמו דופי ממשפחת האם דומיא שפרש"י דופי של מלכות בית דוד שהיה מצד אם אבל דופי שמצד אב שהוא מפורסם במשפחה הוא גנאי למלכות גם לדין של ד"נ דבעי אב מישראל ופסול ברק אמו מישראל ולזה נמי אפשר דנקט נמי קופה של שרצים שהשרצים אינן מגולין כ"כ בה כמו מצד משפחת אם והיינו נמי שא"ל חזור לאחוריך בפסול שאינו נגלה כ"כ ודו"ק:

מפני שמחל על כבודו שנאמר ובני וגו'. ואמרי' פ"ק דקדושין דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ושם מפורש דאסור למחול כבודו לפי שהוא כבוד המקום:
כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש כו'. הדמיון כנחש שהאדם ישופך ראש במקום עיקר חיותו ואתה לא תשופנו רק בעקב המקום היותר שפל כן יהיה נקימה ונטירה של ת"ח גם אם עשה אדם כנגדו דבר גדול לא ינקם בו רק בדבר קטן וזהו שאמר כל שאינו עושה כן דהיינו שאינו נוקם כלל או נוקם ג"כ בדבר גדול ה"ז אינו ת"ח שהיה לו ללמוד ממעשה נחש:

דף כג.

הנעלבים ואינן עולבין כו'. מפורש במס' גיטין:
דנקיט ליה בליביה כו'. פרש"י ואם בא אחר לנקום נקמתו כו' ע"ש והוא דחוק ובע"י פי' שאינו עושה נקמה כו' אלא מניח עלבונו למקום עכ"ל וזהו יותר דחוק ונראה לפרש משום דהמקשה פריך מהא דשומעים חרפתן ואינן משיבין קמשני ליה גם שאין לאדם להשיב מ"מ נקיט ליה בליביה לנקום בו אח"כ ג"כ לעשות מעשה כנחש:
ומפייס כו'. והא דאמרי' בפ' כל כתבי לא מזגינא רישא אבי סדיא עד דמחילנא לכל מאן דמצערי לי היינו נמי כדמפייסו ליה וקאמר גם שלא נתפייסתי מיד מ"מ באותו יום קודם שכיבה נתפייסתי וק"ל:
שקשה עליהם טהרת כו'. וכן מצינו בקרוב לחורבן בית שני שהיה בהן הרבה שפיכות דמים ע"י פריצי ישראל ור' צדוק באותו זמן היה כדאיתא פ' הניזקין ודו"ק:
שפך מנשה עד אשר גו'. לקמן מסיק ומייתי מיניה דקל ש"ד ויש לדקדק בזה דהאי עובדא בדורו של ר' צדוק בזמן בית שני הוה וא"כ מאי מייתי ראיה מבית ראשון אבית שני דהא אמרי' פ"ק בית ראשון חרב מפני ג' דברים ע"ז וג"ע וש"ד ומייתי ליה מהאי קרא ומקדש ב' מפני מה חרב מפני שנאת חנם ויש לומר דמ"מ מייתי מיניה כיון דמצינו מפורש דקל בבית ראשון ה"נ בבית שני קל קצת:

דף כג.

ע"ב להרבות בבכיה כו'. ר"ל דמהני טעמי גופייהו דקאמרת דלא שייך עגלה ערופה בעזרה ובירושלים קאמר ר' צדוק הכי להרבות הבכיה דבמקום שמביאין עגלה ערופה כתיב ונכפר הדם אבל בעזרה וירושלים כיון שאין מביאין עגלה ערופה במה יתכפר הדם

ובזה יתיישב שבא אביו של תינוק כו' ואמר הרי הוא כפרתכם ר"ל כיון שא"א להתכפר בעגלה ערופה הרי הוא כפרתכם:

דף כו.

ואימא יהודה נמי דכתיב יהודה מחוקקי כו'. כתבו בתוס' יש מקשים אמאי לא מייתי מדכתיב בתורה ומחוקק מבין רגליו וי"ל דההוא בברכה הוא דכתיב כו' עכ"ל והוא דחוק דנהי דבברכה הוא דכתיב וכי לא נתקיימה ברכת יעקב ח"ו ונראה ליישב דההוא קרא לא יסור שבט מיהודה ומחוקק גו' על הממונים מפי המלך משתעי כדאמרי' פ"ק דסנהדרין לא יסור שבט גו' אלו ראשי גליות שבבבל ומחוקק גו' אלו נשיאים שבא"י משא"כ בלוי דכתיב יורו משפטיך גו' וכן ביודעי בינה גו' דמשמע שהם ממונים מפי הקב"ה וכן יהודה מחוקקי דכינוי היו"ד מורה על שממונה מפי הקב"ה ומשני דאע"ג דיהודה נמי ממונה על כך מפי הקב"ה מ"מ לא סלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא והא דאמרי' פרק חלק דהלכה כדוד בכ"מ וה"נ בעירובין דוד דגלי מסכת כו' היינו איהו גופיה שהיה מלך אבל שאר אינשי משבט יהודה גם שהיו חכמים לא זכו להיות הלכה כמותם משא"כ בשבט לוי וישששכר שחכמים שבהם מורים הוראות אליבא דהלכתא וק"ל:

דף כח:

צלותיה דאברהם מכי משחרי כו'. היינו תפלת מנחה ואע"ג דבפ' ת"ה ילפינן ליה מיצחק מדכתיב ויצא יצחק לשוח גו' כתוב בספר ערוך דלא הזכיר הכא אברהם אלא מפני שהוא עיקר וזו השיחה תפלת צהרים מאביו מסורה לו כו' ע"ש וכה"ג כתבנו בפ' ת"ה:
אלא שזריזין כו'. שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבש וגו' כצ"ל עי' בתוס' הכא ובפ"ק דפסחים:
דאצטגנינות גדולה היתה בלבו של אברהם כו'. מפורש פ"ק דב"ב:
שנאמר ואברהם זקן בא בימים וגו'. משום דכבר מקודם זה כמו מ' שנים כתיב באברהם ואדני זקן דהיינו כמשמעו וא"כ האי קרא דזקן בא בימים לא אצטריך אלא להך דרשה זקן ויושב בישיבה דהיינו זה קנה חכמה וכן ביצחק וביעקב לא בא הכתוב לספר גנותם שהיו סגי נהור בזקנותם אלא מתוך שהיו מרבים בישיבה הותש כח הראייה מהם ועוד נראה לפי מה שהקדים המאוחר דהיינו היו במצרים כו' ובתר הכי אברהם אבינו כו' הוא מטעם לפי שמלת זקן באבות היה אפשר לפרש על הזקנה ממש ולא ע"ש זה קנה חכמה אבל בזקני ישראל מוכרח ממקומו כדאמרי' בפ"ק דסנהדרין אתך בדומין לך

מומחין ויושבין בישיבה כמו משה שלימד בישיבה לכל ישראל ובתר הכי ילפי בג"ש זקן דאברהם יצחק ויעקב מזקנים שכולן ע"ש זה קנה חכמה נאמר וכדאמרי' פ"ק דקדושין והדרת פני זקן יכול אפי' זקן אשמאי ת"ל זקן כו':

שנאמר שבעים איש מזקני ישראל ונראה יושב בישיבתן דזקנים לאו ממש הוא שהרי היו אסורין בפני רבן משה תוך ג' פרסאות כדאמרי' פ' הדר אלא כדאמרי' פ' כיצד מעברין כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן כו' נכנסו זקנים למדו כל ישראל דמפי משה לא היה אפשר שילמדו כל ישראל:

המושל כו'. דלפי פשוטו שמושל בנכסי אברהם לעשות בהן כרצונו זה אינו דגם אם האדון נותן כל אשר לו ביד עבדו מ"מ אין לו שום ממשלה לעשות בהם כרצונו וע"כ דרשו שמושל בתורת רבו כל מה שקבל מרבו הותר להושיב ישיבה וללמד לאחרים ולא בדברים אחרים שאסור לו בפני אברהם רבו. וכה"ג דרשו

דמשק שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים דהיינו בדבר זה הותר לו להושיב ישיבה ללמד לאחרים ודרשו כן שהנראה דאליעזר לאו מדמשק היה כפי' התרגום משום דדמשק מארץ ארם היא ואליעזר עבד כנעני היה מארץ כנען ועוד שלא תמצא במקרא שם המתייחס אל המקום קודם שם העצם כמו יפתח הגלעדי נבל הכרמלי והרבה מהם ששם המתייחס אחרי המקום הוא אחר שם העצם ודו"ק:

קיים אברהם אבינו כל התורה כולה. יש לדקדק בכל נוסחות שלפנינו ספ"ב דקדושין איכא הכי משנה שלימה עשה אברהם כל התורה עד שלא ניתנה שנאמר עקב וגו' ומאי אתא רב לאשמעינן ואדפריך הכא אמילתיה דרב ואימא ז' מצות כו' לפרוך אמתני' דקדושין ויש לומר דניחא ועדיפא ליה למפרך אדרב משום דהתם לא משמע אלא שעשה כל המצות והיינו העשיים אבל לישנא דרב קיים כל התורה משמע נמי אלאוין של התורה:

מילה כו'. אין זה שינויא כלל אלא אדרב שימי בר חייא פריך תלמודא אמאי נקט בפירכתו שבע מצות ולא נקט נמי מילה וקאמר אלא אימא שבע מצות ומילה כ"ה הגירסא בע"י אלא שבע מצות ויותר נכון גירסת הילקוט דגרסי' מעיקרא ואימא שבע מצות ומילה כו':

מצותי חקותי ותורותי ל"ל כו'. עיין בפרש"י בחומש משמרתי גזירות להרחקה כו' מצותי דברים שאילו לא נכתבו ראויין הם כו' חקותי דברים שיצה"ר ואו"ה כו' ותורותי להביא תורה שבע"פ הל"מ עכ"ל וכתב הרא"ם אבל ביומא כו' קיים אברהם אפי' עירוב תבשילין כו' תורותי א' דברי תורה וא' דברי סופרים והרב לא פנה אליו משום

דממלת תורותי משמע דתרווייהו הן תורותיו של הקב"ה וא"א זה משום דדברי סופרים אע"פ שצוונו השם כו' מ"מ אין דרך הפשט סובל שיקראהו תורתי עכ"ל בכל נוסחות גמרות שלפנינו ליתא כמ"ש הרא"ם אלא דגרסי' ה"נ בשמעתין כפרש"י בחומש א' תורה שבכתב וא' תורה שבעל פה מיהו הך תורה שבעל פה הנזכר בשמעתין על כרחך דבר שהוא מדרבנן ואסמכוהו רבנן אקרא דאעירובי תבשילין מייתי לה ומוכח פ"ב דביצה דעירוב תבשילין אינו אלא מדרבנן אבל תורה שבעל פה שבפרש"י בחומש היינו דבר שיש לו עיקר מן התורה אלא שאינו מפורש כגון הלכה למשה מסיני וע"כ הנראה כי תורה שבעל פה כולל כל מה שאינו מפורש בתורה בין שיש לו עיקר מן התורה כגון הלמ"מ ובין שאין לו עיקר מה"ת כגון עירוב תבשילין דאסמכוהו אקרא ורש"י בפי' החומש חדא מינייהו נקט ושכתב הרא"ם דמה שנצטוינו מלאו דלא תסור אין דרך פשט סובל שיקראהו תורתי אינו מחוור דהא משמרתי שהביא רש"י גזירות להרחקה כגון שניות לעריות וכיוצא בו דמסקינן פ' כיצד דמדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא וא"כ אינו אסור אלא בלאו דלא תסור ואפ"ה דרך הפשט סובל פירושו שיקראהו משמרתי כמ"ש רש"י בחומש. ודע שכתב הרמב"ן ע"ז בפי' החומש ויש לשאול א"כ איך הקים יעקב המצבה ונשא ב' אחיות וכדעת רבותינו ד' ועמרם נשא דודתו כו' והיאך אפשר שיהיו נוהגים היתר במה שאסר אברהם אביהם על עצמו כו' ע"ש באורך והנראה בכל זה דמה שנשא יעקב ב' אחיות כו' י"ל כיון דבנות נכרים היו האמהות וכשנשאו ליעקב נתגיירו אין להם קורבה כלל ולא נאסרו ליעקב כלל דכקטן שנולד דמו ודבר זה גם התורה עתידה להתיר ואפי' לר"א דאמר פרק ארבע מיתות כל ערוה שהוא משום שאר אם כנס יוציא ומשום שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה י"ל דהארבע אמהות לא הוו אחיות מן האם אלא מן האב תדע דלא היו אחיות מן האם דלר"א דאוסר בני נח בשאר אם א"כ יעקב שהיה אז כבני נח איך נשא אחיות מן האם דמה שנאסר לבני נח ודאי לא הותר לו ובהכי ניחא נמי למאי דבעי למימר התם לר"א הא דכתיב אחותי בת אבי אך לא וגו' ממש הוא דשרה אחות אברהם מאב היתה תקשי ליה איך נשא אברהם אחותו מן האב כיון שהוא דבר שעתידה התורה ליאסר ואברהם קיים כל התורה אפי' עירוב תבשילין אלא כיון שנתגיירו שרה ואברהם כשנימול וקיבלו עליהם לקיים כל התורה ה"ל אברהם ושרה כקטן שנולד דמי ומשום דשמא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה ליכא הכא דשאר אב אין להן ולפי מה שכתבו בפרק נושאין אהא דאברהם שנשא הגר שהיתה מצרית שנית אע"ג שהוא דבר שעתידה התורה ליאסר היינו משום דכבר נשאה קודם שנימול שאז לא קיים עדיין כל התורה שוב לא גירשה אחר שנימול משום

דעתידה תורה ליאסר כיון דלא היה מצווה ע"כ ה"נ הכא איכא למימר נמי דאברהם שנשא את שרה קודם שנימול והותרה לו אז אחותו מן האב כשנימול אח"כ שוב לא גירשה משום דבר שעתידה תורה ליאסר כיון דלא נאסרה לבן נח וה"נ ברחל ולאה איכא למימר כיון שנשא רחל בהיתר דרחל נתקדשה לו בעבודת שבעה שנים ולאה נשאה בערמת לבן אותו לא הוציא שוב אחת מהן משום שהוא דבר שעתידה תורה ליאסר כיון דלא היה מצווה אז מיהו בבלהה וזלפה ליכא למימר הכי לפי דעת מי שאומר שגם הם אחיות היו והא דעמרם שנשא דודתו נראה דלק"מ דע"פ רוח הקודש עשה כן שנשא דבר שעתידה התורה ליאסר כי ידעו מתחלה בנבואה שתלד בן המושיע כמ"ש בסוטה מרים הנביאה אחות אהרן ולא אחות משה מלמד שהיתה מתנבאה כשהיתה אחות אהרן ולא אחות משה ואמרה שתלד אמי בן המושיע את ישראל והא דהקים יעקב מצבה כו' כבר אמרו בזה מדכתיב אשר שנא ה' וגו' אע"פ שהיתה אהובה לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה הנכרים חוק לעבודה זרה ודו"ק:

עירוב תבשילין. כתב בע"י נסתפק ר"י אמאי נקט עירוב תבשילין טפי מכל מצות דרבנן ונראה דהיינו קילותא שאינה אלא לזכר בעלמא שיברור מנה יפה לשבת כו' ע"ש ובספר יוחסין כתב בזה סוד כו' שהוא אברהם חידש העולם שנאמר הרימותי ידי גו' וכבר ידוע כי טעם עירוב משום זכור את יום השבת מאחר שבא להשכיחו כדי שיברור מנה יפה גם לשבת כו' ע"ש באריכות:

דף כט.

הרהורי עבירה קשים מעבירה כו'. רש"י פירש בזה דהרהור עבירה הוא קשה לגוף אדם שאינו ממלא תאותו יותר מאותו מעשה העבירה ועי' במפרשים דרכים אחרים ועי"ל ע"פ מ"ש בהוריות ובנזיר משל לוט וב' בנותיו הם שנתכוונו לשם מצוה צדיקים ילכו בם לוט שנתכוין לשם עבירה ופושעים יכשלו גו' ואפי' הרהור בלא עבירה כגון נתכוין להעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה טעון סליחה וכפרה כדקאמר התם במס' נזיר וק"ל:

מה אילה זו קרניה מפצילות כו'. ר"ל שמתחדשין קרניה בכל שנה ומפצילות כפרש"י לקמן כך השחר מתחדש בכל יום ומפציל לכאן ולכאן:

מה אילה זו רחמה צר כו'. כדאיתא במדרשות מפני שרחמה צר מצטערת הרבה בעת לידתה והקב"ה מזמן לה נחש ומכישה כו' ע"ש:

אף אסתר סוף כל הנסים כו'. לכאורה דהצרות נמשלו בכ"מ ללילה והגאולה ליום וא"כ בהיפך הל"ל דאסתר נמשלה לערב מה ערב סוף כל היום אף אסתר סוף כל הנסים שנמשלו ליום וי"ל כלפי מ"ש דהנסים המפורסמים בעוה"ז התחילו בחצות לילה כמו שייסד הפייט אז רוב נסים הפלאת בלילה כו' ומסיים בו שנאה נטר אגגי וכתב ספרים בלילה כו' והשתא ניחא דקאמר דאסתר סוף כל הנסים שבעוה"ז הנעשים בלילה גם שהנסים נמשלו ליום. ומקשה

והאיכא חנוכה שהנס ההוא בנרות דחנוכה היה נמי בלילה ומשני לא ניתן ליכתב כו' ולכך הפייט נמי לא הזכירו:

למה נמשלה תפלתן של צדיקים לאילה כו'. לכאורה קשה דהא למה נמשלה לשחר קאמר ואהא פריך למ"ד לא ניתן ליכתב הא איכא חנוכה וא"כ מאי משני ליה כדר' בנימין כו' למה נמשלה כו' לאילה כו' דאכתי תקשי לך למה נמשלה לשחר וי"ל דה"ק דמה"ט דנמשלה לאילה לענין תפלה כדר' בנימין דכל זמן שמגדלת קרניה מפצילות כו' ה"נ נמשלה לשחר דבכל יום מתחדש ומפציל לכאן ולכאן:

דף לה:

ומשתכר כו'. ר"ל קודם שהלך לבית המדרש היה הולך ומשתכר לקיים מה ששנינו כל תורה שיש עמה מלאכה סופה להתקיים ושאין עמה מלאכה אין סופה להתקיים גם שישתכר מה ליתן לשומר בהמ"ד וענין נתינתן לשומר אפשר משום שהיו בתי מדרשות שלהן בשדה והיה צריך שמירה א"נ שלא היו מניחין הכל לבהמ"ד כדאמרי' פ' ת"ה שהיה ר"ג מכריז כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבהמ"ד ועד"ז הושיבו שומר:

כשעלה עמוד השחר כו'. נראה מענינו שהיה שם ע"פ ארובה ביום בע"ש וליל שבת עד עמוד השחר של יום השבת ומה שלא הרגישו בדבר בע"ש שהוא אפל אפשר שבכל היום בע"ש היה מבקש מקום להשתכר עד קרוב להכנסת שבת שלא מצא מקום להשתכר ישב לו ע"פ ארובה להיות שם כל ליל שבת:

נטל נאד של קמח על כתיפו כו'. ע"ד שאמרו אם אין קמח אין תורה כו' ע"ש:

א"ל חיי ר"א כו'. ומה שלא הודיע אותן שהוא ר"א בן חרסום דליכא למימר הכא כההיא דנדרים דהיה ר"ט מצטער על שהודיע להם שהוא ר"ט והציל עצמו בתורתו דהכא לא היה מציל עצמו בתורה אלא במה שהכל שלו והן עבדיו ואפשר שלא היו מאמינין לו ומפני ביטול תורה לא רצה להתעכב שם עד שיודיעם כדקאמר ומימיו לא הלך וראה אותן:

בגדים כו'. הוא פי' הכתוב ויהי כדברה אליו יום יום וגו' דהיינו שהיתה משדלתו בדברים המשנים מיום ליום מערבית לשחרית כו':

א"ל ה' מתיר וגו'. זה המזמור נדרש על יוסף שהתחיל אשרי שאל יעקב בעזרו שברו וגו' ואמרו בב"ר דכתיב וירא יעקב כי יש שבר וגו' יש סבר כו' הוא יוסף הוא השליט כי יש שבר ועבדום וענו אותם וגו' כו' וז"ש השומר אמת לעולם לשמור הבטחת בין הבתרים ואמר עושה משפט לעשוקים שעשה הקב"ה משפט ליוסף שהיה עשוק מאשת פוטיפר עד אשר נתגדל וניתן על ידו לחם לרעבים בכל עולם וסיים הענין שעשה לו הקב"ה משפע ועל שא"ל הנני חובשך כו' ה' מתיר אסורים דכתיב ויריצוהו מן הבור ושא"ל הנני כופף כו' הקב"ה זקף קומתו וגדולתו כמ"ש רק הכסא אגדל גו' ושא"ל לסמא עונוו על שלא רצה להביט עליה ה' פוקח עורים וכל זה כי ה' אוהב צדיקים שהוא יוסף הצדיק ושומר את גרים שהיה יוסף גר במצרים:

לשכב אצלה בעוה"ז כו'. מפורש פ"ק דע"ז ובסוטה פ' אלו נאמרין וע"ש:

דף לו:

עויתי פשעתי חטאתי כו'. נראה דודאי ר"מ נמי ס"ל עון הוא מזיד ופשע הוא מרד וחטא הוא שוגג כדמוכחי קראי דמייתי לקמן אלא דטעמו שיתודה מקודם על הזדונות שהם שכיחים בעושה לתיאבון ואח"כ על המרדים שהם להכעיס ואינו שכיח ומצוי כ"כ ואח"כ על החטאים שאינן מצוים וידועים כלל אלא דלא חש ר"מ להא דמקשי ליה חכמים ומאחר שהתודה על הזדונות כו' חוזר ומתודה על השגגות כו' דאפשר אם לא יתודה גם על השגגות הם יכריעו לחובה והזדונות ומרדות לא ימחלו לו וק"ל:

חטאנו עם אבותינו כו'. יש לדקדק בהאי קרא שאמר עם אבותינו גבי חטא שהוא שוגג ולא אמר כן בעון ורשע שהם מזיד ומרד ונראה משום דמזיד ומרד שהם בכוונה ודאי עון עצמו הוא משא"כ חטא שהוא השוגג בלא כוונה וידיעה אפשר ששגג כן משום דלא למדוהו אבותיו שהוא עבירה ואילו למדוהו אבותיו שהוא עבירה לא בא כלל לידי חטא זה לזה אמר חטאנו עם אבותינו שהם חטאו עמנו על שלא למדו עמנו יפה וק"ל:

וכן בשלמה כו'. בכל הני קראי דמייתי מדוד ושלמה ומדניאל בכולהו שוון דמקדים בהו החטא שהוא השוגג מיהי הרשענו הנאמר בהנהו קראי אין לו משמעות אחד דבקרא דדוד משמע שהוא מרד ובקרא דשלמה משמע שהוא מזיד ובדניאל אין בו הכרע והוא נקט ד' חלוקות בעבירות כמ"ש בד' חלוקי כפרה בפ' יוה"כ ולפי זה נראה דהרשע הוא קרוב למזיד וקרוב למרד והוא ממוצע ביניהם ונראה שע"פ ג' חלוקי עבירות אלו לפי

גודל העבירה ראוי להיות עונשן אשר ע"ז כוונו במדרש שאמרו שאלו לחכמה חוטא מה עונשו אמרה חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה אמרה הנפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה אמרה יביא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה אמר יעשה תשובה ויתודה ויתכפר דכתיב קחו עמכם דברים וגו' הה"ד טוב וישר ה' וגו' דאינו נראה דפליגי אבל כ"א גוזר ואומר העונש על א' מהני ג' חלוקי עבירות דלפי גודל העבירה יהיה עונשו וע"פ מה שאמרו בפ' יוה"כ בארבעה חלוקי כפרה ע"ש ואמר כי החכמה תתן עונש למזיד שיתכפר ביסורין והיינו חטאים תרדף רעה כמ"ש ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך וגו' וזש"ה ביום רעה ראה דהיינו ביום רעה שיבואו עליך יסורין ראה תשובה והנבואה תתן עונש לפושע ומורד שהמיתה ממרקת כמ"ש הנפש החוטאת היא תמות והתורה תתן עונש לשוגג שהוא הקרבן והקב"ה במדת חסדו אמר יעשה תשובה ויתודה כו' דאין לך דבר שעומד בפני התשובה וז"ש טוב וישר ה' וגו' שהוא יורה חטאים בדרך בלא עונש ומיתה רק בתשובה שלימה והוא מבואר דג' חלוקי עבירות אלו באים לפי כח א' מג' נפשות שיש לאדם כמ"ש הרמב"ם בח' פרקים והם טבעית וחיונית ונפשית ובעלי קבלה קראום נפש רוח נשמה ולפיהן יהיה פעולת אדם הן לטוב הן לרע ואלו ג' חלוקי עבירות חטא עון ופשע שהם שוגג ומזיד ומרד יבואו מהן שהטבעי הוא פועל בלא כוונה ויצא ממנו השוגג והחיוני שבו כח התאוה יפעל המזיד בכוונה ורצון והנשמה שהוא כח השכלי הוא בודאי פועל הפשע שיודע רבונו ומורד בו והוא ענין המדרש שאמרו בערב ר"ה מוותר להן הקב"ה שליש ובי' ימי תשובה שליש וביוה"כ שליש ויש מקשים בזה כיון דב' שלישים כבר נתכפרו קודם יוה"כ וא"כ מאי רבותיה דיוה"כ הא אמרי' ורב חסד מטה כלפי חסד אלא די"ל דחלקי השלישיות אינן שוין דשליש דערב ר"ה לא נתכפר בו רק השוגג ובי' ימי תשובה המזיד וביוה"כ המרד:

ר"מ ס"ל כדכתיב באורייתא כו'. נראה מפרש"י דהיינו קרא דוידוי יוה"כ אבל קרא דמשה נושא עון ופשע השיבו חכמים עליה דה"ק עשה להן זדונות כשגגות ומיהו למאי דקי"ל הלכתא כחכמים צ"ל דלא חשו חכמים להשיב כלל אההוא קרא דוידוי יוה"כ דהא לא קאמר קרא ואת כל חטאתם כמ"ש את כל עונות וגו' ואת כל פשעיהם אלא דה"ק לכל חטאתם שהתודה כבר יתודה גם על כל עונות וגו' ואת כל פשעיהם וגו' והיינו כחכמים ודו"ק:

דף לז.

ומנין שבאנא כו' ומנין שבשם כו'. דבעי בתחלת הוידוי בלשון אנא כתרגומו בבעו דהיינו בקשה ובשם [הוי"ה] שהוא מדת רחמים דהיינו בקשת רחמים וק"ל:

כי שם ה' בשעה שאני כו' הבו גודל כו'. משום דאפשר לפרש דהבו גודל היא מלתא באנפי נפשיה אני שם ה' אקרא ואתם הבו גודל וגו' ע"כ אמר דהבו גודל וגו' מחובר למעלה וכי מורה על הזמן שבשעה שאני אקרא אז אתם הבו גודל והיינו נמי כשמזכיר כ"ג השם אז כל העם הבו גודל לאלהינו דהיינו שאומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שהוא גודל לאלהינו עש"ה ותרועת מלך בו:

בשעה שאני מזכיר צדיק כו'. משום דיש לפרש שיש לזכור הצדיק לברכה קאמר לפי ענין דהכא ה"ק בשעה שאני מזכיר הצדיק אתם כו' וק"ל:

וכן מצינו כו' מיכאל באמצע גבריאל בימינו כו'. פרש"י מדכתיב שלשה אנשים נצבים עליו מכלל דבשורה אחת הוו קיימין כו' ע"ש והוא דחוק דגם כשהיו נצבים אצלו הוו קיימי בשורה אחת מ"מ כשהלכו אימא דבזה אחר זה הוו ונראה דסוגיא דהכא כמ"ד בפרק שבועת העדות ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור שהוא חול ולגדול שבהם שהוא מלאך האמצעי אמר אל נא תעבור וכפרש"י שם בהדיא שכך באו לפניו מיכאל באמצע כו' ע"ש:

דף לח.

אל תקרי ברותים אלא ברית ים כו'. עיין פרש"י ר"ל לפי' קמא ברית שכרתו זו עם זו בים ולפירוש שני ברית ים דהיינו בריה שבים שבלעה והקיעה וק"ל:

מתעפשת כו'. גם שבנס היה הלחם חם כיום הלקחו כמ"ש פ"ק מ"מ לא היו סומכין על הנס דכה"ג לא היו סומכין על נס שלא אירע קרי לכ"ג ביום הכפורים כמפורש לעיל:

לכבודו בראו שנאמר כו'. וכיון דכבוד שמים הוא שלא יתעפש הפת חזרו בית גרמו למקומן וכדלקמן במקומך יושיבוך וכו':

שלא ללמד כו'. ר"ל דאין זה אלא כדי להרבות שכרכם וכבודכם להושיבכם במקומכם והשיבו דאינו כן אלא דכוונתנו לכבוד שמים דיודעין היו כו' ושמא ילמוד כו'. ואמר **וע"ז** מזכירין אותו לשבח כו'. מחובר למטה שמעולם לא נמצאת כו' כפרש"י אבל הא שלא רצו ללמד ונתנו טעם לדבריהם משום דשמא ילמוד אדם שאינו הגון כו' בזה לא הזכירו אותן לשבח דלא האמינו חכמים להם אלא דכוונתם להרבות שכרם וכבודם כדלקמן וק"ל:

כל פעל ה' למענהו כו'. הכא מייתי קרא אחרינא ונראה לפי ענינא דלעיל בלחם הפנים שבית גרמו בעצמם ידעו לרדות ושלא תתעפש ע"י מעשיהם מייתי קרא כל הנקרא בשמי דהיינו האדם הנקרא בשם ה' שנברא בצלם אלהים וההוא קרא לא שייך הכא גבי קטורת שבית אבטינס לא ידעו לעשות כלום אלא ע"י העשב מעלה עשן ושייך לאתויי האי קרא כל פעל ה' למענהו דההוא עשב לתכלית זה נברא להעלות עשן הקטורת לשמים:

להרבות כבודן כי'. היינו שבקשו שכר יותר מהראוי כדי להרבות כבודן ובזה רצו למעט כבוד המקום דהיינו שמעטו ע"י שכרן הרב את שקלי תרומת הלשכה ועכשיו שנחרב הבית כבוד המקום במקומו כמ"ש מלא כל הארץ כבודו אבל כבודכם מיעט:

בגנותן כו'. ר"ל ניכרים קצת דברי אמת דלשם שמים נתכוונו שלא ללמד אחרים וע"כ מ"ש עליהן ושם רשעים ירקב מעתה לא נאמר כן אלא בשמך יקראוך גם לעתיד במקומך יושיבוך כמו שאמרו עתיד הקב"ה להחזיר לנו ומשלך יתנו לך דהיינו כל מה שהיו נותנים להם מתרומת הלשכה משלהם הוא ולא מיעטו בזה כבוד המקום ואין אדם נוגע במה שמוכן כו' דהיינו אותן האומנין שהביאו לא היה בידם ליגע במה שמוכן להם וסיים דבכה"ג אין מלכות נוגעת כו' ומפורש בספ"ב דמ"ק:

דף לח:

ע"ב נזקרים בבת ראש כו'. ר"ל מתוך שהוא היה משמיע קולו בנעימה גם אחיו הכהנים המשוררים עמו הוצרכו להיות נזקרים בבת ראש לאחוריהם כדרך כל הרוצה להשמיע קול רם משליך ראשו לאחור וק"ל:

כולן מצאו תשובה כו'. דהיינו כדלעיל שמא ילמוד אדם שאינו הגון ויעשה כן לע"ז וזה לא שייך בכתב:

מאי ושם רשעים ירקב כו'. דמלת שם מיותר הוא דה"ל למיכתב זכר צדיק לברכה ורשעים ירקב דהיינו זכר רשעים ירקב לקללו וע"כ דרשו שם ממש דלא מסקי בשמייהו:

ועליה קונן ירמיה כו'. בתוכחות בתורה מפורש קללה זו ואכלת פרי בטנך בשר וגו' אבל ירמיה עליה ביותר היה מקונן שכ"כ זהב הקדישה בשביל בנה ואח"כ באתה לידי כך שאכלתו ורוח הקדש משיבה שחללו המקדש שהרגו שם כהן ונביא:

צדיק מעצמו ורשע מחבירו כו'. משינוי לשון שאמר צדיק בלשון יחיד ורשעים בלשון רבים דריש לה ור"ל צדיק מעצמו כדמייתי מאברהם שמצינו בו התהלך לפני וגו' שלא היה צריך סעד לתומכו משא"כ נח איש צדיק שהיה צריך לתומכו דכתיב את האלהים

התהלך וגו' ורשע מחבירו גם אם הוא אינו רשע אם הוא מתחבר לרשע גם הוא נקרא רשע כמ"ש אוי לרשע אוי לשכנו וק"ל:

מדאורייתא מנלן כו'. נראה בזה ע"פ מ"ש הרמב"ם בחלק דבור האהוב הוא לשבח החשובים במעלותם כדי שייטבו מנהגיהם בעיני בני אדם ולגנות הרעים בפחיתותם כדי שיתגנו פעולתם בעיני בני אדם והוא ענין הכתוב זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב ושינה גבי צדיק שיהיה זכרו לברכה ולא אמר כן גבי רשעים זכרו לקללה משום דכשמשבחים צדיקים יברך אותן אבל בגנות רשעים אל יקללן אלא שיצפה להם שיעשו תשובה כדאמרי' פ"ק דברכות יתמו חוטאים לא כתיב אלא יתמו חטאים דהיינו שישובו וכדאמרי' בסנהדרין גבי שבביה דר' זירא והיינו שם רשעים ירקב מהם ולא יהיו עוד נקראים רשעים כשיעשו תשובה והשתא קאמר מדאורייתא מנין ויהיה זה הדבור כאילו הוא דבור המצווה כיון דכתיב בתורה וקאמר דכתיב ויאהל עד סדום לפי שזכר שם סדום סיפר בגנותם שנאמר ואנשי סדום רעים וגו' אבל לא קללם משא"כ כשזכר את הצדיק אברהם וסיפר בשבחו שנאמר כי ידעתיו למען וגו' בא לברכו שנאמר ואברהם היו יהיה לגוי גדול וגו':

צדיק דר כו'. נסמך מאמר זה לדלעיל שסמך עצמו אהאי קרא דזכר צדיק לברכה ושם רשעים וגו' דנקט צדיק בלשון יחיד ורשעים בלשון רבים לרמוז על זה הצדיק עובדיה שהוא ראוי לברכה שהיה דר בין ב' רשעים ולא למד כו':

מברכתן של צדיקים כו'. פרש"י במקום שהקב"ה מברך את הצדיקים שם מקלל את הרשעים עכ"ל ואין המאמר סובל פירושו וכי מה למדין זה מזה לפירושו ונראה לפרש דה"ק דמתוך סמיכות זה לזה אנו למדין סתום מן המפורש כי סיבת הברכה לאברהם בשביל מה היתה מפורש ביה דכתיב ואברהם היו יהיה לגוי וגו' ונברכו וגו' כי ידעתיו אשר יצוה וגו' לעשות צדקה ומשפט וגו' אנו למדין הא דכתיב בתריה זעקת סדום וגו' כלה אעשה וגו' שהוא קללתן ולא נזכר סיבת קללתן אנו למדין מן הסמיכות שסיבת קללתן היתה מפני שלא היה בהן צדק ומשפט כמו שהיה באברהם ובניו שהוזכר לעיל מיניה וכן בהיפך סיבת קללתן של אנשי סדום מפורש במקום אחר שהיו רעים וחטאים לה' אתה למד סיבת ברכת אברהם דסמיך ליה הא דכתיב וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו וגו' היינו משום שלא היו בו כל המדות הרעות שהיו באנשי סדום שהזכיר לעיל מיניה וק"ל:

בשביל צדיק א' נברא כו'. דרשו כן לפי שבכל ימי בראשית האחרים סתם הכתוב לומר כי טוב על כל מעשה אותו יום חוץ מביום ראשון שינה ופירש הכתוב דכי טוב על

מעשה אור קאי דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב לדרוש מיניה בשביל צדיק א' כו' כפרש"י ראה אלהים בדעתו לקיים אור של עולם בשביל הצדיק שהוא טוב עכ"ל עש"ה אמרו צדיק כי טוב ע"ש מעשים הטובים ורב טוב הצפון שיקבל לעוה"ב ומה שכינה כלל העולם באור נראה לפי שתכלית בריאותו הוא האור הגנוז לצדיקים לעוה"ב והוא נדרש ג"כ מפסוק זה כדאמר בחגיגה ונראה משום דכתיב אמרו צדיק כי טוב בלשון יחיד וסיפא דקרא כי פרי מעלליהם יאכלו בלשון רבים דרשו כן בדרשה דקאי על הבריאה דאפי' בשביל צדיק א' נברא העולם:

כל השוכח כו'. בפרקי אבות שנינו כל השוכח דבר א' ממשנתו ה"ז מתחייב בנפשו כו' וי"ל דהתם נקט משנתו שהם דברים שקבל מרבו כמו המשנה ועונשו גדול להתחייב בנפשו והכא נקט מתלמודו והיינו דברים שבאו לו מתוך פלפול התלמוד כהוויית דאביי ורבא ועונשו גלות לבניו שלא יהיה להם שם בגלות דעת צילותא כיומא דאיסתנא דבעי שמעתתא וק"ל: אין צדיק נפטר כו' שנאמר וזרח השמש וגו'. מפורש בפ' עשרה יוחסין:

ראה הקב"ה כו'. והכי משמע קרא כי לה' ידוע מצוקי ארץ שמועטים הם וע"כ ישת עליהם תבל לפזרם בכל דור ודור ומשום דבהאי קרא אינו מפורש כמה שתל בכל דור להיות העולם מתקיים עליהם וקאמר ר' חייא בר אבא משמיה דר"י דמקרא אחרינא איכא למילף דאפי' על צדיק א' מתקיים שנאמר וצדיק יסוד עולם ובא ר' חייא בר אבא משום דידיה דמההוא סיומא דקרא גופיה דלעיל יש ללמוד כן דכתיב רגלי חסידו וגו' חסר כתיב דחסיד א' הוא רגל ויסוד של עולם ורש"י פירש רגלים מלשון בשביל וק"ל:

כיון שיצאו רוב שנותיו כו' שנאמר רגלי חסידיו וגו'. דריש רגלי מלשון רגילות כיון שהרגיל אדם עצמו להיות חסיד שוב ישמור אותו הקב"ה מלחטוא ורגילות הוא שמורגל כן ברוב שנים ודקאמר נמי כיון שבאה לידו עבירה כו' דריש נמי מלשון רגילות דהיינו בחדא עבירה כיון ששתי פעמים באה לידו ואינו חוטא הרי הורגל מלחטוא עוד בעבירה זו וכה"ג אמרו בהיפך כיון שעבר אדם עבירה פעם א' וב' הרי הורגל בה ונעשית לו כהיתר ורש"י פי' מלת רגלי בע"א ע"ש:

מאי דכתיב אם ללצים וגו' הבא לטמא פותחין כו'. מפורש במנחות פ' הקומץ:

משל לאדם וכו'. דומה לנמשל הבא לטמא פותחין לו ואין לו מסייע אבל הבא לטהר מסייעין לו כמו בא למדוד אפרסמון וקרא דמייתי לעיל מוכיח כן דגבי לץ אמר הוא יליץ שאין לו מסייע וגבי ענוים לא אמר הוא יתן לא הזכיר מי הוא הנותן דאחרים מסייעין עמו וק"ל:

דף לט.

היה גורל עולה בימין כו'. ר"ל דאותיות של שם עולה בימין כ"ג ושל עזאזל עולה בשמאל כ"ג ולמ"ד נמי דכ"ג וסגן מכניסין ימינן בקלפי ר"ל דאלו אותיות של שם בימין כ"ג ולא בימין הסגן:

והיה לשון של זהורית מלבין וכו'. שהיו קושרין אותו בראש שעיר המשתלח סימן שמחל הקב"ה לישראל כי בשעיר המשתלח כתיב ונשא השעיר עליו את כל עונותם וגו' וק"ל:

והיה נר מערבי דולק כו'. עיין פירש"י ומה שיש לדקדק אדבריו עיין בחדושי הלכות:

וכל כהן שמגיעו כזית יש כו'. נ"ל דכצ"ל ור"ל דזאת היתה הברכה שמגיע לכ"א מהם כזית שהוא שיעור ברכה גם שאינו כדי שביעה כדאמרי' פ' מי שמתו ולא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וגו' והם מדקדקים בעצמם עד כזית ולכך היה הברכה בעומר כו' שגם בכזית יש אוכלו ושבע ויש שהותיר אבל מכאן ואילך נשתלחה המארה בהן ולא הגיע לכ"א כזית שהוא שיעור ברכה רק הגיע לכל א' וא' כפול ולא היה שבע ביה ולכך הצנועין היו מושכין ידיהם ופירוש רש"י בע"א: בתוס' בד"ה

וקראו אותו וכו' אע"פ כו' י"ל כו'. דבריהם אלו הולכים לפי מאי דמסיק פ' האיש מקדש מאי חולקין חוטפין וא"כ למה קראו לזה חמצן טפי מאחריני ותירצו די"ל לפי שהוא חטף מחמצן כו' ר"ל שהוא חטף חלק הגרגרן כמותו אבל אחרים לא היו חוטפים אלא מחלק הצנועין שמשכו ידיהם וכ"ה בתוס' שם ובזה יתיישב מ"ש בחידושי הלכות:

דף לט:

ע"ב בפרש"י בד"ה אשרו חמוץ החזיקו הנגזל ולא חומץ ולא שייך הכא אלא בב"ק עכ"ל. ר"ל האי דיוקא ולא חומץ לא שייך ולא איצטריך להכא אלא בב"ק כו' וכן בפ"ב דקדושין ליתא להאי דיוקא ע"ש וק"ל:

ונמנעו אחיו הכהנים מלברך בשם. בע"י מסיים בזה בשעת פטירתו וכו' והכי איתא במנחות פי"ג וע"ש:

אותה שנה שמת שמעון הצדיק כו'. בשעת פטירתו א"ל חוניו בני ישמש תחתי כו'. לאחר מפלתו של סנחריב יצא כו'. כל אלו המאמרים מפורשים בסוף פ"ב דמנחות כי שם מקומם:

ארבעים שנה קודם כו'. משמת שמעון הצדיק נמי לפעמים לא היה גורל עולה בימין מיהו לפעמים היה עולה וכן אינך כדאמרן לעיל אבל ארבעים שנה קודם החורבן לא היה עולה כלל בימין בכל המ' שנים וכן אינך וק"ל:

מפני מה אתה מבעית עצמך כו'. לשון הירושלמי למה אתה מבהילנו כו':

יודע אני בך שסופך כו'. ר"ל בסימן זה שאתה נפתח מאליך וכבר כו' והענין שלא יאמר האויב ידנו רמה כי לולא שהיו נפתחים מאליהם לא היה יד אויב שולטת בהן לפתוח:

למה נקרא שמו לבנון כו'. אהאי קרא פתח לבנון דלתיך וגו' סמיך דלבנון לאו ממש יער הוא דאין ליער פתח ואהא מייתי נמי בית יער הלבנון דבית לא יתכן ביער ולבנון ממש. ואמר

נטע בו כל מיני מגדים של זהב כו'. בירושלמי מפרש לה מדכתיב לגבי בהמ"ק בספר דברי הימים זהב פרוים זהב שהוא עושה פירות ונראה לפי זה לאו פירות ממש היה עושה לאכילה אלא פירות של זהב היה עושה ומאותן פירות של זהב היה פרנסת כהנים לכל צרכיהן ולזה לא היו לוקטים אותן פירות אחר גידולן כדרך שאר פירות אלא עד שהיו נושרין מפני שהיו הפירות ממש של זהב ולא ידעו שעת גמר בישולן וגידולן. ומייתי ליה

שנאמר ירעש כלבנון פריו וגו'. עיין פרש"י לעיל ספ"ק. ואמר כיון שנכנסו נכרים להיכל יבשו כו'. ובירושלמי אמרו משעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל יבשו כו'. ואמר

עתיד הקב"ה להחזירן שנאמר פרח וגו'. כבוד הלבנון נתן לה כצ"ל והיינו כבוד הלבנון של אותן פירות של זהב יוחזר להנתן לכהנים להיות פרנסתן ממנו וק"ל:

וכבר אמר [אנא] השם כו'. לכאורה דלאו מלתא באנפי נפשיה הוא אלא שהוא מוסב אדלעיל ונראה הא דמזכיר כהן גדול את השם עשר פעמים ביום זה העשירי הוא ע"ש עשר ספירות ועשר קדושות אשר זו למעלה מזו וע"פ כוונה זו היה הכהן גדול ג"כ כשמזכיר בשם י' פעמים זה אחר זה היה אומר בהרמת קולות י' זו למעלה מזו וע"ז אמר דכ"כ היה מגביה ומרים קולו בהשם עשירי עד שהיה נשמע קולו ביריחו שהיה רחוק מירושלים י' פרסאות דהשתא בכל א' מהזכרת השמות היה מגביה קולו יותר משלפניו עד שמוסיף להשמע עד פרסה א' ודו"ק:

נשים שביריחו כו'. ביסום דצריכין נשים הוא דבר מועט לגבי קישוט דצריכין הכלות וריח מועט דבעי הביסום היה מגיע עד יריחו אבל ריח הקישוט לא היה מגיע רק לירושלים גם לפי מה שכתבו התוס' נמי גבי כלה להתבסם צריך לומר דבעי כלה ביסום טפי מנשים:

ריח קטורת מבין כותליה כו'. דבאויר ודאי כבר נתבטל ריח הקטורת בזמן רב ההוא מיום חורבן שילה אלא מבין כותליה שהיה נקלט שם הריח היה עדיין:

דף מד.

יבא דבר שבחשאי ויכפר כו'. מפורש פ' המזבח מקדש:

דף מד:

ע"ב שבעה מיני זהב ואלו הן זהב וזהב טוב כו'. כתבו התוס' זהב טוב מפורש בירושלמי כשצורפין אותו אינו חסר כלום עכ"ל ונראה לפ"ז כמ"ש החוקרים הטבעיים כי יש ז' מיני מתכות והם מפעולות ז' כוכבי לכת וייחסו הזהב לפעולת השמש והכסף לפעולת הלבנה ולכך הזהב לעולם שוה בשל י"ב של כסף כמ"ש התוס' בפ' הזהב ובפ"ק דבכורות משום דמהלך החמה בשנה בי"ב מהלך הלבנה בחדשים שלה בא הרמז באותיות זה"ב שהוא קרוב במספר חלק י"ב ממספר כס"ף ולכך יש ג"כ ז' מיני זהב כי בו' מהם יש בהם סיגים מז' מיני מתכות האחרים אשר הם מפעולות הז' כוכבי לכת האחרים אבל זהב הטוב הוא שאין בו סיג משאר ז' מיני מתכות רק מפעולת כוכבו שהוא השמש ולכך אינו חסר כלום ע"י צורף ולכך נקרא ג"כ טוב עש"ה וירא אלהים את האור כי טוב וגו':

דף מז.

א"ד בערסן כו'. פרש"י האי זרד בערסן קאמר ויפה לחולה כו' ע"ש והוא דחוק דזרד לאו היינו ערסן דזרד לד' וערסן לה' ובערוך פירש על הנשים דזרד זרדו וזרד אימא כו' וא"ד ערסן כו' תרתי מילי נינהו וז"ל זרד הוא עשבים כלומר רבתה חבילת קמחית ועלתה לגג כו' וכעין שפרש"י בלשון אחרון וא"ד בש"ז כו' לשון חבילי זרדים כו' ע"ש:

כתיב ותזרני חיל וכו' זריתני וזרזתני וכו'. מפורש פ' המפלת:

בפרש"י פעם א' יום הכפורים הוה כו'. בירושלמי ערב יוה"כ הוה דאינו נראה שהלך כה"ג בשוק ביוה"כ:

על ר' ישמעאל בן קמחית כו'. מתוך הסוגיא מוכח דעכ"פ שני יוה"כ היה כ"ג ולעיל בפ"ק דחשיב ד' כהנים בבית שני ששמשו זמן מה וכל שאר הכהנים לא הוציא כ"א את שנתו וצ"ל דר' ישמעאל בן קמחית דהכא היינו ישמעאל בן פאבי שנזכר לעיל בד' כהנים ולעיל קרא אותו ע"ש אביו בן פאבי והכא ע"ש אמו בן קמחית ומשום דבעי לאסוקי מלתא דאמו זכתה לכך לז' בנים שיהיו כ"ג וק"ל:

מה עשית שזכית לכך כו'. תלו הדבר בה בזכותה ולא בזכות אישה דאפשר שהיו מכירין אישה שלא היה לו זכות כ"כ ועוד אפשר שז' בניה אלו לא היו לה מאיש אחד [רק מאיזו אנשים] כהנים והב' נשאה באלמנותה ולא היה כהן גדול וק"ל:

דף נב:

שאת משוקדים מחר כו'. עיין פרש"י ובתוס' בזה ובחומש פרש"י גבי צא והלחם בעמלק מחר בעת המלחמה אנכי נצב עכ"ל וכתב הרא"ם דלא כאיסי שאמר ה' אין להם הכרע כו' ע"ש ומיהו במשוקדים פרש"י בחומש כאיסי דאין לו הכרע וצ"ל דבחומש פירש לפי מה שהוא פשוטו ביותר ובמשוקדים אין בו הכרע כלל גם לפי פשוטו וק"ל:

משנגנז ארון וכו' ומי גנזו יאשיהו כו'. כל הסוגיא מפורש בפ"ג דהוריות:

דף נג.

מאי דרוש כי בענן אראה על הכפורת כו'. ר"ל אל יבא בכל עת וגו' כי במקום אלא ר"ל אלא בענן אראה וגו' וביי"ת בענן במקום עם דהיינו שיתקן מבחוץ ויכניס עמו הענן של עשן קטורת ורש"י בחומש שפירש ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטורת ביוה"כ עכ"ל ודאי לא נתכוין לדרש הצדוקים דהכא אלא לפי מדרשו יהיה ב' בענן מורה על הזמן דלא יבא שם אלא ביום שצויתי לך להעלות ענן עשן הקטורת שם דהיינו ביוה"כ אז הותר לכה"ג לבא שם אפי' בלא ענן הקטורת דהיינו להזות לפני ולפנים בדם הפר והשעיר כדלקמן במתני' ורש"י בחומש שביק דרשא דהכא שאמר מלמד שנותן בה מעלה עשן משום דהך דרשא כי אם בענן הקטורת ביוה"כ היא יותר פשוטה:

אלא על שהורו כו' אע"פ שאש יורד מן השמים כו'. מפורש פרק הדר:

שנאמר ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלים כו'. כצ"ל ועיין פרש"י ולישנא דתלמודא דקאמר וכי מה ענין גבעון אצל ירושלים כו' ה"פ מדלא כתיב מבמה אשר בגבעון לירושלים או לבמה אשר בגבעון מירושלים אלא בגבעון ירושלים משמעו כאילו ירושלים היא גבעון וע"ז קאמר וכי מה ענין כו' דודאי גבעון אין זה ירושלים ותרי מקומות הם אלא דכתב כן להקיש יציאתו כו':

דף נג:

ע"ב יהא רעוא דתרום רישך אכולא כרכא כו'. ר"ל בימי אביי היו ב' ישיבות דהיינו ישיבת אביי וישיבת רבא בב' כרכין וברכו רב יוסף שיהיה ראש ישיבה לב' הישיבות

שבב' הכרכים וכן הוה ליה כשמת אביי בא ישיבת אביי לרבא כמפורש פ' הרואה בחלומות דבר הדיא וק"ל:

צריך שיפסיע ג' פסיעות כו'. עיין הטעם בזה בב"י טור א"ח סי' קכ"ג ע"ש ושמעתי עוד טעם בזה והוא מפורש בפ' חלק גבי נ"נ דרהט שלש פסיעות ואתא גבריאל כו':

שנותן שלום לימין ואח"כ לשמאל כו'. שם בטור מפורש כשאומר עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד שמאל וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו הופך פניו לימין כו' ע"ש והיינו כדמסיק לימין ושמאל של הקב"ה כשאומר עושה שלום במרומיו למעלה ששם הרחמים הופך פניו לימין של הקב"ה וכשאומר הוא יעשה שלום עלינו כו' למטה הופך פניו לצד שמאל של הקב"ה המורה על מדת הדין וק"ל:

וכ"ת אורחא דמלתא כו' ת"ל יפול מצדך וגו' דהוי לימין הקב"ה כו'. ולפי זה אביי בסמוך דטעה ויהיב שלמא לימין דידיה ברישא לא הוה שמיעא ליה הך דר' שמעיה והענין שבאלו ג' פסיעות בכריעה יש להכניע מדת הדין וע"כ מתחיל בשמאל שהוא ימינו של הקב"ה שהם הרחמים שיכופו את מדת הרוגז ומייתי ליה מהאי קרא יפול מצדך אלף ורבבה וגו' שהם המקטרגים של אדם מב' הצדדים שבאלו ב' הכריעות מב' צדדים יכניע ויתיש כחם כההיא דאמרי' פ"ק דקידושין בחסיד שהיה בבהכ"נ שהיה שם מזיק אחד נחש בז' רישין בכל כריעה מז' כריעות נפל חד רישיה דנחש והם ז' כחות הטומאה של נחש הקדמוני כמפורש שם ובפ"ק דב"ק:

שחונה מעליותא היא כו'. דה"ל להתפלל שתהא שנה זו כדרכה אבל שחונה משמע יותר מכדי צרכה ולכך פריך שחונה יותר מכדי צורך מעליותא היא בתמיה הא גריעותא היא דהכי אמרי' בפ' סדר תעניות והיינו דהטבעיים שהם קר וחם ולח ויבש אם גבר הא' כי הכא שהחום גבר הוה לגריעותא וה"ה דה"מ למיפרך בגשומה יותר מדאי וכי מעליותא היא דגשמים מרובים יותר מדאי נמי גריעותא היא כדאמרי' התם ומשני דה"ק אם תהיה השנה שלא כדרכה דהיינו שתהיה חמה ביותר תהיה ג"כ בזה שלא כדרכה שתהיה גשומה ביותר דהיינו לח דבזה תתקן החמימות ותהיה השנה חם ולח וק"ל:

לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה כו'. עש"ה לא יסור שבט מיהודה וגו':

ולא יהיו עמך צריכין לפרנסה זה מזה כו'. נראה דאין לפרש לענין צדקה שלא יהיו צריכין זה לזה לקבל צדקה דהא כתיב כי לא יחדל אביון וגו' אלא דר"ל שגם במשא ומתן לא יהיו צריכין זה לזה וע"ד דאמרי' פ"ק דסנהדרין אין הבור מתמלא מחוליתו אלא תפשטו ידיכם בגדוד ע"ש:

כל העולם בנחת וחנינא כו'. לכאורה קשה היאך היה מתפלל כך וכי משום צער דידיה לא יהיה נחת לכל העולם דאינו נראה שחסיד זה יאמר כן משום דכל עולם ניזון בשבילו כדאמרי' התם ונ"ל דבאותה שעה עדיין לא היה צריך כל עולם למטרא עד שבא לביתו ולזה כדרך היה מתפלל כיון דכל עולם בנחת יהיה גם לחנינא נחת שיפסוק המטר שאז יהיה ג"כ לעולם נחת כיון שלא נצטרכו למטר עדיין וכשבא לביתו שנצטרך עולם למטר התפלל גם שחנינא בנחת שאין לו שדות העולם כולו בצער שיש להם שדות וצריכין עתה למטר:

מעשה בכ"ג כו' שלא להבעית כו'. שיחשבו שמא הוא עשה כדעת הצדוקים וניגף ביציאתו כדאמרי' פ"ק:

אבן היה שם כו' ושתיה היתה נקראת כו' שממנה הושתת העולם כו'. ובמדרשות יש רמז בזה דכתיב והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וגו':

ארון גלה לבבל שנאמר לא יותר וגו'. דלעיל מיניה כתיב לא היה דבר אשר לא הראיתים דהיינו שהראה להם הספר תורה בארון דמיקרי דבר ועלה קאמר קרא ונשא כל אשר וגו' בבלה לא יותר דבר וגו' דהיינו הדבר אשר הראם:

דף נד.

כל הדרה חדרה כו'. ה' מתחלף בח' באותיות אחה"ע גם בצורתה קצת כדאמרי' פרק הבונה לא יכתוב ההי"ן חיתי"ן כו' וק"ק אמאי לא משמע ליה מלשון הדרה כפשטיה שהארון הוא הדרן של ישראל כדמשמע ליה לעיל מלשון חמדה:

והכתיב ואת היבוסי כו'. ק"ק השתא דאכתי לא אסיק אדעתיה למימר הכא כתיב שם כו' אמאי לא תקשי ליה מקרא דכתיב באורייתא כאשר עשה לבני עשו וגו' וישבו תחתם עד היום הזה וכבר עלה סנחריב ובלבל כל הארצות כו' כדפריך לקמן:

נ"ב שנה לא עבר כו'. בהמה גי' נ"ב כו' מפורש בפרק חבית:

והגביר ברית לרבים שבוע אחד וגו'. בקרא מסיים וחצי שבוע ופרש"י שם דטיטוס עשה ברית עם ישראל שבוע אחד ואח"כ לא קיים בריתו עמהם כי בחצי שבוע השבית והפר הברית:

וכבר עלה סנחריב ובלבל כו' מפורש פ"ק דסוטה:

בלשכת דיר העצים כו' תניא נמי הכי מעשה כו'. על כרחך לא כמאן דאמר גלה לבבל ולא כמאן דאמר במקומו נגנז דזה המעשה ע"כ בבנין בית שני היה שלא היה להן ארון

ובמקום שהיה ארון גנוז שם דהיינו במקומו בקדשי קדשים לא היה שום אדם נכנס שם גם מדהיה מתעסק בקרדומו משמע ליה דמקום עצים היה דהיינו לשכת עצים:

יכול לא יהיו זזין ממקומן כו'. דר"ל אם לא היו זזין ממקומן לא היה אפשר שיגיעו עד הפרוכת שכל הארון לא היה רק אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו והיה עומד באמצע כדאמרי' פ' המוכר פירות ארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל רוח ורוח נמצא עשרה אמות ממערב למזרח עד הפרוכת וא"כ אם לא היו זזין הבדים ממקומן לא היה אפשר שהיו מגיעין עד הפרוכת שבמזרח ולהכי קאמר מדכתיב ויאריכו הבדים וגו' על פני הדביר דהיינו ההיכל ע"כ שהיו הבדים זזין ממקומן להאריכן עד שיגיעו לפרוכת ודכתיב בהו לא יסורו ממנו היינו שלא להסירן לגמרי אבל כשהיו זזין ממקומן עדיין תקועין בטבעות היו והכי אמרי' בפ' בא לו מתפרקין ואין נשמטין ושפיר קאמר ויראו ראשי הבדים שהיו נראין מבחוץ כדמסיק שהיו בולטין כו':

בי"ן שד"י. אותיות שנ"י בד"י וק"ל:

הכרובים שהיו מעורין זב"ז כו'. בפ' המוכר פירות פליגי ר"י ור"א ח"א פניהם איש אל אחיו וח"א פניהם לבית ולמ"ד פניהם איש אל אחיו הא כתיב פניהם לבית כאן כשעושין רצונו של מקום כאן באין עושין רצונו של מקום ונראה דהך דהכא אתיא כוותיה ואין לחלק בין כרובים של משה ובין של שלמה כדמוכח התם ובשעה שהיו עושין רצונו של מקום היו מגלין להם לעולי רגל חבתן לפני המקום היינו כרובים של משה והא דאמרי' לקמן דגם בשלא היו עושין רצונו של מקום כשבאו נכרים להיכל ראו הכרובים מעורין כו' כבר כתב בזה הריטב"א בשם הרא"ם דגם זה בנס היה לרעה לגלות ערותם:

מי הוי כרובים כו'. ק"ק תקשי ליה אי במקדש שני הא אמרת נתגרשה חזרה לחיבתה הראשונה ולמאי דמוקי לה בכרובים דצורתא ניחא דבהנהו לא נאמר ולא יבואו לראות כבלע וגו' וק"ל:

וכתיב כמער איש ולויות כו'. האי בכרובים דצורתא כתיב דרישא דקרא ויפתח על הלוחות וגו' כרובים ואריות תמרות כמער איש וגו':

דף נד:

ע"ב שברכתן ברכה כו'. לכאורה יש לפרש ע"פ מ"ש שניתנה הברכה לאברהם ולזרעו לברך אחרים אבל אין לזה מקום כאן ונראה לפרש ע"פ מ"ש אוי להם לאומות שלא יודעין מה אבדו שהרי ע' פרי החג כנגד ע' אומות והיינו שברכתן של ישראל בקרבנות ברכה ג"כ לעובדי כוכבים ובהיפך קללתן כו' יעסקו בדברים הללו שהם דבר ערוה

וע"ז כענין שאחז"ל גבי תפלצת ועי"ל ע"פ מ"ש לעיל שמה שהיו מעורין זה בזה הוא סימן ברכה וחיבה לישראל ובהיפך בקללתן אם לא היו מעורין הוא סימן קללה ושנאה וע"ז אמרו בשעת החורבן שזה אינו שהרי גם בשעת החורבן וסימן קללה היו מעורין כדמפורש לעיל בשם הרא"ם וע"כ מיד הזילוה שנאמר כל מכבדיה שהוא סימן ברכה וקללה הזילוה שאינו כן כי ראו ערותה שהיו גם עתה מעורין ולפירוש קמא כל מכבדיה שהקרבנות מכפרין על עובדי כוכבים הזילוה כי ראו ערותה דהיינו שחשבו שהם דבר ערוה ועבודת כוכבים וק"ל:

מאמצעיתו נברא כו'. בפרק אין דורשין פליגי בית שמאי ובית הלל וחכמים בשמים וארץ איזה נברא תחלה ושם מפורש אבל הכא לא פליגי אלא בארץ לחוד מאיזה מקום התחיל בריאתה ולפום ריהטא דאמר תנא כמאן דאמר מציון נברא היינו כחכמים דסבירא ליה הכי ופליגי ארבי אליעזר דאמר מאמצעיתו נברא ואם כן ציון לאו אמצעיתו של עולם אבל בכמה מקימות מוכח דציון ובתוכו אבן שתיה הוא אמצעיתו של עולם ועוד דדוחק לומר הא דאמרי' פ"ב כל מידי מאמצעיתו מתצר לא אתי כחכמים אלא כרבי אליעזר ואין סברא לחלק בין בריאת תולדות ארץ ובין בריאת כל דבר אחר וי"ל דחכמים לא פליגי אדר"א בהא דמאמצעיתו נברא אלא שבאו לפרש דהיינו אמצעיתו אבן שתיה שבציון ובצקת עפר למוצק גו' דאייתי ר"א היינו אבן שתיה וק"ל:

מציון מכלל יופי כו'. רישא דענינא אל ה' דבר ויקרא ארץ דהיינו לבראה בדבור היה מכלל יופי מציון:

וחכ"א אלו ואלו מציון נבראו כו'. פירשו בתוס' פי' אמצעיתו והצדדין מציון נבראו עכ"ל ולכאורה הוא קשה דהיאך הוזכר בהך ברייתא אמצע וצדדין אלא דאיכא לפרושי דהא כר"א הגדול קאי ובין תולדות שמים ובין תולדות ארץ מציון נבראו וי"ל דלא ניחא להו למימר דתולדות שמים מציון נבראו ולהכי קאמרי דהני חכמים היינו חכמים דלעיל וקאי אדר"א ור"י דפליגי אי מאמצעיתו נברא אי מצדדין נברא וקאמרי אינהו דאלו ואלו מציון נבראו וק"ק לפי מ"ש לעיל דמציון היינו מציעותיה ודו"ק:

דף נז.

השתא ברי טמאים כו'. ר"ל גם כי טהורים הייתם השתא בגלות נעשיתם ברי טמאים דכתיב טומאתה בשוליה ופורש עצמו מכם כפורש מטומאת נדה וא"ל מה כתיב בהו השוכן אתם וגו' שאינו פורש לגמרי אלא כפורש מאשתו נדה דדר עמה בבית א'. כן הקב"ה שוכן אתנו גם עתה בגלות כמ"ש עמו אנכי בצרה:

דף סו:

שאלו את ר"א כו' א"ל יכול הוא להרכיב כו' חלה כו' דחפו כו'. לפי פרש"י לא השיב להם כלום והוא קשה שהיה יודע להשיב ולא היה משיבן כלל מפני שלא שמע מרבו גם וחכמים אומרים חלה כו' משמע דפליגי עליה דר"א גם למה לא הוה זה הפלגת דברים דלא היה לו לומר אלא שלא שמע מרבו ונראה לפרש דהשיב להן ברמז וה"ק לא שהפליגן בדברים דודאי השיב להן ברמז אלא שלא היה רוצה לומר בפירוש כיון שלא שמע מרבו והכי פירושו יכול הוא השליח אתם ואני להרכיבו דאנו בריאים והחי נושא את עצמו אבל השעיר שהוא חולה אסור לנושאו ביוה"כ כדבעי למימר לעיל ואחלה משלחו כו' השיב להם אהא בשלום אני ואתם שהכהנים יוכלו לעשות שליח איש עתי אחר במקומו דהיינו אני ואתם אבל הוא אינו רשאי לעשות שליח אחר ולפי זה ל"ג בשלוה בה' אלא בשלוח בח' ואהא דדחפו ולא מת השיב כן יאבדו וגו' דודאי יאבד במיתת עצמו במ"ש לקמן לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים כו' וא"צ שירד אחריו להמיתו ואהא פליגי שפיר חכמים בכל ג' תשובותיו שהיו ברמז שלא כדבריהם וע"פ המדרשים י"ל שאמרו כי השעיר הוא כחו של עשו שנוטל הקב"ה עונות בית ישראל ונותנן על עשו הרשע דאין שעיר אלא עשו שנאמר עשו אחי איש שעיר ולזה אמר חלה מהו שירכיבהו כו' והשיב יכול הוא להרכיב כלומר שהשעיר כחו של עשו הוא בודאי יכול הוא להרכיב אני ואתם דהיינו כל עונותינו אבל המשלח אם ירכיבהו וישאהו על כתפו הוא אינו יכול לישא כל עונות בית ישראל גם עונות עשו אשר השעיר נושא עליו ועוד שאלו חלה משלחו מהו שישלחנו ביד אחר והשיב ע"פ המדרש והביאו החזקוני איש עתי מזומן למות באותה שנה שהיה ידוע להם ע"י חכמת המזלות ולזה השיב להם אהא בשלום כי המשלח ילך למיתה ע"ד שאמרו בסוף מס' ברכות למת א"ל לך בשלום אבל אני ואתם נהיה בשלום ולא נלך בשלום שאין אנו מזומנין למיתה ולכך לא ישלחו ביד אחר ועוד שאלו מהו שילך אחריו וימיתנו והשיב כן יאבדו כל אויביך ה' שהוא עשו יאבדו כן השעיר זה שהוא כחו של עשו הוא יאבד שם במקום גזירה ולא תצטרך להמיתו והשתא פליגי חכמים עליו בכל הג' דברים ולפי שלא שמען מרבו לא השיב להם כן בפירוש וק"ל:

פלוני מהו לעוה"ב כו' מהו להציל כו'. כל זה מפורש בתוס' ובערוך בערך פלן:

ממזר מהו לירש א"ל מהו לייבם כו'. ה"נ השיבן ברמז כשם שזוקק לייבום כדקתני בהדיא במתני' פ"ב דיבמות כך הוא מקרי אחיו לירש כדאמרי' שם בגמ':

מהו לסוד ביתו א"ל מהו לסוד כו'. מפורש פ' ח"ה בחידושנו ע"ש:

אלא בפלך וכה"א וכל אשה וגו'. ובקרא דבתריה מפורש בחכמה טוו את העזים דהיינו חכמה ואומנות יתירה שהיו טוין מעל העזים כדאמרי' פ' כלל גדול:

זיבח וקיטר בסייף כו'. פרש"י שהן בסקילה וכאן בסייף שעדיין לא נתפרש להם ד' מיתות ונדונו במיתת בני נח שכל מיתתן בסייף וכו' ע"ש וכן יש לפרש למ"ד עדים והתראה בסייף ולא בסקילה מה"ט והוא דחוק כיון דהיה זה אחר מתן תורה ולא היו בני נח גם אם לא נתפרש לו ד' מיתות היה לו לשאול באיזה מיתה ידונו כמו ששאל גבי מקושש דכתיב ויניחוהו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו אבל בחומש פירש רש"י בע"א עדים והתראה בסייף כמשפט עיר הנדחת שהן מרובין כו' ע"ש:

האומר לאביו וגו'. יש לדקדק דאגופיה דקרא תקשי ליה דכתיב ויאספו אליו כל בני לוי וי"ל דאי לאו הא דרב יהודה היה אפשר לומר כשאמר משה מי לה' אלי נאספו אליו מתוך לוים גם החוטאים או שנתחרטו או שעשו עצמם כאילו לא פעלו און וכשהכירו בהן הרגו אותן אבל אדרב יהודה שאמר כל שבט לוי לא עבד העגל פריך שפיר וק"ק אדפריך מקרא דוזאת הברכה אמאי לא פריך מקרא דפרשת כי תשא והרגו איש את אחיו וגו' מלאו ידכם וגו' כי איש בבנו ובאחיו וגו':

מה שהי צפירא הדין וחובי דרא סגיאין כו'. נראה דר"ל ע"פ מ"ש ספ"ק דקדושין דהעולם נידון אחר רובו והאדם יראה שהעולם חצי זכאי וחצי חייב והוא יכריע במצוה אחת ולהכי אמרו שאל ישהה לישא העונות ע"י השעיר ושמא ישהה ויחטא אחד ויהיו חובי דרא סגיאין להיות נידון אחר רובו לרעה:

דף סז.

א"ל הרי מזון כו'. ובירושלמי קאמר א"ל הרי מים ומזון כו' למה שאין היצר הרע תאב אלא דבר שהוא אסור לו:

חוץ מאחרון שבהן שאינו מגיע לצוק כו'. כפרש"י שהיה רחוק ב' מילין ויש ליתן טעם בזה אמאי לא עשו י"א סוכות דהיינו עוד סוכה אחת שיהיו מלוין אותו עד הצוק ואפשר שלא עשו עוד סוכה אחת כדי שלא ילך שום אדם עמו עד הצוק אלא ההוא איש עתי בלבד מיהו ר"י דסבר לקמן שהיו ט' סוכות וי' מילין לית ליה האי סברא דע"כ אותן שהיו מלוין אותו מסוכה תשיעית היו מגיעין עמו עד הצוק:

וידעו שנעשה מצותו כו'. והיינו קודם שמת שמעון הצדיק אבל מכאן ואילך פעמים היה מלבין ופעמים לא היה מלבין כדאמרי' ריש פרק טרף בקלפי:

כשנים כשלג ילבינו וגו'. הכוונה בו דהעונות כינה בכ"מ לאודם ע"ש טומאת דם נדה וכמ"ש טומאתה בשוליה והוא כח טומאת נחש הקדמוני בחטא חוה בתחלת קללתה אמר הרבה ארבה וגו' אלו ב' טיפי דמים א' דם נדה כו' וכשיזכו ישראל לכפר עונם יבואו על עשו וזרעו שנקרא אדום ע"ש שהוא כח הטומאה של נחש הקדמוני וע"ש זה נקרא ג"כ שעיר שהוא כח הטומאה עש"ה ושעירים ירקדו שם והכי איתא בב"ר ונשא השעיר עליו וגו' זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר כל עונותם עונות תם כו' ע"ש והוא כוונת הכתוב ונתן אותם על ראש השעיר וגו' ונשא השעיר את כל עונותם וגו' הוא שעיר הוא אדום ועל כוונה זו היה חולק לשון של זהורית חציו נשאר אדום בין קרניו על ראשו של שעיר שהוא אדום וחציו הב' על הסלע היה מלבין להורות שנתכפר לישראל וק"ל:

דף סז:

ע"ב אני ה' גזרתיו כו'. בזו הפרשה במעשה יוה"כ לא כתיב אני ה' אבל סמך אפרשה דאחריה דכתיב בה ושמרתם את חקותי וגו' אני ה' וגו' ומשמע ליה דקאי נמי אמעשה יוה"כ דכתיב ביה נמי חקה והיתה לכם לחקת עולם וגו':

עז וקשה כו'. ויהיה עזאזל ב' מלות עז אזל מלשון תרגום וילך ואזל דהיינו שיוליך השעיר למקום עז וקשה אבל מברייתא דלקמן שאמר עזאזל קשה שבהרים וכן הוא אומר ואת אילי הארץ וגו' נראה כמ"ש הרא"ם בשם המפרשים כי עזאזל כמו עזז אל שהא' שבין ז' לז' כאילו הוא בין ז' לל' כו' ע"ש וק"ל:

עזא ועזאל כו'. פרש"י מלאכי חבלה שירדו כו' ועליהן נאמר ויראו בני האלהים את בנות וגו' ע"ש וכה"ג פרש"י במס' נדה פ' האשה גבי סיחון ועוג אחי הוו בני שמחזאי כו' וקרא נקט הני שאפשר שהם היו עיקר:

דין הוא שיכתבו כו'. ר"ל שאילו לא נכתב לישראל בנתינת התורה דין הוא שיכתבו לפי שהם מצות בני נח ואלו הן ע"ז כו'. אבל את חקותי תשמרו גם אחר שנכתבו השטן ואומות העולם משיבין כו'. שלא ניתנו ליכתב:

ת"ל אני ה' אני ה' חקקתים. מל' חקיקה וכתיבה. ואמר

ואלו הן אכילת חזיר כו'. יש לעיין בזה למה נקט אכילת חזיר טפי משאר טמאים ונראה ע"פ מ"ש פ' כ"ה כל דאסר לן רחמנא שרי לן כוותיה כו' אסר לן חזיר שרי לן מוחא דשיבוטא כו' והיינו דהשטן ועובדי כוכבים משיבין עליה דמאיזה טעם אסר לן זה ושרי לן דכוותיה וכן לבישת שעטנז הוא איסור ודכוותיה תכלת בסדין מצוה וכן חליצת יבמה דהותרה אשת אח ומצוה לייבם ושוב ע"י חליצה תיאסר אשת אחיו וכה"ג איכא בפיוט

של פרשת פרה מכלאי בגדים תכלת בסדין מאשת אח יבום האח כו' ע"ש וטהרת מצורע שצריך ב' צפרים אחד לקרבן לה' וא' לשלוח וכן שעיר המשתלח שהיו שני שעירים אחוים ושוים הא' לה' והשני לעזאזל ובזה יתיישב דלא קחשיב הכא פרה אדומה דכתיב בה נמי חוקה דלא חשיב אלא הני דאיכא בהו דכוותיה ועד"ז יתפרשו הכתובים הכפלים בענין זה שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם וגו' שלא היה לכם לישב שם אלא דרך גירות כמ"ש כי גר יהיה זרעך כו' ולפי שישבתם שם בקבע יש לחוש שלמדתם ממעשיהם וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא וגו' ויהיה לכם ירושה וישיבה בה ויש לחוש ג"כ על לימוד מעשיהם הרעים וע"כ בא אזהרה פרטית שלא תעשו כן ואמר את משפטי לפי שיש מצות מושכלות שדת אלהים מובדלת מדת הנימוסית ואמר באותן מובדלים את משפטי תעשו ולא משפטם ואח"כ אמר את חקותי תשמורו וגו' ואמר שוב ושמרתם את חקותי כפל השמירה בהם שצריכים אזהרה ביותר לפי שהשטן והעובדי כוכבים משיבין עליהן ואמר עוד ואת משפטי שגם דת נמוסית מסכים בה והיינו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כמ"ש כהן לוי וישראל לא נאמר אלא האדם שגם עובדי כוכבים בכלל ואמר אם תאמר א"כ לא תקבל אתה שכר עליהן כמו העובדי כוכבים ע"כ אמר אני ה' נאמן לשלם לך שכר גם לזאת ודו"ק:

דף סט.

א"ל דמות דיוקנו כו'. מלאך בדמותו בא במלחמה לנצח לפניו:
בית שמתפללין בו עליך כו'. ענינו שהכותים הלשינו על היהודים שמרדו במלך בעסק המקדש כמו שכבר בטלו בנין בהמ"ק בימי מלך פרס כמפורש בספר נחמיה ולזה באו היהודים להתנצל דאינו כן אלא אדרבה הם מתפללין בו בשלומה של מלכותו כמ"ש שלמה בתפלתו וגם אל הנכרי וגו':

דף סט:

ע"ב אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד כו'. מפורש סוף פ' אלו נאמרין:
מאי גדול כו' אמר ליה ודלמא שגדלו בשם המפורש כו'. לכאורה דאדרב גידל פריך שאמר שגדלו ואמר ברוך ה' וגו' ואמאי לא קאמר שגדלו בשם כו' ומשני דאין שם מפורש בגבולין ושוב אקרא דויעמוד עזרא על מגדל כו' דכתיב בההוא ענינא גופא קאמר דהוראת שעה היתה וא"כ הדרא קושיין לדוכתיה ארב גידל גופיה ואמאי קאמר לעיל שגדלו ואמר ברוך כו' ולא קאמר שגדלו בשם כו' כמ"ש הכא והוראת שעה היה וי"ל דרב

גידל הוא דאמר תרתי והא דידיה והא דרביה רב וכ"ה הגי' בע"י באידך מימרא רב גידל אמר רב כו' מיהו לא ידענא אמאי שינה דברישא נקט במלתיה קרא דהאלהים הגדול וגו' ובסמוך ליה נקט רישא דענינא ויעמוד על מגדל וגו':

מאי אמור כו'. מפורש כל הסוגיא באורך פ' ארבע מיתות:

עד דמתחזי להו כגוריא דנורא. הוא מזל אריה חדש אב אשר בו נחרב הבית ע"י שעבדו ע"ז ולזה אמר היינו יצרא דע"ז שעל ידו נחרב בית ראשון כדאמרי' במכילתין פ"ק. ומייתי

שנאמר ויאמר זאת הרשעה וגו'. הוא פסוק בזכריה:

ודאשתמיט ליה ביניתא כו'. הוא מהידוע כי גם בית שני נחרב באב מזל אריה ע"י מלכות רומיים ועל פי מה שאמרו כי גאולתם בבית שני לא היה שלמה שהרי שעבדו בישראל הפרסיים ויונים ורומיים והיה חורבן בית שני גמר של חורבן בית ראשון ולזה במזמור על נהרות בבל וגו' שנאמר על בית ראשון סיים בו זכור ה' לבני אדום וגו' בת בבל השדודה וגו' לפי שאותו כח מזל אריה אשר ניתן לנבוכדנצר בחורבן בית ראשון ניתן גם לעשו שהוא סטרא דשמאלא וכחו דע"ז ולכך נחרבו שניהם במזל חודש אחד אריה והוא רמז דאשתמיט ליה ביניתא הוא שעיר הוא אדום שבאו לבטל כח השעיר ואמר ורמא קליה רמז על קול בכייתו של עשו ויזעק זעקה גדולה וגו' שע"י כן זכה למשול בישראל כמ"ש ופרקת עלו מעל צוארך. ואמר

דאזל קליה ד' מאה פרסי. שזכה באותו קול למשול בא"י שהיא ד' מאות פרסי. וע"כ אמרו

דלמא מרחמי ליה גם בזה לבטל כחו. ואמרו

שדיוה בדודא דאברא כו'. דהיינו לבטל כח פי הרשעה מעט בעוה"ז עד לעוה"ב כמ"ש וכל הרשעה כעשן כו' ועולתה תקפץ פיה וגו'. ואמר

נבעי רחמי איצה"ר דעבירה כו'. ובעו למקטליה דהיינו לבטל כחו לגמרי עד שאמרו דא"א שיבטל כולו וע"ד שאמרו יצה"ר שמאל דוחה וימין מקרבתו מ"מ בטלו אותו קצת דלא מיגרי איניש טפי בקרובים ומיהו ודאי דמיגרי נמי השתא בקרובים כמו באחרים כמ"ש לענין יחוד עם בתו:

שגדלו כו' רב מתנה אמר שאמר האל הגדול הגבור והנורא כו'. לפום ריהטא קשה מהיכא משמע ליה הכי שגדלו בכך ואימא אדרבה כפשטיה שלא אמר אלא הגדול משום דאיה גבורותיו ואיה נוראותיו כמ"ש ירמיה ודניאל וי"ל מדקאמר האלהים הגדול וגו' והאלהים בל' רבים מורה שהקב"ה הוא בעל כחות רבים ולא יפול על הגדול לחוד שאמר

שהוא כח א' ועל כן אמר שרמז בהאלהים על כחות וכינויו הרבים שאמר משה דהיינו האל הגדול הגבור והנורא ושאמר הגדול היינו שגדלו בכחותיו אלהיות דהיינו (האל) הגדול הגבור והנורא ומשה שאמר האל בלשון יחיד י"ל דאל קאי על כ"א מכינוים דהיינו שהוא אל הגדול והוא אל הגבור והוא אל הנורא וע"ש זה נקראו אנשי כנסת הגדולה ע"ש שגדלוהו להוסיף בכחותיו אלהיות:

אתא דניאל כו' אתו כו'. נראה דודאי ל"פ אלא דכל א' מהם הוסיף ופיחת בכחותיו וכינויו כפי זמנו שראו ביכלתו וכחוחיו של הקב"ה וכולהו אמרו הגדול שבכל זמן ושעה גדולתו מפורסמת מתוך בריאת עולמו ומשה בזמנו שראה גבורותיו ונוראותיו בנפלאות אשר עשה הקב"ה במצרים ובסיחון ועוג ושאר נסי המדבר הוסיף לומר הגבור והנורא אתא ירמיה וראה בדורו וזמנו עובדי כוכבים מרקדין בהיכלו אמר איה נוראותיו כו' וע"כ פיחת מלומר הנורא וזה היה בתחלת הגלות בחורבן הבית שעדיין לא נשתעבדו ישראל בעובדי כוכבים והיה אומר הגבור עד דאתא דניאל שהיה בבבל בגולה וראה שעבוד הגלות וע"כ אמר איה גבורותיו ופיחת מלומר הגבור מיהו נורא היה מאחר שלא ראה הוא חורבן הבית שעובדי כוכבים מרקדין כו' עד דאתו אנשי כנסת הגדולה שהיו גם בסוף שבעים שנים של גלות בבל וראו באותן השנים שנצולו ישראל מכמה צרות כגון מעשה המן שנצולו ע"י מרדכי שהיה מכלל כנסת הגדולה חזרו לומר הרי בכל השנים הללו שהאריך אף הקב"ה לרשעים זו היא גבורתו שכובש את יצרו וזו היא מוראו שאומה אחת כו' כמאמרם כבשה אחת בין שבעים זאבים. והיינו דמסיים

שיודעים בו בהקב"ה כו'. ולא כזבו בו וכ"א מהם לא כיזב בו לפי דורו וזמנו שראו בכחותיו יתברך ברוך הוא וק"ל:

דף ע.

ומברך עליה ח' ברכות כו'. מבואר כי התורה נאמרה בתמניא אפי והיינו בשינוי ח' נקודותיה ובח' לשונות נקראת התורה במזמור תמניא אפי ועיין בזה בפ' הקומץ:

רנה תחנה ובקשה כו'. רנה שהוא שיר ושבח קודם תחנה ובקשה כמפורש פרק אין עומדין ומפרש בקשתן שצריכין להוושע ע"ד שאמרו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין וצריך להוושע ע"י אחר כן ישראל צריכין להוושע מהקב"ה וק"ל:

להראות חזותו לרבים כו'. עיין פרש"י ועוד יש לומר לפי שאין כל העם רואים הס"ת שביד כ"ג שקורא בה ויחשבו שקורא (בה) בע"פ ע"כ כ"א מביא ס"ת עמו להראות חזותו של ס"ת לרבים שגם כ"ג קורא בכתב אך מה שפירש דמערב יוה"כ הביאוהו שם ע"ש

לא ידענא למה דגם אם יש עירוב והוצאה ליוה"כ מ"מ הא אמרי' במס' עירובין ירושלים דלתותיה נעולות היו:

דף עא.

א"ל אישי כהן גדול כו' מצאו בביתו א"ל מחיה כו'. פרש"י בשוק מכבדו לפני הבריות כו' ע"ש והוא דחוק להניח כבוד המקום בשוק משום כבודו של כ"ג ונראה לפרש דודאי גם בשוק היה ראוי שידבר שעשה כן בשליחות המקום אלא שאין זה כבוד שמים להזכיר שם שמים בשוק דרך עראי וענין מחיה חיים כו' נראה לפרש לפי ענינו לומר עשינו שליחותו להמית החי דהיינו שעיר המשתלח דכתיב ביה יעמד חי וע"י מעשה זה נתכפרו עונות בית ישראל והקב"ה מחיה החיים בהם שלא יבואו לידי מיתה:

ארוכים וטובים ומתוקנין כו'. ארוכים וטובים כמשמען היפך שאמר יעקב ימי שני חיי מעט ורעים וגו' ומתוקנין נראה לפרש דהיינו שיהיו מתוקנין מהיום וק"ל:

זה מקום שווקים כו'. ע"פ מה שפירשו בברכת בורא נפשות רבות וחסרונם דהיינו כל מה שהיו חסרים הנפשות אם לא נבראו ועל כל מה שברא שלא היו הנפשות חסרים מהם ולא נבראו אלא להחיות ולהתענג בהן נפש כל חי והיינו מקום שווקים דהכא שמוצא בהם לקנות גם דבר שלא נברא רק להחיות ולהתענג בו ולשון חיים נופל בדבר שהוא במילואו וכה"ג אמרו בפרק מרובה חיים אחייה לקרן כעין שגנב כו' ע"ש בפרש"י ותוס':

המתהפכות כו'. דהיינו שזכות התורה והמצוה שזכר המה יוסיפו לך שיהיו שנות הזקנה שנות חיים מתוך מיתה שהיא העניות שהיה לו כבר בילדותו:

אישים אקרא כו'. פרש"י בראש פרשת ושנות חיים הוא להכי נקט ליה עכ"ל ואינו כן דהאי קרא ושנות חיים הוא בספר משלי סימן ג' וקרא דאליכם אישים אקרא הוא שם בסי' ח' ונראה לפרש דנקט ליה הכא ע"ש שאמר לעיל אישי כהן גדול כו' דהיינו לשון חשיבות ושררה ה"נ אליכם אישים אקרא ע"ש החשיבות שדומין התלמידי חכמים לנשים בתשות כח ועושין גבורה כאנשים לכבוש את יצרם כמ"ש איזהו גבור הכובש את יצרו:

הרוצה לנסך יין כו'. פרש"י אישים לשון קרבן אשה עכ"ל ומתוך ענינו של הפרשה הלא חכמה תקרא וגו' משמע דאליכם עם ת"ח קא משתעי קרא וצ"ל דס"ל כמ"ד בפ' כל התדיר דנסכים מזלפין ע"ג אישים ולא כמ"ד התם לספלים והשתא ה"ק אליכם ת"ח אישים אקרא דהיינו כשאקרא אתכם למשתה יין מלשון בראש הקרואים הוי כאילו נתתיו לזילוף על האישים במקדש וק"ל:

שהתורה פוסקת מזרעו כו'. בפ' אלו עוברין האריך התלמוד בענין שישא אדם בת ת"ח ולא מייתי הך דהכא ונראה דהך דהכא לא איירי שהוא ישא בת ת"ח על אשתו הראשונה אלא דה"ק אם רואה בזרעו שיש לו מאשתו ראשונה שהתורה מתחלת לפסוק ממנו ישא לאותו זרע בת ת"ח. ואהא מייתי קרא

אם יזקין בארץ וגו' ובעפר ימות גזעו דהיינו בנו דמריח מים גו'. דהיינו בת ת"ח דגם שאין לאשה תורה ריח תורה מקרי מאביה ואז שוב יפריח אותו הגזע ועשה קציר כמו נטע דהיינו בנים הגונים וראוים שוב לתורה:

דף עא:

ע"ב בתר שמעיה ואבטליון כו'. דת"ח קודם לכ"ג ע"ה לכל דבר כדאמרי' בסוף מס' הוריות יקרה היא מפנינים מכ"ג שנכנס לפני ולפנים וזה הכ"ג ע"ה ולא מעלי הוה מדא"ל כך ייתון בני עממין וכמה כהנים דלא מעלי הוו בבית שני כדאמרי' פ"ק והריטב"א בא ליישב ולומר דלא נתכוין הכ"ג לביישן שהם בני גרים אלא שאף ישראל נקראו כן כו' ע"ש אבל א"כ לא היו שמעיה ואבטליון משיבין לו כך ייתון בני כו' וק"ל:

דף עב.

שעומדין דרך גידולן כו'. דלפי פשוטו כפרש"י בחומש שיהו עומדין ולא שוכבים זה ע"ג זה לא איצטריך ליה דמוכח מתוך גובה ואורך ורוחב המשכן גם מתוך האדנים שהיו הקרשים עומדים ולא שוכבים זה ע"ג זה אלא שלא יעמידו אותן שלא בדרך גידולן איצטריך וכן הדין במצות לולב ואמר כמ"ש אז ירננו כל עצי היער דהיינו ודאי דרך גדילתן כן יהיה מצותן:

אבד סברם כו'. לפי שהצפוי שהוא של זהב ודאי אפשר להתקיים כשנגנז המשכן אבל הקרשים של עץ היאך אפשר להתקיים כך זמן רב מפני הריקוב והתולעת ת"ל עומדים שעומדים לעולם כו':

בגדי שרד לשרת וגו'. לפי שכל בגדי כהונה מפורשים בכתוב שם ח' לכ"ג וד' לכהן הדיוט ולא ידעינן מהו בגדי שרד ורש"י בחומש פירש שהם קלעים אבל דרש דהכא נוטה לפי' הרמב"ן גם לפי פשוטו שהם בגדי כ"ג מלשון שריד ופליט ויקרא כן לפי שנתייחדו לאחד העם לכ"ג כו' ע"ש באורך ליישב מה שנתקשה שם רש"י בזה והדרש נמי מפרש ליה הכי שבגדי כ"ג הם מצילין את ישראל להיות להם שריד ופיליט וע"פ מ"ש בעירובין דבגדי כ"ג מכפרין:

דף עב:

ע"ב עשה בצלאל וכו'. וכתב הרא"ם והראב"ע טען ע"ז דאחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ וכבר נתנו טעם בזה בתנחומא כו' ועוד דרשו במכילתא כו' ולפי סוגיית תלמודינו נראה בזה כי גוף הארון של עץ היה דוגמת האדם כי עץ השדה הוא וכמ"ש היש בה עץ וגו' והוו עוד ב' ארונות מבית ומחוץ של זהב לרמוז שיהיה תוכו כברו כדלקמן והוא לפי שבשאר כלים כגון שלחן לא כתיב אלא שהיה מצופה בזהב במקום הנראה מבחוץ וכן במזבח הזהב משא"כ בהארון שהיה בו של זהב גם מבפנים במקום הנסתר ללמדך על התורה שהיתה בו שתהיה בת"ח תוכו כברו כמו הארון שהיתה התורה בו ואולי יתורא דקרא קדריש דכתיב ברישא דקרא וצפית אותו זהב טהור מבית וגו' וכתיב בסיפא דקרא תצפנו לרמוז על האדם שיצפה אותו מבית ומחוץ בדבר טהור בשוה שלא יהיה אחד בפה ואחד בלב ועוד רמז בזהב מבית ומבחוץ דהיינו בתורה שנמשלת לזהב כמ"ש הנחמדים מזהב וגו' שיהיה אדם הצדיק הנמשל לעץ כמ"ש היש בה עץ מצופה בזהב דוגמת כלי עץ וכסף גימטריא עץ שיהיה מוזהב ביופי מבית ומבחוץ דהיינו שהתורה הנמשלת לזהב תהא ניכרת בו יפה תוכו כברו:

שלשה זירים הן כו' של מזבח זכה אהרן כו'. והן ממש ג' כתרים ששנינו באבות ג' כתרים הן כתר כהונה וכתר מלכות וכתר תורה וכבר כתבנו בזה בפ' האומר כתר מלכות כמשמעו לו לדוד שהולמתו וכתר כהונה הוא הציץ שעל כ"ג וכתר תורה הן תפילין שבראש כל האדם דכל הרוצה ליטול יטול. ואמר

ושמא תאמר פחות הוא כיון שכל אדם זוכה בה ת"ל בי מלכים וגו'. כפרש"י ולגבי כהונה נמי נאמר יקרה היא מפנינים מכ"ג שיש עליו פנינים בציץ ובאבות מסיים ביה וכתר שם טוב עולה על גביהן והיא היראה דבעי בכולהו בכ"א מהג' כתרים וכדמסיק הכא בכתר תורה ודקאמר זכה נעשה לו זיר זכה היינו שיש בו יראת שמים כפרש"י ללמוד לשמור ולקיים לא זכה שאין בו כל זה לגבי תורה נעשית לו זרה כפרש"י וה"ה לגבי כהונה ומלכות עי"ל דזר דשלחן מלכים ומזבח כהנים ידע למידרש זכה נעשה לו זיר דהיינו כתר מלכות לבית דוד וכתר כהונה לבית אהרן לא זכה זרה היא לו כמו בשלמה וכמו בכהנים שנגאלו מן הכהונה אבל בתורה מאי זרות אית בה הא אמרי' לעיל דכתר תורה מונח כו' כל הרוצה ליטול אותה כו' ועל כן דרשו בו אם לא זכה נעשית לו זרה והוא מלשון והיה לכם לזרא שפירושו לחרב וכמ"ש זכה סם חיים לא זכה סם המות וכמו שאמרו סייפא וספרא ירדו כרוכים מן השמים:

כתיב ועשית וגו'. עי' פרש"י ר"ל דקרא דהכא ועשו ארון וגו' כתיב מקמיה דהאי קרא ועשית לך ארון וגו' בפ' עקב מיהו יש עיון בזה דהא ע"כ ההוא קרא בפ' עקב ועשית לך ארון וגו' לא זהו ארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו אלא לאחר יוה"כ כו' כפרש"י בחומש ע"ש גם קשה דבפשיטות טפי לפי סדר הכתובים ה"מ לדרוש כן דבכל צווי מלאכת המשכן כתיב ועשית שהטיל המלאכה על משה ובמלאכת המשכן כתיב ועשה בצלאל ואהליאב וכל חכם לב וגו' ויש ליישב בזה ודו"ק:

נקרא נתעב שנאמר אף כי נתעב וגו'. דלעיל מיניה כתיב הן בקדושיו לא יאמין וגו' וקאמר אף כי מכ"ש ההוא נתעב וגו' וכפרש"י:

ולב אין כו'. דלפי פשוטו גם שאין לו לב להבין ילמוד תורה שהיא מחכימת פתי וע"כ אמרו דודאי אפשר שגם שכסיל יבא לידי חכמה ע"י הלימוד אבל הלב אין רצה לומר שאין בלבו לקיימה אלא לקנות שם כפרש"י שם והיינו שאין בו יראת שמים:

חבל על דלית ליה דרתא כו'. מפורש פ' ב"מ ע"ש:

תרתי גיהנם כו'. עי' פרש"י ועי"ל ע"פ מ"ש פ' אין דורשין שהרשע נוטל ב' חלקים בגיהנם והצדיק נוטל ב' חלקים בג"ע וז"ש לתלמידיו שילמדו לשמה כדי לקיימה ואז לא תהיו רשעים ליטול תרתי חלקים בגיהנם:

אשר שם משה וגו'. לשון שימה לא יפול בו לפי פשוטו וכה"ג אמרי' פ"ק דסנהדרין ואלה המשפטים אשר תשים אשר תלמדם מיבעי ליה ולכך דרשו הכא שם מלשון סם חיים וסם המות ורמז בזה כי הנעלם מן ס"ם הוא גי' ס"ם ואמר דאומן לה ללמדה לשמה הרי היא סם חיים דלא אומן לה שלומדה שלא לשמה הרי היא סם המות:

לא זכה צורפתו כו'. היינו ביסורין כפרש"י כמ"ש וצרפתים כצרף כסף וגו' ובלשון תלמוד צירוף אחר צירוף ולמאן דדריש ביה נמי זכה צורפתו לחיים דמצינו יסורין של אהבה שאין בהן ביטול תורה כמ"ש בפ"ק דברכות מדכתיב אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו' ועד"ז יש לפרש הכתוב צרופה אמרתך ועבדך אהבה ר"ל שעבדך אהב אותן יסורין שיש בהן קיום אמרתך וכמ"ש בפ' הפועלים בר' אלעזר בר' שמעון באורתא קבל עליו יסורין כו' ע"ש:

נושא אשה ואח"כ לומד. בפ"ק דקדושין איכא מ"ד לומד תורה ואח"כ נושא אשה ומסיק דל"פ הא לן והא להו וע"ש באורך בתוס':

נאמנה היא להעיד כו'. כבר כתיב בתורה ואל הארון תתן את העדות וגו' דהיינו התורה שהיא עדות בין ישראל לאביהם שבשמים אבל הכא עיקר הדרשה מנאמנה שעדותה נאמנה בלומדיה וק"ל:

דף עג.

השואל אומר ארדוף אחרי הגדוד כו'. עיין קרא זה בשמואל במעשה צקלג אבל תשובת הנשאל כה אמר ה' עלה והצלח ליתא שם אלא רדוף כי השג תשיג וגו' אבל האי לישנא עלה והצלח הוא קרא בספר מלכים תשובת הנביא מיכיהו למלך ישראל ולא היה ע"י אורים ותומים גם לא אמר לו כן אלא בדרך היתול ע"פ נביאי שקר ונראה דפלוגתייהו מלתא באנפי נפשיה ולא קאי אקראי כלל אלא דמלתייהו לת"ק השיב הנשאל בכה אמר ה' עלה והצלח ולר"י א"צ בכה אמר וגו' רק עלה והצלח:

ושאל לו לפני ה' כו'. בע"י הגיהו סיפא דקרא על פיו יצאו וגו' ע"פ פרש"י והוא דחוק ונראה לקיים כל נוסחות הישנות ומשום דאפשר לפרש דהשאלה בהרהור לגבי הקב"ה שיודע מחשבות לב אדם וכמ"ש ויתן לך משאלות לבך ופי' ושאל לו להקב"ה ע"כ אמר מדכתיב ושאל לו לפני ה' דאינו מתפרש אלא ושאל לו לכהן לפני ה' ולגבי כהן ודאי דא"א להיות שואל ממנו בהרהור:

דף עג:

ע"ב וכיון שידע ששאל שלא כסדר חזר כו'. מיהו ילפינן נמי מיניה דאין שואלים על ב' דברים כאחד דגם אם הוא שאל שלא כסדר היה לו להשיב כסדר ודו"ק:

שמאירים דבריהם כו'. דלפי ענינו לא היו בחושן רק שמות י"ב שבטים על י"ב אבנים אבל ע"י שם המפורש שהיה בו היו שמות אלו מאירין באותיות דברים כפי שאלת השואל וכן הם בעצמם משלימין דבריהם לקיימם ובפי' הריטב"א ראיתי שהבין שאורים ותומים הם ב' חלקים ואינו כן בחושן שהיו בו אורים ותומים היו בו י"ב אבנים אבל באפוד היו ב' אבני שוהם ולא היו בו אורים ותומים גם מה שהביא הריטב"א כאן שהיה בכל אבן כ"ה אותיות והיה יהוסף מלא להשלים כ"ה אותיות כו' ע"ש אין לזה מקום כאן אלא באפוד קמשתעי בפ' א"נ ומסיק שם דבנימין מלא היה בו ולא יהוסף וק"ל:

שנאמר ופינחס וגו'. אבל בראשונות שלא בחנו לא כתיב שהיה פינחס עמהן שאם היה עמהן בראשונה היו שואלין על ידו ובודאי לא היה הוא טועה בזה שלא בחנו אלא שע"י כהן אחר היו שואלין ובאחרונה שהיו שואלין ע"י פנחס בחנו:

ר"ל אמר מצטרפות כו'. ולמ"ד מצטרפות שהיו האותיות עומדין מעצמן בצירוף כסדר דבר הנשאל ניחא אבל למ"ד בולטות ק"ק כיון שהיו בולטות שלא כסדר היאך הבין מהם דבר הנשאל לצרף האותיות וי"ל שהיו האותיות בולטות זה אחר זה כפי סדרן בדבר הנשאל ובסדר שהיו בולטות זה אחר זה היה מצרפן:

הא לא כתיב צד"י כו'. ובירושלמי פריך והא לית חי"ת בשבטים ולא ק' בשבטים אברהם יצחק ויעקב והא לית טי"ת בשבטים שבטי ישראל והתימה מתלמודנו דנקט שבטי ישורון ולא נקט שבטי ישראל דכמה קראי כתיבי כן ויש ליישב לפי תלמוד שלנו דשם ישראל היינו שם יעקב אבל ישורון הוא שם המקום כפרש"י בחומש ומצטרף שמו יתברך ב"ה עם האבות והשבטים ולפי זה היו בחושן ע"ב אותיות נגד שם של ע"ב כמ"ש המקובלים ובנימין היה מלא כמ"ש במס' סוטה לגבי אפוד ודו"ק:

אביתר ולא עלתה לו כו'. כבר במעשה צקלג וקעילה היה שואל דוד ע"י אביתר כמפורש בקרא והיה אז מדבר ברוה"ק אלא דמעכשיו נסתלק ממנו רו"הק:

דף עד:

לא ליכלה אלא ביממא כו'. ואפי' בלילה לאור הנר כדלקמן כעין יממא בודאי בלילה נמי אדם נשבע כדאמרי' גבי פסח שהוא נאכל על השובע:

דף עה.

בכוסו עריות כו'. דשתיית יין מביא לידי זנות כדכתיב זנות יין ותירוש וגו':

כל העולם כולו דומה כו'. פרש"י ממון אחרים כו' ע"ש ר"ל דאחר שאכל ממונו מבקש לימודו בממון אחרים ועוד נראה דלפי זה יש לגרוס נותן עיניו בכיסו שהוא הכתיב ביו"ד ור"ל שעינו רעה בכיסו בא לידי חימוד ממון של אחרים:

דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים כו'. מפורש במס' סוטה פ' משוח מלחמה:

חד אמר אפי' אוכל כו'. לכאורה אקרא דתורה ה"מ לפלוגי הכי דכתיב ועפר תאכל כל וגו' אפי' כו' טועם בו טעם עפר או אין דעתו מיושבת כו' וי"ל דההוא קרא דתורה בלשון קללה נאמר דאפשר שלא יהיה לו שום אכילה מצויה אלא עפר ואפשר שבשאר אכילות טועם בהם טעם גם דעתו מיושבת עליו אבל הכא מדכתיב לחמו דריש אי למר דאפי' בלחם שהוא כולל שאר אכילת סעודה טועם בו טעם עפר ואי למר דאפי' בלחם שהוא כולל שאר מאכלות אין דעתו כו' עד שיאכל עפר:

קלל את הנחש עולה כו'. ר"ל דגם אחר שנתקלל ואין אוכל רק עפר מזונותיו מצוין עולה לגג כו' וכן קלל את כנען שיהיה עבד לאחיו ואין לו כלום בלא רבו דמה שקנה עבד קנה רבו מ"מ מזונותיו מצוין אצל רבו והיינו כמ"ד שלא יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך וכן באשה אשר קללתה ארבה עצבונך גם שהם טומאת נדה ולידה מ"מ אין מרחיקין ממנה והכל רצין אחריה וכן קלל האדמה קוץ ודרדר תצמיח וגו' מ"מ הכל ניזונין ממנה

בזעת אפים וק"ל:
וחד אמר עריות כו'. עי' פרש"י והיינו בשהותרו לישא גם בקרובים הפריה ורביה מתרבה יותר ודקאמר נמי ומ"ד עריות דכתיב חנם לפי שברחוקות לא ימצא לישא אלא במוהר ומתן משא"כ בקרובות דאפשר שיתרצו חנם ולמ"ד התם דבן נח מותר בבתו ניחא טפי בחנם:
כשהיו ישראל שואבין מים הקב"ה מזמין כו'. מפורש בפ"ק דסוטה וע"ש:
מאי מעין חתום כו'. יש לעיין דמעיקרא נקט במילתיה רישא דקרא גן נעול וגו' ילבסוף נקט סיפא דהאי קרא מאי מעין חתום וי"ל דמעיקרא נמי אסיפא דקרא קסמיך דרישא דקרא גן נעול וגו' לא מתפרש ליה אלא בא"א וכ"ה בתרגום וכן גן נעול מתפרש ליה על הבתולות כתרגומו אבל מעין חתום מתפרש ליה על העריות וק"ל:
שנאספו כו'. וכתב הרא"ם לא ידעתי למה נתעוררו עכשיו כו' והלא עברו כמה חדשים כו' שהרי מיוה"כ שירד משה שוב לא עלה כו' וי"ל דלא נאמרה כל התורה לישראל אלא כ"א בזמנה כו' ע"ש ומ"מ ק"ק למה נתעוררו על איסור עריות בזמן תרעומתן על המן ובאמרם מי יאכילנו בשר וי"ל ע"פ מ"ש לקמן גד שמגיד אם בן ט' לראשון ואם בן ז' לאחרון דהשתא בכה"ג ביבום אשת אחיו אם נמצא עומר הקטן בבית בעלה הראשון שמת הרי השני בא עליה באיסור ערוה ולכך ע"י המן נתרעמו על העריות:
ולא ממשן כו'. מדלא התרעמו רק על אלו ה' מינין ע"כ משום שהיה המן חסר ממשן שהוא קשה לעוברות ומיניקות אבל טעמן לא היה חסר שכל הטעמים היו במן דטעמן בלא ממשן אינו קשה לעוברות כו':
א"ר אסי עגול כגדא כו'. לפי שאנו רואין שזרע גד אינו לבן ע"כ לא דמוהו לגד אלא משום עגול והראיה דבפ' בהעלותך דמו אותו למראה כעין הבדולח והיא מראה לבן כמרגליות דנקט הכא וק"ל:
גד שדומה להגדה כו'. ולפ"ז יהיה לבן מלשון לב דכמו שהאגדה זו מושך לב אדם לד"ת כך המן מושך לב אדם לאכילה לפי שהיה טועם בו כל הטעמים וכדאמרי' רווחא לבסומי שכיח:
מגיד להם לישראל אי בן ט' כו'. ויהיה פי' כזרע גד שמגיד איזו זרע זה הבן אי בן ט' כו' ולפי דרך זה לבן שמלבין כו' לפי שספק בן ט' לראשון ובן ז' לאחרון קרוב לבוא לידי עבירה כדאמרי' פ' החולץ דלכך תקנו הבחנת ג' חדשים בכל הנשים גזירה שמא ישא את אחותו מאביו כו' והמן מלבין עון זה מישראל:
שהיה מגיד כו'. ויהיה פי' גד לבן שהיה מלבן ומברר מה שבחורין כו' דהיינו דבר הספק

לדיין מי זכאי ומי חייב:

אם נמצא עומרה בבית בעלה כו'. יש נוסחא אחרת בהיפך כמ"ש בע"י ונראה לפרש לפי הנוסחא שלפנינו דאם היא סרחה עליו והוא היה רוצה בה הרי היא אשתו ועומרה בבית בעלה אבל אם הוא סרח עליה הרי היא כאינה אשתו כיון שיכול לגרשה בעל כרחה עומרה בבית אביה וזה שדקדק רש"י לפרש הוא סרח עלי ותובעתו כתובתה ע"ש דודאי לא איירי שנתן לה גט דא"כ היאך נמצא עומרה בבית בעלה כיון שאינה אשתו כלל אלא שהוא רוצה עתה לגרשה באומרו שהיא סרחה עליו ואינו רוצה ליתן לה כתובה והיא אומרת הוא סרח עלי ואם רוצה ליתן לי גט בע"כ יתן לי כתובה ודו"ק:

רשעים שטו ולקטו כו'. מה שבקשו לתת להם לחם לא חטאו כלל כדמוכח לקמן ובערכין דשנים במן היינו שהותירו ויצאו בשבת ורשעים דנקט הכא אינו נראה דעל שהותירו ויצאו בשבת קאמר דלא הוזכר בענינו בפ' בהעלותך אבל רשעים דקאמר היינו אחר שניתן להם המן התלוננו ועתה נפשנו יבשה אין כל וגו' וזה נלמד מענינו דבתר הכי כתיב שטו העם ולקטו וגו' דהיינו רשעים:

בינונים כו'. נראה דאין ר"ל שירד להם לחם ממש דהוא הלחם אשר נתן וגו' לקטו ממנו וגו' לא משמע כן וכן ועשו אותו עוגות אלא דה"ק לצדיקים הוא ירד כעין לחם שאכלו אותו כמו שירד ולא הוצרכו לטחנו ולאפותו ולבינונים ירד להם לעשות עוגות ולאפותו אבל לא הוצרכו לטחנו ולרשעים הוצרכו גם לטחנו וגם זה נלמד מענינו דכתיב שטו העם ולקטו דמיירי ברשעים וכתיב ביה וטחנו ורש"י בחומש שפי' וטחנו בריחים וגו' לא ירד בריחים ולא בקדרה כו' אלא היה משתנה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלים ע"ש אינו ע"פ סוגיא דשמעתין:

במדוכה כו'. משום דבקרא משמע דכעין לחם היו אוכלין כדכתיב ולחם בבקר ובבקר תשבעו לחם וגו' והוא הלחם וגו' אם לצדיקים כמו שירד ואם לבינונים ע"י אפיה ואם לרשעים ע"י טחינה כדלעיל אבל דכו במדוכה לא שייך בלחם אלא בדבר שנתבשל וע"כ דרשו דעם המן ירד להם דבר שדרכו להיות דכוי במדוכה דהיינו תכשיטי נשים. ומזה נמי דרשו

ובשלו בפרור היינו ציקי קדרה דהמן גופיה לא בא לידי בישול אלא לידי אפיה כלחם אבל עם המן ירד להם ציקי קדרה:

מדבר שירד להם בבקר בבקר כו'. מדכתיב תרתי בבקר גבי נדבת מלאכת המשכן דרשו כן דרמז על בבקר בבקר דכתיב במן דהתם איצטריך למיכתב תרי זימני לדרוש מיניה חלקהו לב' בקרים כדאמרי' פ' ת"ה:

נשיאים ממש כו'. דאי נשיאים כפשטיה למה נתעצלו הם להתנדב באחרונה דהא בחנוכת המזבח התחילו הם להתנדב בתחלה ולכך אמרו דנשיאים הביאו היינו עננים ועבים וק"ק לישנא דקאמר נשיאים ממש למה מיקרי זה השם מלשון עבים טפי ממש דבכמה כתובים נאמר נשיאים ונשיא מלשון רב:

מה שד זה תינוק כו'. ורש"י בחומש הקשה לדרש זה מה ענין שדים אצל שמן וא"א לומר לשון וישמן שא"כ היה המ"ם נקוד קמץ כו' ע"ש גם לקמן. ולדרש

מה שד זה מתהפך כו'. יש לפרש השמן ע"ש שדי שמן דפרק חלק דיש מעשה שדים ששואלין ע"י שמן כו' כפרש"י שם דאפשר דאלו מתהפכין לגוונין כו':

בשר ששאלו שלא כהוגן כו'. עיין פרש"י וכה"ג פרש"י בחומש והוא במכילתא אבל קשה מ"ש למדה תורה ד"א שלא יאכל בשר אלא בלילה כו' ואם ד"א הוא כן אמאי ניתן להם שלא כהוגן ורש"י בחומש הרגיש בזה ופירש בשר לאכול ולא לשובע ד"א כו' אבל בכל נוסחות שלנו אינו כן וע"כ נראה ע"פ סוגיא שלנו די"ל בהיפך וה"ק בשר ניתן להם שלא כהוגן היינו רק לאכול ולא לשבוע אבל לחם ניתן כהוגן היינו גם לשבוע כמפורש בקרא ודקאמרינן מכאן למדה תורה ד"א שלא יאכל כו' אלא בלילה הוא מלתא באנפי נפשיה אהאי קרא:

דף עה:

שמנקרין כו'. דהיינו שאוכלין תמיד מעט מעט כההיא דפ"ק דע"ז כפיד של תרנגולים המנקרין באשפה כו' ע"ש:

ובא משה וקבע להן סעודה. דהיינו זמן סעודה לכל אדם בשעה רביעית דהמן נלקט להן בבקר עד ג' שעות כדאמרי' פ' ת"ה ונמצא סעודתן בשעה ד':

הא כיצד בינונים כו'. לעיל גבי מן חשיב נמי כת צדיקים שהרי שאלו כהוגן אבל בשליו ששאלו שלא כהוגן לא חשיב כת צדיקים:

אל תקרי שטוח אלא שחוט כו'. ממלות הפוכות כמו כשב כבש שמלה והענין שנתחייבו שחיטה לפי ששאלו שלא כהוגן על בשר תאוה דאית ביה איסור שחיטת חוץ כמ"ש בזה במס' חולין פ"ק ע"ש:

לנערים לחם לזקנים שמן כו'. נראה לפי זה מה שאמרו שהיה בו טעם כל המינים לא באכילה א' קאמר אלא פי' ע"ד שאמרו שהיה בו טעם כל המינים לכל א' כפי הצורך לנערים כו':

דומה להן כסילוין כו'. ב' פעמים חטאו בשליו כדאמרי' בערכין ובההוא דפרשת בשלח

אינו מפורש דנענשו על כך אלא דילמד סתום מן המפורש עי"ל דשליו הראשון היה קודם מתן תורה ולא נאסר להם עדיין בשר תאוה ולכך לא נענשו על שאלת בשר משא"כ בשליו שני שהיה אחר מתן תורה שנאסר להם בשר תאוה ולכך נענשו על ששאלו בשר שנאסר להם בשר תאוה וכל זה מפורש באורך פ"ק דחולין ובמס' ערכין:

גריעי דכולהו שליו והוי כו'. נראה דאשמועינן בזה כדאמרי' לעיל דבשר שאלו שלא כהוגן ולכך לא ניתן להם בעין יפה אלא גריעי דכולהו שליו:

ודומה כמו שמונח בקופסא כו'. והוא דרך חיבה כי המן שאלו כהוגן וכפרש"י בחומש:

דבר שנימוח על פיסת יד כו'. כל זה נאמר למעלת המן ור"ל שהיה כ"כ דק ירך בטבעו עד שנימוח כו' ור"י אמר למעלת המן שהיה המן מזון דק כ"כ שנבלע ברמ"ח אברים וכפרש"י שאינו יוצא מן המעים כו' ועי"ל לפי הטבע שכל דבר ניזון מדבר הקרוב לו בטבעו ממינו כמ"ש כל אבר מחזיק אבר ולפי שהמן היה בו טעם כל המינים והאוכלו טועם בו מכל מין אשר רצונו בו וע"כ נבלע בכל אברים לפי דעת רצון האוכל ממנו:

מחספס כתיב חסר אבל הקרי בוי"ו. פשוטו לשון מגולה כפי' רש"י בחומש:

לחם שמה"ש כו'. ביאור המאמר הזה בשינוי לשון בפסוק זה שאמר לחם אבירים אכל איש בלשון יחיד ולשון אוכל וסיפא דקרא צדה שלח להם לשובע בלשון רבים ולשון שובע ע"כ אמרו לחם אבירים דהיינו לחם של מה"ש שהוא מאכל רוחני אכל איש שהם הצדיקים והיחידים שבישראל שלא שאלו אלא כדי אכילה בעלמא היה להם המן מאכל רוחני וצדה שלח להם לשובע היינו לשאר העם שאכלו אותו כדי שביעה לא היה מקרי להם לחם אבירים שהוא לחם מה"ש אלא מקרי להם צדה:

וא"ל טעית כו'. והיינו משום דלא ישנה אדם מן המנהג כו' כדאמרי' פ' הפועלים וממה שכתוב בסוף פרשת כי תשא לחם לא אכל וגו' אין ראיה שלא ישנה דהתם אית ביה טעמא שהיה במ' האמצעים שהיו בכעס והתענה בשביל ישראל על חטא העגל וכן משמע בפ' עקב ואתנפל ונו' לחם לא אכלתי וגו' על כל חטאתכם אבל הכא מייתי מלחם לא אכלתי דכתיב בלוחות ראשונות שלא היו בכעס דע"כ היינו משום שלא ישנה כו' שאין מה"ש אוכלין לחם ואלא מה אני מקיים לחם אבירים וגו' שנבלע באברים דהיינו דבר רוחני היה לאיש יחידי הצדיק שהיה לו לאכילה וצדה שלח להם לשאר העם לשובע ולא היה נבלע להן באברים ומשום דיתד תהיה לך וגו' כתיב בלשון יחיד דמשמע גם לצדיק הוצרך לאוקמא לדברים שתגרי אומות מוכרין להם גם לצדיקים ור"א בן פרטא אומר דקודם שחטאו הכל המן שהיה רוחני מפיגן והיה נקרא לחם אבירים לכל איש ע"ש החשיבות אבל כשחטאו אכלו אותו לשובע שנעשה להם כשאר צדה:

שתיפח במיעינו להורגו כו'. כ"ה בילקוט יש לכוין בזה ששני דברים הם שאמרו ועתה נפשנו יבשה היפך שזכרנו את הדגה וגו' שהם מתולדות הלחים. ואמרו עוד ואין כל לפי שמשה א"ל במעלת המן שהוא מאכל לצדיקים לעתיד כמ"ש במס' חגיגה ויצו שחקים ממעל שבו ריחים טוחנין מן לצדיקים לעוה"ב וא"ל שיהו אוכלון מדבר שהוא מעין עוה"ב הנקרא כל כמ"ש בסוף פ"ק דב"ב ג' הטעימן הקב"ה מעין עוה"ב שנאמר בהן בכל מכל כל אבל הרשעים חשבו אדרבה כי הוא חסרון באכילת המן כי עתיד שתיפח מן זה במעיהם כו' וקאמר דטעות הוא לומר כן שלא ידעו שהמן זה שנבלע באברים הוא מעין עוה"ב וחשבו זה להם לחסרון והוא מדת רשעים כמ"ש ובטן רשעים תחסר ולמ"ד לאחר שסרחו לא היה נבלע באבריהן יש לפרש שאמרו אין כל כי מה שהבטיח להן משה שיטעמו מעין עוה"ב לא נתקיימה בידן:

דף עו.

זה יהושע כו'. כפרש"י בתחומי ההר ור"ל ירד לו מן רוחני נגד כל ישראל דפני יהושע כפני לבנה שדומה לכ"י כמ"ש וללבנה אמר כו' לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה כו'. ומייתי מהאי קרא

איש אשר רוח וגו'. מורה על מעלתו ברוחני כמו מה"ש. ופריך

ואימא זה משה שהוא שקול כנגד כ"י. ומייתי מדכתיב והאיש משה ענו מאד מכל האדם וגו' שהכתוב מעיד על נבואתו שאין כמוהו כדכתיב את דכא אשכון ובהר ודאי דלא אכל משה כדלעיל דכתיב לחם לא אכלתי וגו' ואימא כשירד למטה אכל א"נ אפי' בהר קאמר אכל שהמן הוא מאכל רוחני ולחם ממש קאמר שלא אכל בהר מ' יום:

ד' וה' בנים היה דואג כו'. דלו ולאשתו אפשר דהוה מספיק ליה בדברים שתגרי עכו"ם מוכרין משא"כ במי שיש לו בנים הרבה וכמ"ש באכלנו לחם לשובע וגו' להמית את כל הקהל הזה ברעב ועי"ל במ' ימים ראשונים אילו לא ירד לא הוה ידעינן דמשום לא ישנה אדם מן המנהג לא אכל אלא משום שלא ירד לו מן לאכול ובמ' יום אמצעים נמי משום תענית לא אכל אילו לא היה ירד לו מן לא היה תענית מועיל לו אלא כמי שמתענה מפני שאין לו מה לאכול כפרש"י פ"ק דתענית אההוא דבר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה ע"ש:

ד"א שהיו אוכלין אותו כשהוא חם. היינו הצדיקים שהיו אוכלין אותו כמו שהוא ירד אבל הבינונים ורשעים דבעו אפיה כדלעיל הרי הוחם ע"י אפיה:

וכי מיא שורי שורי קיימי כו'. בב"ר איכא מאן דס"ל הכי ועיין מ"ש בזה זבחים פ"ב:

ועוד תיבה היכי סגיא כו'. פרש"י תיבה האיך עלתה לראש ההרים אלא על כרחך מלמעלה דקרא מן השמים הוא וה"ק כו' עכ"ל. לעיל הוה ניחא ליה לפרש מלמעלה לארץ דהוזכר לעיל דכתיב והמים גברו מאד על הארץ וגו' אבל השתא דע"כ לאו מלמעלה לארץ קאמר דהא אחר שהושוו לראשי ההרים גברו ט"ו אמה על ההרים ומלת למעלה על ההרים לחוד נמי לא משמע ליה דקאי כיון שלא נאמר בקרא על ההרים וע"כ הוצרך לפרש מלמעלה מן השמים הוא מיהו בחומש פרש"י גם לפי הדרש דהכא למעלה מעל ההרים ע"ש ודו"ק:

וכי איזו מדה מרובה מדה טובה כו'. עיין פרש"י מהך דרשא דהכא נמי מוכח דמדה טובה מרובה מדכתיב ב' דלתות במן יב' ארובות במבול וכ"ה בהדיא בפ' אלא דמהך לישנא דקאמר וכי איזו מדה מרובה כו' משמע דפסיקא ליה לומר הכי ממקום אחר ואע"ג דממקום שבאנו הוה המדה טובה מרובה ת"ק פעמים אינו מוכרח להיות כן בכ"מ דהכא לא הוי מרובה רק ד' פעמים וענין ב' ארובות דמבול נראה מבואר ע"פ מ"ש פ"ק דר"ה שנטל הקב"ה ב' כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וה"נ יש לפרש הכא בב' דלתות לגבי מן שנטל ב' כוכבים היותר גדולים ודרך שם ירד המן לישראל:

שנאמר תערוך לפני וגו'. כל המזמור נדרש על דור המדבר במדרש ילקוט ה' רועי וגו' על מי מנוחות אר"ש יש לך מים כו' מי הבאר נעים לזה ולזה נפשי ישובב בתורה כו' ינחני במעגלי צדק במן ובשליו ובענני כבוד כו' למען שמו גם כי אלך וגו' בקדקדו של מדבר לא אירא שנאמר וה' הולך לפניהם וגו' כו' ולפי זה תערוך לפני שלחן וגו' אוכלי המן אמרוהו ע"ש:

ש"מ כו' שנאמר כוסי רויה כו'. מלת ש"מ הוא מגומגם דמשמע דש"מ מדלעיל ויש במדרש ילקוט דנדרש על דוד תערוך לפני שלחן זה המלכות דשנת בשמן ראשי שנמשח בשמן ע"י שמואל ואמר שמזה זכה בסעודה דלעתיד שהוא יהיה המברך כמפורש פ' ע"פ שאמר דוד לי נאה לברך שנאמר כוס ישועות אשא וגו' וע"ז אמר כוסי שאברך עליו לעתיד הוא רוי"ה לוגין דאל"כ מאי רבותיה דרויה לפי פשטה דמשמע לשון שכרות בכ"מ:

הכא לישראל לחודיה ר"א כו'. כן הוא גי' הילקוט וכולה קושיא הוא דמב' טעמים לא דמיא אי משום דהתם במ' יומין והכא חדא שעתא ודמבול נפיש טפי וכן בהיפך לא דמיא התם לכ"ע והכא לישראל לחודיה ודמן נפיש טפי מס' אמה ולגי' הספרים שלנו דגרסי נפיש להו טפי יש לפרש נמי כן דקאי אתרתי טעמי דלעיל דלא דמיא ובע"י כתב בזה פי' הרא"ש ונראה לפרש הסוגיא לפי דבריו דמעיקרא מקשינן לר"א המודעי דהא

לא דמיא דהתם למ' יום והכא לחד שעתא וא"כ אע"פ שדרך ח' ארובות ירד המן לא ירד כשיעור ט"ו לב' ארובות דהא לא נפל רק חדא שעתא משא"כ המבול דירד מ' יום דרך ב' ארובות ומשני דהתם במבול נתפשט לכל העולם והיה צריך לירד מ' יום עד שיהא ט"ו אמה דרך ב' ארובות משא"כ המן דלא ירד רק לישראל כשיעור המחנה ג' פרסאות ולא היה צריך לירד כ"א בשעה א' לב' ארובות ומקשה דא"כ דלישראל לחודייהו נפל עד ג' פרסאות נפישי להו טפי טובא דאע"ג דהתם מ' יום והכא חדא שעתא נפישי טובא במן ויהיה גובהו בהו ביותר מס' אמה שהרי מחנה ישראל ג' פרסאות ובמ' יום יש תתק"ס שעות וכיון דנפל בתתק"ס שעות בכל עולם כולו גבוה ט"ו אמה לב' ארובות א"כ נפל בכ"א מן השעות עד ג' פרסאות לח' ארובות הרבה יותר מס' אמות למנין פרסאות של כל העולם שהוא מהלך ת"ק שנה ומהלך יום י' פרסאות ע"כ מדברי הרא"ש בע"י:

דף עו:

ע"ב דבר הבא מן התירוש כו'. פרש"י ענבים ק"ק אמאי לא פריך מגופיה דקרא דכתיב מעשר דגנך ותירושך וגו' דלא הוה ענבים דאין נותנין מעשר מן הפירות מה"ת ולולי פירושו נ"ל דודאי ידע דתירוש לאו ענבים הוא אלא דס"ד למימר דתירוש הוא דוקא יין חדש שהוא מתוק ולכך כינו כל דבר מתיקה ע"ש היין חדש ואהא פריך ולאו חמרא הוא דהיינו גם יין ישן שהוא בן מ' יום בכללו מדכתיב ינובב בתולות דמשמע שמשכר ויין חדש אינו משכר וכן ותירוש יקביך יפרוצו דקאי אירישיה דקרא דאסמיך יפרוצו בו לרוב משמע יין ישן ודמשני דבר הבא מן התירוש היינו שהישן בא מן החדש שנקרא תירוש ופריך מדכתיב יין ותירוש יקח לב דהיינו דבר המשכר דהיינו ישן דהכא ליכא למימר הבא מן התירוש דהיינו יין דהא יין בפירוש כתיב אלא דתירוש נמי ישן וקראו בשני שמות דהיינו יין ותירוש יין שמביא כו' ופרש"י ע"י היין רוב הניאוף כו' ויותר נראה ע"ש הפסוק למי אוי ולמי אבוי וגו' למאחרים על היין כמפורש בפ' בן סורר:

כתיב תירש וכתיב תירוש זכה כו' וכתיב ישמח כו'. מפורש שם בפ' בן סורר וע"ש:

ואיש מקטרתו וגו'. ומייתי ליה דמשום שעבדו הזקנים לע"ז בקטורת נגזרה גזרה כדלקמן אני שורף אותם ולטובים כו' ומייתי נמי הא דאחוריהם אל היכל וגו' דמש"ה נמי נגזרה גזרה זו אבל הא דמייתי וישלח ידו ויקחני בציצית וגו' לא הוצרך להביאו אלא לספר היאך בא מבבל לירושלים לראות כן ומיהו לא ידענא אמאי לא הביא המקראות כסדרן דהאי קרא וישלח ידו ויקחני וגו' ברישא דענינא כתיב וה"ל לאתויי מקמיה:

דף עז.

מיכאל סרחה אומתך כו'. שהוא שר של ישראל כדכתיב בדניאל מיכאל שרכם וגו'. וא"ל די לטובים שבהם שהם יהיו ניצולים וא"ל אני שורף ולטובים כו' הטעם שהיה להם למחות כדאיתא בפ' במה בהמה:

לבוש הבדים וגו'. הוא גבריאל כפרש"י והוא מלאך ממונה על האש כמפורש בפ' ע"פ ובכמה דוכתין וגם הוא מהפך בזכות ישראל כמפורש שם ולכך לא לקחם בעצמו רק ע"י הכרוב כדי שיצטננו הגחלים ואלמלא כו' לא נשתיירו כו' כי האש הוא הפורענות הגדול שבכל הפורעניות כמ"ש ברפ"ק דב"ק ואילו לא נצטננו הגחלים היה האש מכלה הכל ולא היה נשתייר כו' וכמ"ש מזמור לאסף וגו' קינה מיבעי ליה וקאמר שאמר שירה על שכלה חמתו על העצים ואבנים והותיר לנו שריד ופליט שנאמר ויצת אש בציון וגו' וז"ש כמעט כסדום היינו וגו' אלמלא שנצטננו הגחלים היינו ח"ו כלים באש כסדום שנאמר בהם וה' המטיר גפרית ואש וגו' וע"י שנצטננו לא כלו באש רק עצים ואבנים:

ומחיה ס' פולסין דנורא כו'. כתבנו טעם בשיעור זה בפ' הפועלים וע"ש:

א"ל אי עבדת כו'. נראה לפרש כמפורש בקרא וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ואחז"ל וכי יש שמאל למעלה כו' אלא מימינים מלמדים זכות ומשמאילים מלמדים חובה וה"נ מלמדים זכות על ישראל הוו אומרים אי לא עבדת וכו' ומלמדים חובה היו אומרים אמאי לא עבדת כדפקדוך ושקר אמרת עשיתי ככל אשר צויתני ונמצא כל צבא השמים הסכימו להוציאו מאחורי הפרגוד:

ועיילו לדוביאל שרא דפרסאי כו'. נקרא דוביאל ע"פ מ"ש במס' ע"ז פ"ק ובפ' עשרה יוחסין שהפרסיים דומין לדוב שהם מסורבלים כדוב כו'. ואמר

ואוקמיה בחריקיה כו' עומד לנגדי כ"א יום וגו'. לנגדי כמו במקומי או מנגד וענין כ"א יום יש לכוין כי הצרה שעל שונאי ישראל הם במספר כ"א יום כמ"ש מקל שקד אני רואה וגו' שגידולו כ"א יום כשיעור הימים שבין י"ז בתמוז לט"ב. ואמר

ואני נותרתי שם וגו'. הוא הוראה שיהיו ישראל משועבדים תחת יד מלכי פרס. ואמר **עמד** גבריאל ואמר שוא לכם משכימי וגו' אלו נשותיהן של ת"ח כו'. מפורש פ' אע"פ ומייתי ליה הכא דר"ל דאינו ראוי שיכתבו גם רבנן בכרגא:

א"ל יבא שנאמר ואני באתי בדבריך כו'. האי קרא מקמי קרא דמייתי לעיל ושר מלכות פרס עומד וגו'. ולפי הדרש דהכא צ"ל דאין מוקדם ומאוחר וק"ל:

בלעה כו'. יש לזה רמז ג"כ בקרא דכתיב סוף הענין ועתה שבאתי תוך הפרגוד אשוב להלחם עם דוביאל שר פרס למרמא הכתב מידיה ומסיים בענינא ואני יוצא והנה שר

יון וגו' גם שהועילה מלחמתי נגד שר פרס נגד שר יון לא הועילה ועל זאת נפק וצוח עוי עוי כו':

מנעי עצמך מן החטא כדי כו'. נראה לפרש העונש מן הדומה שאמר מנעי מן החטא הוא חטא של ג"ע שכינה הכתוב ע"ש הרגל כמ"ש בפ' המוצא תפילין אקרא דאץ ברגלים חוטא כדי שלא תבא לעונש שיבאו רגליך לידי יחוף ומנעי לשונך שהוא כלל הדבור מדברים בטלים שלא תבא לעונש הגרון שהוא אחד מכלי הדבור וכן פי' הרי"ף בע"י ודייק דלא שייך מניעה ברגל או בגרון שהם עומדין באדם והכי הל"ל מנעי יחף מרגליך וק"ל:

שעינה מביאות אחרות כו' מפורש בח"ה:

דף עז:

ע"ב מכאן ואילך כו' לא אוכל לעבור כו'. מדלא ניתן שיעור לאותן האלף כמו שניתן להאלפים שנאמרו כבר משמע דמיד למעלה ממתנים הוא שיעור שלא אוכל לעבור:

יכול יעבירנו כו' ת"ל בל תלך בו אני שיט כו'. הנך קראי דלעיל ביחזקאל הם והאי קרא בישעיה כתיב ולא דמשמע ליה בהנך מיא דמשתעי ביה קרא דיחזקאל משתעי ביה נמי קרא דישעיה דהיינו במים דלעתיד שיוצאים מבית קדשי קדשים כמפורש לקמן מיהו ביחזקאל משמע שיהו שפה לנחל הזה אחר האלף הרביעי ובישעיה מפורש וצי אדיר לא יעברנו דהיינו בבורני גדולה ואנן חזינן דבורני גדולה עוברת בים כמה אלפים פרסאות ואפשר משום דרדיפי מיא כ"כ כדאמרי' לעיל:

אף מלאך המות אין לו רשות כו'. לא קאמר הכא דלא יכול לעבור כדקאמר לעיל דודאי מלאך המות יוכל לעבור אלא שלא ניתן לו רשות לעבור והיינו דהמים אלו באו ממקום קדוש וכבר סיפר ביחזקאל ג"כ במעלות אלו המים שמרפאין הימים המלוחים ודריש ליה מדכתיב אני שיט דהלשון כפול דהיינו אני היינו שיט שהוא בורני קטנה:

דומה לקרני כו'. נראה דמשמע ליה מקרא דבר גדול ונתרבו המים במקומות שזכר והיינו מדכתיב והנה המים יוצאים מתחת מפתן הבית וגו' והמים יורדים מתחת מכתף וגו' מנגב למזבח וגו' והנה המים מפכים וגו' שזכר בזה ד' מקומות משתנים דהיינו המים בתחלה מים כל שהן יוצאים מתחת מפתן הבית דהיינו ק"ק ואמר שוב המים יורדין להתרבות בפתח היכל ואמר מנגב למזבח היינו מנג' למזבח החיצון דהיינו באולם נתרבה עוד ואמר והנה מים מפכים וגו' היינו על פתח העזרה שנעשה ונתרבה כפי פך קטן:

דף עח.

לפתח בית דוד נעשה כנחל כו'. הוא רמז דלעתיד ימשך מלכותו כמ"ש בהוריות פ"ג אין מושחין את המלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותן שנאמר והורדתם אותו אל גיחון וגו':

לחטאת ולנדה כו' מכאן רמז לנדה כו'. ופירוש הקרא לחטאת שיתחטאו אלו הטמאים במים שהנדה טובלת בהם וכדדרשינן במסכת ע"ז אקרא במי נדה (חטאת היא) [יתחטא] כמו שכתבו התוס':

דף פא:

תניא ועניתם כו'. מפורש במס' פסחים פרק אלו דברים וע"ש:

דף פב:

האי עוברה דארחא כו'. חוש הריח הוא כח הנשמה כדאמרי' בברכות כל הנשמה תהלל וגו' איזה דבר שהנשמה נהנית ממנו הוי אומר זה הריח אבל חוש הטעם הוא כח גופני ומזה הותר ביוה"כ הרוחני שהוא הריח ונאסר כח טעם שהוא גופני כי יוה"כ הוא כעין עוה"ב כדאמרי' בברכות עוה"ב אין בו אכילה ולא שתיה כו' ולזה ההיא עוברה דארחא ואלחישא הוי סגי לה ולולדה בריח שהוא כח הנשמה ומותר ביוה"כ נפק מיניה ר"י וההיא דלא אלחישא לא הוה סגי לה בדבר היתר דהיינו הריח שהוא כח הנשמה והיתה מתאוה לדבר האסור ביוה"כ שהוא חוש הטעם כח גופני:

דף פג:

דהתם לאו בולמוס הוה כו'. דאי בולמוס הוה גם אם הוה ידע בשבועה הותר לו לטעום הדבש דהא אפילו ביוה"כ הותר ולמאי דקאמר אביי בסמוך דקודם אכילה מיגרר גריר ע"כ נמי דביהונתן לאו בולמוס הוה דהא קודם אכילה הוה:

וקיימתי בעצמי החכמה תחיה וגו'. מפורש פ' אלו טרפות:

הוה דייק בשמא כו'. בכמה דוכתין נתנו חכמים טעם לשמות כפי הענין מיהו ר' יהודה ור' יוסי לא הוו דייקי ביה לחוש על כך כדמסיק:

א"ל כידור כו'. לפום ריהטא קשה למה לא היה ר"מ דייק בשמיה קודם שנכנס באושפיזא ולא ה"ל לעייל לגביה כמו לבסוף דכי מטו לההוא ביתא דשמיה בלה לא

עיילו לגביה ואפשר דבההוא דוכתא לא היה נמצא להם אושפיזא אחרת כדמשמע בעו אושפיזא יהבו כו' וקרוב לשבת היה דלא היה להם לילך למקום אחר וק"ל:
שנאמר כי דור תהפוכות וגו'. ר"ל מאותן תתקע"ד דורות שקודם בריאת העולם שקומטו בלא עת והן הן עזי פנים שבדור כדאמרי' פ' אין דורשין:
איתחזי ליה בחלמיה תא כו'. יש לעיין בזה לפי מה שאמרו פ' הרואה דחלום אמיתי הוא ע"י מלאך וחלום של שקר הוא ע"י שד וא"כ זה החלום בודאי לא היה ע"י מלאך להודיע לבנו שיגנוב כיס זה של ר"מ וזה החלום ע"י השד נמי אינו שהרי אמת היה שהצניע ר"מ כיסו לשם ויש ליישב שזה החלום ממין החלומות שאמרו שהולך אחר הפה והדמיון שאדם רואה ומהרהר בו קודם ששוכב וזה האיש כידור חשב והרהר ביום על מעותיו של ר"מ היאך אפשר לו להגיעם לידו ובעל החלום הראה לו כפי מחשבתו שימצא מקום לגנוב כיסו:
ועיילוהו לחנותא כו'. אפשר דנקט לחנותא דהיינו מקום שתיית יין אולי יגלה להם כמ"ש נכנס יין יצא סוד ודחזו טלופחי אשפמיה משמע דלא הרגישו בזה עד אחר שמשכוהו מביתו לחנותא וק"ל:
מים ראשונים האכילו בשר כו'. מפורש פרק כל הבשר וע"ש:

דף פד.

לאלהא דישראל דלא מגלינא הא לעמו כו'. מפורש פרק אין מעמידין:

דף פה.

דכל מידי ממציעותיה מתצר כו'. מה שיש לדקדק בזה מפורש פ' הוציאו לו:

דף פה:

ע"ב מכל חטאתיכם לפני ה' וגו' עבירות שבין אדם למקום כו'. לדרש זה קאי לפני ה' אחטאתיכם דלעיל מיניה כי ביום הזה יכפר מכל חטאתיכם אשר עשיתם לפני ה' ולא חטאתיכם שלפני חבירו ור"ע דדריש אשריכם ישראל לפני מי כו' קאי לפני ה' אסיפא דקרא אתטהרו שהוא עצמו מטהר אתכם שנאמר וזרקתי וגו' ובמדרש ילקוט מסיים ביה ואומר מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר כו' והיינו דישראל הם בחטאתם כטמאי מתים דבעו הזאה וטבילה וז"ש וזרקתי עליכם וגו' הם מי חטאת בהזאה ומקוה היא הטבילה והיינו שיהיה להם טהרה גמורה ע"י שמוחל להם הקב"ה על כל חטאתיהם וק"ל:

אשריכם וגו' ולפני מי אתם מיטהרין כו'. ולכאורה אין זה מפורש בקרא דמייתי ומה ענין דמיון הטהרה לזריקת מים הוא מבואר כי טומאת יצה"ר שנקרא טמא כמ"ש לב טהור ברא לי וגו' מכלל דאיכא טמא שהוא מסית את האדם לצד הטומאה שהיא טומאת מת כמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו וכמו שטומאת מת בעי הזאת מי חטאת וגם טהרה בימי מקוה כן בעי בטומאת יצה"ר טהרה לגוף ולנפש וכמו שהזייה היא מן הטהור על הטמא ע"י אחר והטבילה במים ע"י עצמו לפני הטהור כן הדבר הזה וזרקתי עליכם מים וגו' היינו מן הטהור הקב"ה על הטמא לטהר הנשמה וטהרתם מכל טומאותיכם הוא טומאת הגוף וז"ש לפני מי אתם מיטהרים מטומאת הגוף וסמך גם אקרא דמייתי לעיל לפני ה' תטהרו ומי מטהר אתכם מטומאת הנשמה ומפרש לה ונתתי לכם לב חדש הוא טהרת הגוף ורוח חדשה הוא טהרת הנשמה ועד"ז לב טהור ברא וגו' ורוח נכון וגו':

חוץ מפורק עול ומגלה כו'. מפורש פרק חלק:

דף פו.

מלא תשא ולמעלה תשובה תולה ויוה"כ מכפר כו'. ורש"י בפ' שבועות הדיינין פי' בלא תשא אף לשבין אינו מנקה בלא פרעון עכ"ל וע"ש בחידושנו ומתוך שמעתין לא משמע כן אלא דה"ק בלא תשא אף לשבין אינו מנקה בלא יוה"כ אבל עם יוה"כ מכפר:

אמר ג' הם ותשובה כו'. לכאורה קשה דהא איהו נמי חשיב ד' והיינו תשובה לעבר על עשה תשובה ויוה"כ לעבר על ל"ת תשובה ויוה"כ ויסורין לעבר על כריתות כו' תשובה ויוה"כ ויסורין ומיתה לעבר על חילול השם וי"ל דה"ק ג' חלוקי כפרה הן אבל האחד שהוא עבר על עשה לא חשיב כיון דכפרתו תשובה והא עם כל א' וא' לא חשיב ליה בכלל חלוקי כפרה וכפרש"י וכ"ה לשון הירושלמי ג' הם חוץ מן התשובה:

עבר על עשה כו' שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובתם. משמע דע"י התשובה לחוד מוחלין לו וכיון דארבע חלוקי כפרות אשכחן בהני קראי וכפרש"י דמסברא מוקמינן האי קרא אקלה ביותר דהיינו עשה דמסברא להקל עונש עובר בעשה בעלמא דיושב ואינו עושה מעובר בל"ת שעובר במעשה ומה"ט עשה דוחה ל"ת כיון דהעשה מקויים במעשה. ומייתי ליה מדכתיב

שובו בנים שובבים. ראיתי פי' בזה שדימה הכתוב חולי נפש לחולי הגוף שיש חולי בגוף מי שמתאוה לאכול אבל מתוך שאינו מתעמל בשום מלאכה יביא לו חולי הגוף כמ"ש תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות וכמ"ש בזעת אפך תאכל לחם והיינו

בחולי הנפש ארפא משובתם פי' מנוחתם שהיה להם כבר שלא עמלו לקיים מ"ע שבה מגיע להם חולי נפש ובשובו ממנוחתו לעשות מ"ע מתרפא מיד וז"ש ושב אינו זז וכו' שמתרפא לו:

אבל עבר אל"ת כו' תשובה תולה ויוה"כ מכפר שנאמר כי ביום וגו'. דמוקמינן ליה אלא תעשה בעלמא דהיא קלה לגבי לא תעשה דכריתות ומיתות ב"ד ואע"ג דתשובה אינה מפורשת בהאי קרא ס"ל דתשובה ודאי בעי עם כל אחד דלא ס"ל כרבי דאמר דבין עשה תשובה ובין לא עשה תשובה יוה"כ מכפר ועוד י"ל דמייתי ליה מדכתיב כי ביום הזה יכפר וגו' לפני ה' תטהרו דר"ל דיוה"כ מכפר אך בתנאי לפני ה' תטהרו דהיינו יוה"כ עם התשובה:

ועבר על כריתות כו' תולה ויסוריך ממרקין שנאמר ופקדתי בשבט כו'. דאינן יסורין של אהבה דמוקמינן ליה אהא שהם החמורות אבל בחמורה ביותר דהיינו מי שיש בידו חילול השם כו' כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה וגו' עד תמותון ופרש"י למדנו שיש עבירה שאין לה כפרה אלא במיתה עכ"ל ומסברא דמוקמינן לה בחלול השם שהיא החמורה בכולן אבל מדכתיב העון הזה נראה שמפורש שם עון דחלול השם והיינו מדכתיב לעיל מיניה והנה ששון וגו' הרוג בקר וגו' אכול בשר וגו' כי מחר נמות ר"ל אחר כל הנבואות ותוכחות שאמר להם הנביא שישובו והנה ששון וגו' הרוג בקר וגו' שאמרו כן לטבחים כדי למהר לאכול בשר ואמרו כי מחר נמות אני ואתה ומה לך בתשלומין וזה ודאי שלא השגיחו בתוכחות הנביא לעשות תשובה והוסיפו חטא על פשע לשמוח ולעשות ימיהם חגים כי במהרה נמות למחר ויש לנו למלאות תאותינו היום הוא חלול השם. וז"ש רב

כגון אנא אי שקילנא בשרא כו'. הא ודאי דלאו ממש קאמר כגון אנא דרב ודאי דעתו היה לשלם הבשר שלקח אלא לגבי דעת הטבח שיחשוד אותי שאינני משלם לו הוה חלול השם וכדמסיק באתרא דלא תבעי. וכן ר"י דקאמר

כגון אנא דמסגינא כו'. לאו ממש הוא דהא חלש בגירסא הוה כפרש"י וכן בתפלין לא היה מניח שהיה לו חולי ראש כדאמרי' בעלמא אלא לגבי הרואה הוה חשדא וחלול השם. ודאמר

כל שחביריו כו' מחמת שמועתו כו'. זה הוה ודאי חלול השם גמור וכן מצינו בבני עלי שנאמר בהם כי לא טובה השמועה וגו' ולא נתכפר להם עד שמתו במלחמה וגם על בניהם נגזר שימותו אנשים:

שיהא ש"ש מתאהב על ידך כו'. נראה שדרשו כן מואהבת את ה' וגו' משום דהכא לא משמע ליה למדרש את ה' לרבות ת"ח כמו שדרשו באת ה' אלהיך תירא בפ' שור שנגח ובפ' האיש מקדש משום דלגבי מורא אפשר דהשוה מורא רבו כמורא שמים כמפורש שם משא"כ לגבי אהבה דאין להשוות אהבת רבו כאהבת שמים וע"כ דרשו בו ואהבת את ה' דאתי את לרבות שיהא מתאהב ע"י כו':

אשרי אביו כו'. דודאי אביו ורבו למדו אותו תורה לשמה ושם שמים מתעלה ומתאהב בכך. ומייתי ליה מדכתיב

אשר בך אתפאר. שעל ידך ש"ש מתאהב ומתפאר ובהיפך אוי לאביו שלמדו כו' דהיינו שלמדו תורה שלא לשמה והכא לא קאמר אוי להם לבריות שלמדו תורה שלא לשמה משום דגם כשלמדו שלא לשמה מתוכו יבוא לשמה כדאמרי' בכמה דוכתי' אבל על זה האיש הרי ראו בו שלא בא ללמוד לשמה ואומרים עליו גם על אביו ורבו אוי להם שלמדו אותו תורה שלא לשמה:

ומארצו יצאו כו'. עיין פרש"י והיינו מארצו יצאו כי הוא אלהי הארץ א"י ולא יכול להצילם גם בארצו שגלו ממנה ובספר יחזקאל פרש"י בע"א שלא היה יכול להציל כביכול את עמו ואת ארצו:

שמביאה רפואה כו'. דלעיל מיניה כתיב שובה ישראל עד ה' וגו' ומשמע דעליה קאי ארפא משובותיכם וגו' וק"ק דאמאי לא מייתי קרא אחרינא דמפורש ביה טפי דכתיב ושב ורפא לו ואי משום דהתם לא משמע רפואה לעולם אלא ורפא לו לחוטא השב קאמר ה"נ התם לא משמע רפואה לעולם אלא רפואה לחוטאים השבים דהיינו ארפא משובותיכם ויש ליישב דושב ורפא לו לאו ממש רפואה קאמר אלא שכינה הסליחה בלשון רפואה והכי מפורש במס' מגילה דרפואה דסליחה קאמר ושב ורפא וגו' אבל הכא משובותיכם דקאמר משמע דעדיין מקצת משובתו עליו ועדיין לא נסלח אלא דארפא ממש קאמר דתחלת תשובתו מביא רפואה לעולם:

כתיב שובו בנים וגו' וכתיב(הנה) [אנכי] וגו'. עי' פרש"י וגירסתו שהוא דחוק ונראה לקיים כל גירסת הספרים ורומיא דהני קראי מפורש ע"פ מ"ש בפ' חלק דר"א קאמר התם אין ישראל נגאלין אלא בתשובה ור"י פליג וקאמר והלא כבר נאמר (הנה) [אנכי] בעלתי בכם וגו' אלא הקב"ה מעמיד להם מלך כהמן ומחזירן למוטב והיינו דקמשני רומיא דקראי לר"י שובו בנים שובבים בתשובה רצונית (והנה) [ואנכי] בעלתי בכם בתשוב' הכרחיית שמעמיד להם מלך כהמן וכה"ג כתבנו שם בפ' חלק ע"ש והשת' ה"ק הכא שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים כדאמרי' לעיל היינו בעושה תשובה

רצונית מאהבה וארפא משובותיכם השתא בעושה תשוב' מיראת עונש (והנה) [ואנכי] בעלתי בכם וגו' בעושה תשובה מיסורין דהיינו שמעמיד להם הקב"ה מלך כהמן ומחזירן למוטב:

עד כסא הכבוד שנאמר כו'. ודרשו כן דלפי ענינו ה"ל למיכתב שובה ישראל אל ה' אבל לשון עד מורה על הקירוב ממש ומיהו בנשובה עד ה' יש לפרש בו כיון דלא כתיב ביה אלהים י"ל דה"פ עד שיבואו הרחמים ששם ה' מורה עליו ועד"ז יסד הפייט נחפשה דרכינו ונשובה אליך כי ימינך פשוטה כו' ונראה לפרש בזה הענין משום דמצינו דיש אמצעים בין האדם למקום דהיינו דיש מלאכים מקטרגין מלהשמיע תפלת האדם לפניו ית' ב"ה ויש מלאכים סנגורים ומליצים טובים להגיע התפלה לפניו ית' ב"ה כפי הזכות ולזה אמר כאן דבתשובה אינו כן דאין כאן אמצעיים אלא דהתשובה עצמה עולה ומגיע עד כסא כבוד לפניו ית' ב"ה בלי סיוע משום אמצעי ובגירסת ילקוט וע"י גרסי' בתר הכי ור' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל ומי אמר ר"י הכי והאר"י גדולה כו' לא קשיא הא ביחיד הא בצבור כו' לפי דרכנו נראה לפרש דר"י פליג וקאמר דעדיין יש אמצעיים בין התשובה של אדם עד ביאתה לפניו יתברך ב"ה והיינו דעד כסא הכבוד ולא הוא בכלל ומלאכים וחיות הנושאים הכסא כבוד הם האמצעיים ופריך והאר"י גדולה תשובה שדוחה ל"ת כו' דמסיים בקרא ושובו אלי נאם ה' דמשמע שתשוב אתה אליו בעצמו כמו שהיתה אשה אצלו מקודם שסרחה וגירשה שהיתה דרה אצלו בזולת אמצעי ומשני ל"ק כאן ביחיד השב צריך לאמצעי להגיע בתשובה וכאן בצבור השבים דא"צ אמצעי ויש לעיין בזה למה לא פליגי בכה"ג אקרא דכתיב בתורה ושבת עד ה' וגו' אם עד ועד בכלל או לא כדפליגי הכא אקרא דנביאים י"ל דהאי קרא דאורייתא ודאי דאיכא לפרשו כפי דעתם ושבת עד ה' וגו' שיהיה מחשבתם לשוב בתשובה שלימה המגעת עד כסא הכבוד אבל מי יימר לן דהקב"ה יקבלם כן אבל אדברי הנביא שא"ל לישראל כן מפי הקב"ה שובה ישראל עד ה' וגו' משמע שיקבלם הקב"ה כן:

דף פו:

ע"ב גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה כו'. דודאי יש זמן לגאולה אבל התשובה מקרבת לבא קודם זמנה וכמ"ש בעתה אחישנה לא זכו בעתה זכו אחישנה:

נעשו לו כשגגות כו'. הכא ודאי דאיכא לפרושי כפשטיה כדלעיל שובו בנים שובבים דמעיקרא כו' כפרש"י כשתעשו תשובה מעלה עליכם כאילו תחלת חטא של נערות ושטות עכ"ל ועד"ז אמר דוד חטאת נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכר וגו' ר"ל אחר

שעשה דוד תשובה וקבל עליו יסורין במעשה דבת שבע בקש מהקב"ה חטאת נעורי ופשעי שהם עונות גדולים אל תזכור לי עוד אותן אבל כחסדך זכור לי אותן שהיו כשגגות נחשבים כפי מדת חסדך ולא כמדת בשר ודם וה"נ כשעושה תשובה מעלה עליו כאילו תחלת עון בשוגג היה אבל בסמוך דקאמר שזדונות נעשו לו כזכיות כו'. הוא לכאורה דבר תמוה דנמצא חוטא נשכר וי"ל דעושה תשובה מאהבה כדמסיק דבהכי איירי ודאי דעושה תשובה גמורה ומוסיף במעשיו הטובים יתר מכדי הצורך לגבי אותו עון והרי אותן מעשים טובים שמוסיף הם נעשים לו כזכיות וקרא דמייתי מוכיח כן שנאמר ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה וגו' דמשמע משפט וצדקה שהוסיף לעשות על תשובתו עליהם חיה יחיה ועד"ז יש לפרש במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד ועוד כתבנו בזה דרך אחר בפ' אין עומדין ועד"ז י"ל מ"ש הכתוב דברו וגו' כי נרצה עונה כי לקחה וגו' כפלים בכל חטאתיה מלת נרצה קשה לפי פשוטו גם מלת לקחה דה"ל למכתב לקתה אבל הפירוש כי נרצה עונה שיהיה העון מרוצה כזכיות ועד"ז לקחה שכר מצותיה לעתיד כפלים כחטאתיה כיון שהחטא גופיה נעשה זכות:

ספק מתפייס בדברים כו'. ר"ל גם שהוא לא הקניטו רק בדברים ספק אם הוא מתפייס ע"ז בדברים אלא בממון אבל הקב"ה אדם עובר עבירה בסתר כו' דעבירת פרהסיא לא שייכא ביה פיוס בדברים דעונשו מפורש בתורה אם מלקות ואם כריתות ומיתת ב"ד אבל עבירה בסתר שאין עונשו מפורש הקב"ה מתפייס בדברים דהיינו בוידוי עם התשובה כמ"ש קחו עמכם דברים ושובו וגו':

פרי חובה כו'. ר"ל דהיינו חטאת ואשם שבא על השוגג וכמ"ש לעיל שזדונות נעשו כשגגות ת"ל כו' אוהבם נדבה כפרי נדבה דהיינו בעושה תשובה מאהבה שזדונות נעשו כזכיות:

שבשביל יחיד כו' מוחלין לכל העולם כו'. נראה לפרש כמו שאמרו סוף פ"ק דקדושין לעולם יראה אדם כאילו עולם חצי זכאי וחצי חייב והעולם נידון אחר רובו ואם עושה מצוה אחת אשריו שהכריע את כל העולם לכף זכות ה"נ הכא גם אם העולם רובו חייב על ידו אם הוא עשה תשובה גמורה מאהבה הרי עונותיו נעשו כזכיות ובזה הכריע את כל עולם כולו לכף זכות ומוחלין לכל העולם:

וניצול הימנה כו'. אמר ניצול ממנה דהיינו שניצול מיצרו המתגבר עליו כדמסיק באותה אשה כו':

כאן בחטא שאינו מפורסם כו'. כפרש"י לא נגלה חטאו כו' מה שאדם חוטא בפרהסיא מיעוט כבוד שמים הוא עכ"ל ונראה דלכך בחטא מפורסם קרא ליה פשעיו שהם המרד ובחטא שאינו מפורסם קרי ליה חטאה שמדמה ליה לשוגג כדאמרי' פ' א"ל הממונה:

פעם ראשונה מוחלין לו כו'. אהא דאמרי' פ"ק דר"ה נושא עון ועובר על פשע תנא דבי ר"י מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה כו' הביא רב אלפס האי קרא דהכא וחדא מלתא היא ע"ש אבל הוא דבר תמוה דהכא מייתי ליה מקרא אחרינא והתם מקרא אחרינא ואי הוו איירי בחדא מלתא לא הוי ליה לאשתמוטי הך דהכא התם ודהתם הכא גם הלשון דהתם מעביר ראשון ראשון לא משמע דמוחלין לו ג"פ ולולי דבריהם נראה דהך דהתם ודהכא לא בחדא מלתא איירי אלא הך דהכא בחדא עבירה משתעי דאם עשה אותה עבירה ג"פ מוחלין לו דעד ג"פ חשיבא חדא עד פעם רביעית ודומיא דלעיל כיון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה כו' דאיירי בעבירה אחת והתם איירי בעושה עבירה ואח"כ עושה עבירה אחרת אין מעבירין רק אותה העבירה ראשונה וקרא מוכח כן דהתם כתיב עובר על פשע דחדא משמע ודו"ק:

כ"ש שהוא משובח שנאמר כי פשעי אני אדע וחטאתי וגו'. נראה לפרש ע"פ מ"ש לעיל בעושה תשובה שזדונות נעשו כשגגות כו' ה"נ ה"ק כי פשעי שהם עבירות גדולות אני אדע שעשיתי כבר והודיתי עליהם והרי הן תמיד גם עתה שנעשו כחטאתי שהן שוגג וצריך גם עתה להתודות עליהן כמודה על השוגג:

אלא מה אני מקיים ככלב שב כו'. יש לעיין בזה מאי קאמר אלא מה אני מקיים דהא כפשטיה יש לקיים בשונה ממש באולתו ועובר בפעם שנית וי"ל דאם נפרש כן לא הוה דומה לכלב ששב על קיאו דמשמע שהקיא כבר אבל עבר פעם שנית דומה לכלב שמקיא פעם שנית ולמאי דמוקי לה בשנה בה הותרה לו יהיה דומה שפיר ככלב שב על קיאו ואינו מאוס לו מקיאו כן השונה כבר באולתו בעבירה שוב אין העבירה מאוסה לו עוד דהיינו שהותרה ודומה לו כדבר היתר ודו"ק:

רע"א א"צ שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי וגו'. לעיל מוקמינן ליה דוקא בחטא שאינו מפורסם והכא בעגל חטא מפורסם הוה וי"ל דר"ע סבר דאפי' בחטא מפורסם דטוב לו שיודה על חטאו מ"מ א"צ לפרט החטא אי נמי סבר כאידך לישנא דלעיל דמחלק בין עבירות שבין אדם למקום ובין עבירות שבין אדם לחבירו ודו"ק:

כסף וזהב כו' עד שאמרו די כו'. נקט האי לישנא דמלשון ודי זהב דריש לה בפ' אין עומדין ושם מפורש ע"ש:

משה אמר יכתב סרחוני. אין זה מפורש בקרא שמשה בקש על כך שיכתב סרחונו אלא כיון דחטאו לא היה רק בינו לבין המקום ולא היה חטא מפורסם לא היה לקרא לגלות חטאו אי לאו משום שרצה משה בכך והלשון קצת דחוק שאמר משל משה ודוד למה"ד לב' נשים וכו'. שהמשל אינו אלא למשה ולדור המדבר כפרש"י בשמעתין ובחומש ונראה לפרש שהתלמוד קיצר במשל הזה דאותה שקלקלה אמרה שלא יודיעו סורחנה על מה היא לוקה וזה אינו דומה אלא לדוד שבקש על כך כמ"ש אשרי נשוי פשע כסוי וגו' אבל דור המדבר אינו דומה כלל שהרי נכתב סרחונם שמתו בעון מרגלים ולא הזכיר בפרש"י דור המדבר אלא משום משה שבקש שלא יחשבו שהוא בכלל דור המדבר:

מפרסמין את החנפין כו'. כפרש"י שמראין מעצמן כצדיקים בגלוי ולבו בל עמו וז"ש ועשה עול דמלת עול נופל בעושה כן בסתר ואב לכולן אף בלב עולות תפעלון:

תשובת המוחלטין. מעכבת כו'. פי' אפי' תשובת המוחלטין ברשעם מעכבת כו' כדקאמר ואע"פ שנחתם עליו כו':

שלות רשעים סופן תקלה וכו'. עי' פרש"י וכדלקמן לא טוב לאחאב שנשאו וכו':

והרשות מקברת בעליה. עי' פרש"י והוא מפורש פ' הרואה ע"ש:

ערום נכנס. האדם לשררה וערום יצא במותו מן העולם והלואי שתהא יציאה כביאה כו' ה"ג לפי פרש"י שפירש שתהיה יציאתך ממנה בלא חטא כביאתך לשררה וכה"ג דרשי פ' המקבל ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך שתהא יציאתך מן העולם כביאתך לעולם בלא חטא ולקמן גבי דין גריס רש"י בהיפך שתהא ביאה כיציאה שישוב לביתו בלא חטא כיציאה מביתו ועי' מ"ש בחדושינו פ"ק דסנהדרין:

בצבו נפשא לקטלא כו' אמר אם יעלה לשמים וגו' לא לעולם חוסן וגו'. מפורש שם:

דף פז.

לא אביא הרעה בימיו כו'. מה שנשאו לו פנים שלא בא לו הרעה בימיו לא טוב הוא לו שעי"ז הוסיף רשעו ואיבד עוה"ב שהוא א' מן המלכים שאין להם חלק לעוה"ב שכולו טוב. ואמר

להטות צדיק במשפט טוב לצדיק כו'. בקרא לא כתיב טוב ואדרבה אדלעיל קאי לפי פשוטו שגם זה לא טוב להטות צדיק במשפט אבל מדלא כתיב ולהטות בוי"ו החיבור דרשו שהוא מלתא באנפי נפשיה שכן ראוי וטוב להטות לצדיקים שמכריעין להם כף מאזנים לחייבם בעוה"ז וכו' וזוכין לעוה"ב כפרש"י שם ומייתי ליה ממשה שלא נשאו לו פנים ובשביל חטא אחד הקל מת קודם זמנו:

שנאמר הנותרים אלא שעמד להן זכות אביהם כו'. זה סותר המדרש שהביא רש"י בחומש פרשת עקב ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו זה כילוי בנים כו' ואתפלל גם בעד אהרן והועילה תפלתו לכפר מחצה ומתו ב' וב' נשארו עכ"ל דמזה מוכח אדרבה דבחטא אהרן היו כולן ראוין לישרף אי לאו תפלת משה ובלאו הכי זה המדרש סותר מה שאמרו במס' עירובין שלא מתו בני אהרן אלא משום שהורו הלכה בפני משה רבן ואיכא למ"ד שתויי יין היו והרא"ם תירץ בזה דהא והא גרמא להו וע"ש בעירובין בחידושינו:

עד סוף כל הדורות כו'. לעיל גבי זכות הצדיק ניחא שאמר שמזכין לבני בניהם עד סוף כל הדורות כדכתיב ועושה חסד לאלפים לאוהבי וגו' אבל הכא גבי רשע שאמר שמחייבין לבני בניהם עד סוף כל הדורות קשה דלא מחייבין אלא עד דור רביעי כדכתיב פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים וי"ל הא דרשעים מחייבין לבני בניהם עד סוף כו' לאו לענין עונש קאמר דההוא לא הוה אלא עד דור רביעי אלא לענין יחוס קאמר דעד סוף כל הדורות זרעו של כנען הם עבדים גם אם הוא מעולה וטוב שבעבדים וראוי ליסמך כטבי עבדו של ר"ג:

שנאמר כי לא תעזוב נפשי וגו'. פתח בלשון יחיד מדבר בעדו וסיים ולא תתן חסידך וגו' בלשון רבים לנסתר שאמר דוד על עצמו לא תעזוב נפשי להיות חוטא ולבא לשאול כיון דלא תתן חסידך שהם תלמידי לראות שחת דאין ראוי שיהיה הרב בגיהנם ותלמידו בג"ע:

אל יתמכו בו. פרש"י אל יתמכו בו שלא יפול אלא מניחין כו' ע"ש ובספר משלי פרש"י אל יתמכו בו משמים להספיק בידו לשוב כו' ע"ש:

ופללו אלהים כו' א"ה אימא כו' ה"ק אם יחטא כו'. עיין פי' הסוגיא בפרש"י והוא דחוק דמי הכריחו לומר דפלל ויתפלל חדא לישנא הוא אם מלשון פלילות ומשפט ואם מלשון תפלה ואימא דפלל מלשון משפט הוא ויתפלל מלשון תפלה הוא ולא תיקשי ליה מידי ונראה לפרש דבין המקשה ובין המתרץ מפרשי ליה פלל מלשון משפט ויתפלל מלשון תפלה וה"ק והא כתיב אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים שהקב"ה דן ביניהם ליפרע מאותו איש שחטא נגד חבירו העונש כפי החטא ובמתני' קתני דאין מתכפר לו עד שירצה את חבירו ומשני מאן אלהים דיינא דע"י שדן ביניהם הדיין על מה שחטא נגד חבירו נמחל לו ופריך אימא סיפא ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו וע"י הדיין אפשר שיתכפר לו כפי העבירה אם עונש מלקות ואם מיתת ב"ד ומשני דה"ק אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים שהדיין דן ביניהם ימחול לו חבירו ואין עליו עוד כלום אבל אם לה' יחטא איש מי יתפלל בעדו דמה שפללו הדיין בעונש מלקות או מיתה ג"כ לא יועיל

לו כלום עד שיעשה תשובה כדאמרי' לעיל בד' חלוקי כפרה דבעי תשובה עם כל א' וא' ודו"ק:

כל המקניט כו' ואם לא הרבה עליו רעים כו'. מפורש ס"פ גט פשוט:

אם ממון יש בידך כו'. ב"מ פ' המקבל ב"ב פרק גט פשוט וע"ש:

בג' שורות כו'. כפרש"י חטאתי הרי פ"א וישר העויתי הרי ב' ולא שוה לי הרי ג' עכ"ל ו אין כאן הוכחה דאימא כל זה אומר בפעם אחת בשורה אחת של ג' אנשים והר"ן פי' דסמיך אהא דבסמוך דרשינן מאנא שא נא ועתה שא נא וגו' דההוא ודאי משמע ג"פ ונראה הטעם בזה דיותר מתפייס האדם בג' פעמים בכל פעם בג' אנשים משיתפייס האדם בפ"א גם ע"י ט' אנשים וכן מצינו ביעקב שאמר וריוח תשימו בין עדר ובין עדר וגו' ויצו את הראשון לאמר וגו' ויצו גם את השני גם את השלישי וגו' דאינו דומה מתפייס בג"פ למתפייס בפ"א ורש"י פי' שם ע"פ המדרש טעם אחר וק"ל:

אל יבקש יותר מג"פ שנאמר אנא שא נא גו' ופרש"י אין נא אלא לשון בקשה עכ"ל ר"ל אין נא האמור פה אלא לשון בקשה אבל יש נא שהוא לשון עתה דלפי התרגום גם בכאן הוא מלשון עתה שתרגומו וכען שבוק כען אבל התלמוד ימאן בזה דא"כ היה כפול וכיון דחד מהם ע"כ הוי לשון בקשה אית לן למימר דכולהו מלשון בקשה דצריך ג"פ לבקש ויש להקשות מנ"ל למילף מהכא דאל יבקש יותר מג"פ ואימא אם לא נתרצה להם יוסף בפעם ג' היו מבקשים ממנו יותר מג"פ וי"ל דהא ודאי יוסף נתרצה להם בפ"א וא"כ הא דכתיב הכא בבקשה ג"פ נא על כרחך לאשמועינן שאילו לא היה נתרצה בפ"א היו מבקשים ממנו יותר עד ג"פ ומינה לדעלמא שאל יבקש יותר מג"פ:

עשוני כאשפה קרי אנפשיה מאשפות ירים אביון כו'. ר"ל אנפשיה דנקרא ירמיה ע"ש ירים יה קרי האי קרא מאשפות ירים וגו' ירמיה האביון הוא במקום אשפה:

א"ל השתא צריכנא למיפק מדעתך כו'. כ"ה בנוסחת גמרות שלנו ור"ל דא"ל ר' אבא לר' ירמיה עד השתא באת להוציא מדעתי מה שחטאתי לך השתא שמתוך ביתי זלזלו בך לעשותך כאשפה הרי אנא צריכנא להוציא מדעתך שתמחול על שזלזלו בך:

רב ה"ל מלתא בהדי ההוא טבחא כו'. כפרש"י שהטבח חטא לו. ודקאמר איזיל אנא לפייסיה כו' לפי דעת הטבח אמר כן וע"כ נענש הטבח שהוא חטא נגד רב והיה לו לפייסיה לרב אבל רב זלזל בכבודו לילך אצלו לפייסיה גם שזלזל ברב לקראו בשמו אבא:

דף פז:

ע"ב רב שאני כו'. עיין פרש"י אבל התלמוד סתם ולא פירש ונראה שסמך אדלעיל דרב שאני דאפי' לטבח שחטא לו אזל הוא לפייסיה וכ"ש לגבי ר' חנינא:

אלהי עד שלא נוצרתי איני כו'. מפורש ס"פ היה קורא ע"ש:

דף פח.

והתניא עונותיו סדורין כו'. ק"ק אמאי לא קאמר כדלקמן עונותיו סדורין ממש ולכך ידאג כל השנה ודקתני עונותיו מחולין ע"כ אירי בעלתה לו שנה ויש ליישב:

שהרי כל העולם כולו רעב כו'. נראה לפרש דקאי אתרתי דלכך ידאג כל השנה דשמא מן השמים השביעוהו כעבד המוזג כו' ואם עלתה לו שנה הרי מע"ט יש בידו ולא השביעוהו מן השמים אלא דלא צריך לתענית כלל ובקרי הראו לו לסימן יראה זרע ויאריך ימים: